

Seksuaalvägivalla kohtueelne uurimine

Uuringuraport

HOIATUS: Raport sisaldab seksuaalvägivalla kirjeldusi ja hoiakuid, mis võivad lugejat häirida.

Autorid: Maarja Tinn, Liina Järviste, Gertha Teidla-Kunitsõn ja Mari-Liis Sepper

Sisuline toimetaja: Anne Haller

Keeletoimetaja: Eva Kinkar

Autorid tänavad Anne Hallerit aurande sisulise toimetamise ning Kristiina Luhti väärtuslike kommentaaride eest.

Uuring on valminud Mõttekoja Praxis ja Feministeeriumi (MTÜ Oma Tuba) projekti "Feministeerium ja Praxis edendavad soolist võrdsust" raames, mida toetab strateegilise partnerluse raames Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium.

Mõttekoda Praxis on mittetulunduslik mõttekoda, mille eesmärk on toetada uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitikakujundamise protsessi.

Väljaande autoriõigus kuulub Mõttekojale Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale.

Soovituslik viide: Tinn, M., Järviste, L., Teidla-Kunitsõn, G. ja Sepper, M-L (2024).

Seksuaalvägivald kohtueelne uurimine. Mõttekoda Praxis.

ISBN 978-9949-662-41-8 (pdf)

Eessõna

Seksuaalvägivald on üks kõige rängemaid isikuvastaseid kuritegusid, mis mõjutab ohvrit väga tugevalt. Ometi erinevad nii tavainimeste arusaamad seksuaalvägivald olemusest kui ka seadusandjate arvamus selle kohta, millised teod peaks olema karistatavad. Tegemist on teemavaldkonnaga, kus hoiakud ja inimõigustel põhinevad arusaamad igapäevase väärtusest ja väärikusest on Eestis alles arenemas.

Uuring keskendub seksuaalvägivald juhtumite kohtueelsele menetlusele spetsialistide vaatenurgast. Oma arvamust ja kogemust jagavad politsei, prokuratuuri, ohvriabi ja meditsiinivaldkonna esindajad. Arutletakse kohtueelse menetluse praktika, sh tõendamise, ohvri toetamise võimaluste ja menetluse institutsionaalse korralduse üle. Analüüsitakse hoiakuid, mis toetavad või takistavad seksuaalvägivald kuritegude uurimist ja üldse teema käsitlemist. Olulised mõttekohad on esitatud seoses sellega, kas menetlejate spetsialiseerumine aitaks kuritegu paremini tuvastada ja tõhusamalt menetleda ning kas seksi nõusolekupõhisus muudaks midagi vägivald tõendamises.

Kuigi uuring ei anna ühest vastust küsimusele, kuidas nõusolekuga arvestamine vägistamise tõendamist mõjutaks, ollakse ühel meelel, et kehtiv õigus ei toeta ohvrit. Selgelt tuleb välja ka menetlejate spetsialiseerumise ja hoiakute olulisus. Seksuaalvägivald on keeruline vägivallavorm nii ohvri seisundi kui tõendamise vaatest ning lihtsustatult öeldes ei taga varguste ja vägistamiste vaheldumisi uurimine professionaalsust, sh ohvrit säästvat kohtlemist. Lisaks mõjutavad hoiakud tugevalt seda, mis menetluses ja hiljem kohtus toimub. Ohvriabi ja arstid võivad teada trauma mõjusid inimesele ja tema käitumisele, aga nii kaua kui menetleja või kohtunik seda ei tea, võib toimuda taasohvristamine. Ohvriga inimlikult suhtlev ja teda toetav menetleja on kuldaväärt spetsialist, kes aitab kaasa ohvri taastumisele. Ta saavutab paremad tulemused oma töös ja aitab kannatanul eluga edasi minna.

Seksuaalvägivald ja vägistamise kriminaliseerimise erinevad mudelid on Euroopas juba mõnda aega suure tähelepanu all. 2022. aastal tuldi välja naistevastast ja perevägivalda käsitleva direktiivi kavandiga, kus nõusolekuta seksi loetakse vägistamiseks. Nõusolek peab olema vabatahtlik, tõeline ja ehtne, mitte olema tingitud jõust või jõuga ähvardamisest. Paraku leiti, et Euroopa Liidul puudub pädevus vägistamise regulatsiooni liiduüleselt ühtlustada. Naistevastase vägivald ja perevägivald ennetamise Euroopa Nõukogu konventsioon ehk Istanbuli konventsioon juba eeldab nõusolekupõhisust. 1. jaanuari 2024 seisuga oli oma õigusakte kooskõlas konventsiooni sätetega muutnud 14 ELi riiki, sh kolm EL-i riiki, mille seadus juba sisaldas nõusoleku printsiipi vägistamise kuriteokooosseisus. Viis

Istanbuli konventsiooniga ühinenud riiki (sh Eesti) ei ole vastavaid samme astunud.¹ Kuna enamik vägistamise ohvreid on naised, siis tuleb kahetsusega tunnistada, et naiste õiguste tagamine ja isegi kehalise puutumatuse saavutamine on ka Euroopas alles tulevikuunistus. Õnneks on Eestis asjad liikumas ja koalitsioonileppes on kirjas otsus viia karistusseadustiku seksuaalse enesemääramise vastased süüteod vastavusse Istanbuli konventsiooniga, võttes arvesse nõusoleku põhimõtet, et seksuaalvägivald ohvritele parem kaitse tagada.²

On hea meel, et oleme uuringu kaudu saanud väärtusliku sissevaate praktikute kogemustesse, mõtetesse ja ideedesse, kuidas seksuaalvägivald ohvreid kogu menetluse käigus paremini toetada. Nende inimeste aus ja kohati valus arvamus peab pikas perspektiivis suunama poliitikakujundajaid ja poliitikuid õigeid otsuseid vastu võtma ning asutuste juhte juba praegu oma seniseid töömeetodeid üle vaatama. Uuring aitab valida õige suuna muutuste tegemiseks ja viia meid selleni, et kõikide seksuaalvägivald juhtumite puhul on tagatud õiglane ja tõhus reageerimine ning õigusemõistmine.

Meie ühine eesmärk peaks olema luua ühiskond, kus igaüks saab elada väärikalt ja turvaliselt, hirmuta seksuaalvägivald ees.

Kristiina Luht

Sotsiaalministeeriumi ohvriabi poliitika juht

¹ Zamfir, I. (2024). Definitions of rape in the legislation of EU Member States. In-depth analysis. European Parliamentary Research Service.

² Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2023-2027, vt <https://valitsus.ee/media/6186/download>.

Sisukord

Eessõna	3
1. Uuringu metoodika	7
1.1. Mõistetest	7
1.2. Andmete kogumine	7
1.3. Andmete analüüs	7
2. Kohtueelse menetluse praktika	9
2.1. Kohtueelse menetluse lühikirjeldus	9
2.2. Tõendamine	16
2.3. Ohvri toetamine menetluses	25
2.3.1. Psühholoogiline abi	25
2.3.2. Suhtluspädevus	28
2.4. Trauma	31
2.5. Ohvri ütluste usaldusväärsus	33
3. Menetlejate institutsionaalne korraldus	39
3.1. Spetsialiseerumine	39
3.2. Koostöö	45
3.3. Menetlejate väljaõpe	47
3.4. Menetluses ja teadlikkuses toimunud arengud	52
4. Hoiakud	57
4.1. Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiakud	57
4.1.1. Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide toetavad hoiakud	57
4.1.2. Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide takistavad hoiakud	59
4.2. Ühiskondlikud hoiakud	64
4.2.1. Ühiskondlikud toetavad hoiakud	65
4.2.2. Ühiskondlikud takistavad hoiakud	67
4.3. Ohvri hoiakud	71
4.3.1. Ohvri toetavad hoiakud	72

4.3.2. Ohvri takistavad hoiakud	72
5. Kuidas mõjutavad menetlust õigusnormid	75
5.1. Kehtiv õigus ja nõusolekuseadus	75
5.2. Tulemused	76
6. Kokkuvõte ja soovitused	88
Summary	93

1. Uuringu metoodika

Käesolev raport esitleb empiirilise uuringu tulemusi, kus tuginetakse kvalitatiivselt kogutud andmete analüüsile. Aruanne ei sisalda viiteid teaduskirjandusele ega võrdlust teiste riikide praktikaga. Uuring keskendub ainult Eesti kohtueelse menetluse praktikale praktikute silmade läbi.

1.1. Mõistetest

Raportis kasutatakse vägistamise mõistet üldnimetusena karistusseadustikus kasutatud mõiste „seksuaalse enesemääramise vastased süüteod“ tähistamiseks. Intervjueerimisel eelistati lühemat ja laialt kasutusel olevat mõistet. Intervjueeritavatele selgitati, et uuring keskendub seksuaalvägivalda uurimisele ega piirduta vaid vägistamise koosseisu uurimisega. Raportis keskenduti täisealise ohvri suhtes toime pandud vägistamiste kohtueelsele uurimisele.

Raportis on läbivalt kasutatud mõistet „ohver“, kuna „kannatanu“ on kriminaalmenetluse seadustikus defineeritud mõiste ja politseisse pöördudes ei ole inimene veel karistusseadustiku mõistes kannatanu. Küll aga kasutab enamik respondente pigem mõistet „kannatanu“.

Mõiste „nõusolekuseadus“ tähistab siinses raportis nõusolekust lähtuvat karistusõiguslikku regulatsiooni, mille üle viimastel aastatel Eestiski arutelusid on peetud. Pikemalt avatakse seda punktis 5.1.

1.2. Andmete kogumine

Vägistamisjuhtumite kohtueelse menetluse praktika uurimiseks tehti 13 poolstruktureeritud intervjuud. Valimisse kuulusid nelja eri valdkonna eksperdid, kes kõik süütegude kohtueelse menetlusega praktikas seotud on – politseinikud, prokurörid, ohvriabitöötajad ja naistearstid. Anonüümsuse tagamise huvides on valimi suurust arvestades kõik intervjueeritavad tähistatud vaid ametikategooria nimetusega.

1.3. Andmete analüüs

Intervjuude analüüsimiseks kasutati kolmeastmelist sisuanalüüsi (Miles & Huberman, 1994). Analüüsi eesmärk oli korduvate mustrite ja teemade väljaselgitamine. Analüüsiprotsessi käik oli järgmine: 1) andmete redutseerimine, 2) andmete temaatiline kategoriseerimine, 3) tulemuste kontroll.

Kodeerimist alustati induktiivse lähenemisega, peale ¼ intervjuude analüüsimist loodi uurimisküsimustest lähtuv kodeerimisraamistik, misjärel edasine kodeerimine toimus deduktiivselt, sh kontrolliti üle juba kodeeritud osa vastavus analüüsiraamistikule.

2. Kohtueelse menetluse praktika

2.1. Kohtueelse menetluse lühikirjeldus

Intervjuude käigus uuriti, milline on seksuaalse enesemääramise vastaste süütegude kohtueelse menetluse kulg ja etapid ning menetlejate ja teiste menetlusega seotud ekspertide roll. Alapeatükk kirjeldabki menetluse neid aspekte.

Tavapärane on, et esmane info süüteost jõuab politseiuurijani politseipatrulli või otse ohvri kontaktivõtmise kaudu. Peale esmast kohtumist ohvriga otsustatakse järgmised sammud.³ Kui juhtum on n-ö värske ja ohvriga on esimene kontakt politseipatrullil, viib seesama patrull ta ka kohe SAKi (seksuaalvägivalla kriisiabikeskused on Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Kohtla-Järvel kindlate haiglate erakorralise meditsiini osakonna juures) või mujale arsti juurde läbivaatusele, et saada juhtunu kohta meditsiiniline tõendusmaterjal. Samuti võib seksuaalvägivalla ohver ka ise esmalt SAKi pöörduda.⁴ Linnade lõikes on see praktika erinev. Kui Ida-Viru ja Pärnu SAKi on pöördumisi üldiselt vähem ning valdav enamus ohvritest pöördub sinna pärast politseisse pöördumist, siis Tartu ja Tallinna SAKidesse lähevad ligi pooled ohvritest omal algatusel.

SAKis ämmaemand või (valve)arst vestlevad ohvriga, teevad meditsiinilise ülevaate, vajadusel määravad ravi ning võtavad vastavad analüüsid ja koguvad tõendeid (fotod, DNA-proovid jne). Samuti täidetakse kohapeal koos ohvriga seksuaalvägivalla ohvri läbivaatuse protokoll. SAKi personal ei kiirusta ohvrit tagant ning sageli võtavad sealsed protseduurid ja vestlemine aega tunde. Iga tegevuse eel küsitakse ohvrilt nõusolek (nt analüüside võtmiseks, läbivaatuse tegemiseks jne), mille ta saab igal ajahetkel ka tagasi võtta. Nõusoleku küsimine teenib lisaks õigusaktide nõuete täitmisele ka ohvri võimendamise eesmärki, andes talle võimaluse (taas)kogeda kontrolli omamist oma keha üle. Kui juhtumi osas algatatakse kriminaalmenetlus ja politsei pöördub vastava teabe saamiseks SAKi poole, esitab SAK politseile meditsiinilise läbivaatuse käigus kogutud tõendid ning info meditsiinilise läbivaatuse tulemuste, sh info ohvril tuvastatud vigastuste kohta (juhul, kui neid oli, kuna seksuaalvägivallaga ei pruugi kaasneda füüsilisi vigastusi), lisades arsti hinnangu selle kohta, kas taolised vigastused võivad viidata vägistamisele. Ohvri nõusolekul edastatakse politseile ka dokumenteeritud info SAKis tehtud vestluse kohta, millele on vajadusel lisatud arsti tähelepanekud ohvri psühholoogilise seisundi kohta. SAKis võetud proove säilitatakse

³ Vaata registreeritud seksuaalkuritegude statistikat siit:

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/seksuaalkuriteod/>.

⁴ Vaata SAKi andmeid siit: <https://sisu.ut.ee/suk/avaandmed>.

kuni 6 kuud.⁵ Ohver kutsutakse SAKi tagasi 3–4 nädala möödudes, et vajadusel kontrollida ravi efektiivsust ning et ohvrit jõustada, nõustada ja hinnata tema toimetulekut. Samuti pakutakse SAKis ohvrile võimalust pöörduda ohvriabitöötaja poole, kes omakorda saab vajadusel suunata ohvri psühholoogi juurde.

Kui inimesel on seksuaalvägivallast möödas vähem kui 7 päeva, siis ta pöördub meile. Algselt siis tegeleb temaga ämmaemand, kes siis hakkab teda nii-öelda ette valmistama, räägib talle lühidalt, mis toimuma hakkab, annab talle kõik nõusolekulehed ja teavitab siis arsti, et arst hakkab kodust tulema, samal ajal kui ämmaemand patsiendiga tegeleb. Ja me tavaliselt jõuame kuskil poole tunniga ideaalis haiglasse. Ja siis võtame meie üle. Enamasti me intervjuu patsiendiga, või noh, sihukese vestluse ja algse infokogumise teeme siis eraldi, täitsa kahekesi inimesega ja siis hiljem, kui meil läheb läbivaatuseks, siis kutsume veel ämmaemanda juurde, kes mind assisteerib – teeb kogu selle sugulisel teel levivate haiguste [proovide] võtmise.

Arst

Seega juhtum võib jõuda politseini läbi SAKi või ka otse, st läbi politsepatrulli, kui ohver kohe või ka aja möödudes emma-kumma poole pöördub. Kannatanu ülevaatuselt ja politsei esmase kohtumise pinnalt saadud info põhjal asutakse edasisi tõendeid koguma, nt tehakse sündmuskohavaatlus, vajalikud ekspertiisid (nt toksikoloogia), vajadusel ja võimalusel otsitakse välja kaamerasalvestised, otsitakse tunnistajad, kirjalikud tõendid (sh sotsiaalmeedia sõnumid) ehk siis tehakse kõik vajalikud toimingud, et saada tõendipõhine pilt juhtunust, mis aitaks otsustada, kas toimunud on vägistamine.

⁵ SAKi juhendis on öeldud, et proove säilitatakse pool aastat. Tegelikuses säilitatakse neid nii kaua, kui ruumi on. Seega võib praktika olla erinev. Nt Tallinnas, kus on ohvreid järjest enam, peab proove kiiremini utiliseerima.

Noh, kannatanu kõigepealt suunatakse sinna SAKi, onju, kus ta saab need terviseproovid kõik teha. Ja siis ta kuulatakse üle, ja olenevalt siis asjast, mis tõendid on võimalik koguda – kas on vajadus mingiks läbiotsimiseks, mingiks sündmuskoha vaatluseks – oleneb, kus see tegu on toime pandud. Noh, sellised toimingud, onju. Siis läbiotsimine, sündmuskoha vaatlus. Siis isiku läbivaatus, onju – kahtlustatava ... näiteks ka mingite võrdlusproovide võtmine kahtlustatavalt. Kui on veel mingid riided, mida tasub võtta analüüsimiseks, siis võetakse need. Aga noh, jube raske on niimoodi ... Kõik kaasused on nii erinevad. Mõnikord tuleb ka avaldus, et mind aasta aega tagasi vägistati. Siis ... siis ei saa ühtegi nendest toimingutest teha. [...] Kui on mingeid sõnumeid – hästi oluline on see, kui on helistatud kuskile, kellegagi vahetult peale seda räägitud, siis need inimesed kõik üle kuulata.

Prokurör

Kuna Põhja-Eestis on erinevalt ülejäänud Eestist vägistamise asjadele spetsialiseerunud politseiüksus ja politseiametnikud, siis see mõjutab sealset menetlust. Näiteks mõjutab sealset praktikat oluliselt valvetelefoni olemasolu, kuhu iga politseipatrull saab helistada, et saada täpsemaid juhtnööre, kuidas antud situatsioonis käituda.

Tallinnast kaugemal, maakohtades ja teistes linnades, kus puudub spetsialiseerumine, ei pruugi menetluse käik olla selliselt ühtlustatud, mis mh võib tähendada ka ebaühtlust ohvri menetlejapoolses kohtlemises. Sellest tulenevalt võib vägistamise uurimine Eesti eri paigus toimuda väga erineval viisil ning alati ei peeta kinni ohvrikesksest lähenemisest. Ühe väiksema ringkonnaprokuratuuri prokurör sõnas alljärgnevalt:

... mingit mõtestatud tegevust – stiilis, nagu Tallinn ütleb, et me teeme teatud asju mõtestatult sellepärast, et ... – ei ole mina täheldanud [...] et kui on sündmus, siis käib asi rabaki-rabaki [menetletakse juhuslikult].

Prokurör

Noh, [linna nimi], ma arvan, on olukord selline – [...] kus vägistamise ohver satub lototroni; nii nagu jumal juhatab parasjagu, sinna ta satub. Et millise uurija kätte

...
Prokurör

Menetlus sõltub konkreetsest kaasusest, mh mõjutab menetluse läbiviimist oluliselt see, kas tegemist on äsjase või ammu toimunud juhtumiga. Kui äsjase juhtumi puhul püütakse võimalikult kiiresti tegutseda ning saada tõendeid näiteks ohvri kehalt, riietelt või küsitakse välja turvakaamerate salvestisi, mis on ajakriitilised, siis vanemate juhtumite puhul võib tõendite kogumine olla erinev ja keskenduda pigem kirjalikele jälgedele (sotsiaalmeedia

sõnumid) või tunnistajatele. „Vana“ juhtumina käsitlesid prokurörid isegi juhtumeid, millest oli möödunud vaid nädal või paar, ning kindlasti neid, mille toimepanekust oli möödunud kuid või aasta(id).

Kui on värske sündmus, siis nii palju, kui mina saan oma praktika pinnalt öelda, [...] siis on ikkagi see, et kui on ikkagi värske sündmus, et vot, see toimus eile, see toimus täna – kõik see, mis on hädavajalik kohe ära teha, see tehakse maksimaalselt kiiresti. Kui on juba varasem ... kui on mingi, noh, seal, ütleme, ma ei tea, nädal-kaks tagasi, isikut ei ole teada, või on veel ... Noh, tegelikult on ju veel vanemaid ... Meil on ka selliseid asju, kus on kuu või kaks hiljem pöördutud, et „ma nüüd mõtlesin ...“. Selleks ongi seal SAKis võrdlusmaterjali ja kogu selle proovide säilitamise aeg antud – et parem hilja kui mitte kunagi, eksju. Kasvõi inimese enda hingerahu pärast. Et ... siis ei ole ... siis ei põle enam – selles mõttes, et siis ... noh, siis värskeid asju nagunii ei saa. Siis on pigem võib-olla õigem läbi mõelda taktikaliselt, kuidas on kasulikum.

Prokurör

Ohvri ülekuulamine kestab tavapäraselt 3–4 tundi ja on oma olemuselt ohvri jaoks väga intensiivne. Läbi on vaja käia palju erinevaid aspekte ja teemasid sündmusest endast, ent ka sellele eelnenud ja järgnenud ajast.

Aga vägistamised ... vägistamiste puhul sa lähed peensusteni. Kust haiget inimene sai? Kas ta sai üldse haiget? Ütleme, kui on ... Siis tema tundemaailm – näiteks kui ta ütlebki, et „ma kangestusin“ – hästi, lähme sellega edasi. Mis selle kangestumise põhjustas? Kuidas see välja nägi? Ma pean sellest kõigest aru saama ja niimoodi kirja panema, et näiteks ka kui kohtunik loeb, tema saab ka aru, et see oli see situatsioon, kus inimesel ei olnudki võimalust, ma ei tea, rabeleda, karjuda.

Politseinik

Kogenumad politseiuurijad püüavad võimalusel piirduda ühe ülekuulamisega ja teist korda kutsutakse ohver välja vaid erandkorras või prokuröri nõudmisel. Vähem kogunud politseiuurijate puhul võib tekkida olukord, kus ohver peab ütlusi andma mitmel korral, kuna kogemuste ja/või koolituse puudumise tõttu ei osata teda üle kuulates alati kohe kõikidele detailidele tähelepanu pöörata. Niisamuti on vaid spetsialiseerunud politseiüksuse puhul teadlikuks taktikaks see, et äsja toimunud vägistamise puhul ei kuulata ohvrit üle kohe, vaid talle antakse esmalt aega paar päeva end koguda.

Mida me ei tee esimesel korral kohe, kui võimalik on – me ei lase oma kolleegidel, kes ei ole vastavat väljaõpet ... juba mitu aastat ei lase neil kannatanut ... üldjuhul – alati on erandeid mingitel põhjustel – ei lase näiteks üle kuulata. Ehk siis see arvamus, et kannatanut kohe hakatakse üle kuulama – meie seda ei tee. See tuleneb sellest, et oleks võimalikult vähe taasohvristamist. See inimene on niigi väsinud; ta on niigi palju üle elanud, ja võimaluse korral me tema ülekuulamise teeme siis järgmine, ülejärgmine ... kolme päeva pärast, ja teeb juba meie üksusest uurija, kes siis küsib. Ja noh, sealt edasi läheb siis kõik tavapäraselt rada pidi.

Politseinik

Noh, tihti on nii, et võetakse need esmased ütlused ära ja siis käiakse SAKis ära; võib-olla vajadusel siis tehakse nagu detailsem küsitlus veel uuesti. Noh, muidugi ideaalis võiks ta olla üks kord ja põhjalikult, aga noh, üks asi on ideaal ja teine asi on praktika, eks.

Prokurör

Kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt ei pea süüdistatav politseiga koostööd tegema ega tunnistusi andma, kui ta seda ei soovi. Juhul kui ta siiski on valmis omapoolse versiooni toimumust esitama, tuleb politseil ka tema öeldut tõenditega kinnitada või ümber lükata.

Menetluse käigus suhtleb politseiurija prokuröriga. Suhtluse tihedus ja fookus sõltuvad paljuski konkreetsest prokurörist. Prokurör juhib kohtueelset menetlust ning peab mh tagama, et toimunud süütegu menetletakse piisava põhjalikkusega.

Ma saan öelda, kuidas meie üksuses on. Meie suhtleme oma prokuröridega. Prokurörid on erinevad. Neil on erinevad nõudmised – kes mida nõuab, kuidas keegi läheneb.

Politseinik

Juhul kui prokuröri hinnangul on süüteo toimepanemine kohtueelses menetluses kogutud tõenditega piisavalt tõendatud, koostab ta süüdistusakti ning saadab selle kohtusse. Kui kogutud tõendid ei ole politsei ja prokuröri hinnangul süüteo toimumise tõendamiseks piisavad, lõpetatakse kriminaalmenetlus kohtusse minemata. Menetlejate endi hinnangul ei esitata süüdistust kergekäeliselt, sest süütuse presumptsioonist tulenevalt tuleb kõik kriminaalmenetluses kõrvaldamata kahtlused kahtlustatava süüdiolukus tõlgendada tema kasuks (kriminaalmenetluse seadustiku § 7 lg 3). Sellega ka põhjendati, miks ei jõua paljud juhtumid kohtueelsest menetlusest kohtusse. Puudulikud võivad olla tõendid eriti vanemate juhtumite kohta, mille puhul tõendid puuduvad või nende kogumine võib olla tavapärasest veelgi keerulisem.

Ja ärme unusta ära sedasama, et kõik kõrvaldamata kahtlused ... seda printsiipi järgitakse ka juba politseis, sest kellelegi ei tohi esitada ebaseaduslikku kahtlustust. Ja kui menetleja näeb, et mul ei ole tõendeid ... Noh, kahtlustus reeglina esitatakse, aga ütleme siis, süüdistust – süüdistust esitab ju prokuratuur, ja kui prokurör seda teeb ja ta näeb, et ... sellel hetkel ta näeb, et „ahh, ma igaks juhuks esitan“, onju, siis tegelikult ta ju teeb seda ebaseaduslikult, sest tal ei ole tõendeid. See on nagu ... need vanad asjad ongi selle pärast. Ja see ongi põhjus, miks tegelikult kohtueelses menetluses võib-olla lõpetataksegi päris palju asju ära ja nad ei jõuagi kohtusse.

Prokurör

Kriminaalmenetlus lõpetatakse määrusega ning selle koopia saadetakse ka ohvrile. Reeglina on vaid spetsialiseerunud üksuste puhul kasutusel praktika, kus ohvrile selgitatakse juba enne määruse väljasaamist, mis põhjustel uurimine lõpetati. Üks spetsialiseerunud üksusega seotud prokurör selgitas seda järgnevalt:

Ideaalis on see nii, et me räägime kannatanuga, mitte ei saada talle ... Noh, muidugi *by the law*, peame saatma ka selle paberi, et jätsime alustamata. Aga enne selle väljasaatmist võtab menetleja telefoni ja räägib selle kannatanuga ja selgitab ära, miks on selline otsus. ... ma ei saa anda pead, et meil seda [telefonitsi selgitamist] tegelikult alati tehakse. Ma loodan, et nii tehakse. See on nagu see, mida meie nõuame; mida me ... noh, milles me oleme kokku leppinud. Aga ma ei tea, kas seda alati tehakse. Mina teeks, heh.

Prokurör

Kirjalik lõpetamise määrus tehakse seejuures reeglina põhistamata, teisisõnu ei saa ohver infot lõpetamise põhjuste kohta. Sellisel juhul märgitakse määruses ohvri õigus esitada 10 päeva jooksul määruse saamisest menetlejale taotlus põhistatud määruse saamiseks ning taotluse esitamisel koostatakse põhistatud määrus 15 päeva jooksul (kriminaalmenetluse seadustiku § 206 lg 1¹). Samas ei pruugi ohver ilma täiendava selgituseta oma sellekohast õigust mõista või on ta sellise taotluse esitamiseks menetlejate arvates kas liiga väsinud, pettunud või mõlemat. Nii võib see praktika, kus inimesele helistatakse või ta ka selgitamiseks politseisse kohale kutsutakse olla tema jaoks ainus viis üldse teada saada, mis põhjustel temaga tehtu kohtumenetluseni ei jõudnud.

See on mõnes mõttes ka praktiline külg, sest me teeme ju lõpetamise määrusi põhistamata reeglina. See tähendab, et sinna ma ei kirjuta seda põhistust sisse. Sellel on hea külg ja sellel on halb külg. Hea külg on see, et mul on nagu lihtsam.

Ma saan seda suuliselt ära selgitada. Ja teiseks, kui ma saadan lõpetamise määruse, siis ma pean selle saatma ju ka kahtlustatavale. Kui ma lõpetan oma põhistustega, minu isiklik hirm on alati see, et sellest saab kahtlustatav julgust juurde. Sellepärast me tahame saata nagu hästi lakoonilise põhistamata lõpetamise ja kui kannatanu tahab neid põhistusi kirjalikult, ta saab neid alati küsida. Ehk see on hea – need ei lähe enam kahtlustatavale.

Politseinik

Juhul kui lõpetamise määrusesse ka põhistus sisse kirjutatakse, siis tegemist on puhtalt juriidilise tekstiga, millest kannatanu ei pruugi täpselt aru saada.

[...] põhistuste halb asi on see, et see on juriidiline tekst. Mitte kellelegi ei meeldi juriidiline tekst. Ehk siis lähen ma puhtalt sellest, mida mulle räägib karistusseadustik, ja siis ma juba vaatan neid tõendeid täiesti mitteinimlikult, vaid ma peangi selgitama, miks mul ... miks ma lõpetan, lähtudes sellest, kas see koosseis on või ei ole või ... ja see ei ole mitte kellelegi meeldiv, ükskõik, kui palju ma pingutan, et see oleks selline ... viisakas.

Politseinik

Samas oluline on rõhutada, et praktika, kus ohvrile selgitatakse lõpetamise põhjuseid talle arusaadaval viisil, on pigem erandlik, kuna seadus seda ei nõua ja ka ressursinappus ei soosi seda. Seega juhul kui kriminaalmenetlus näiteks tõendite ebapiisavuse tõttu lõpetatakse ning eriti kui ohvrit teavitatakse sellest vaid kirjalikult ilma uurija või prokuröri empaatilise selgituseta, võib ohvril hõlpsasti tekkida tunne, et politsei ja prokurör teda ei usu.

Ent olukordades, kus prokurör on tõendite piisavuse küsimuses kahevahel, võib menetluse lõpetamise põhjuseks olla ka see, et ohver ei ole valmis kohtusse minema. Vastu ohvri tahtmist sellistes olukordades asja kohtusse ka ei viida. Ohvri soovimatus menetlust kohtus jätkata võib olla tingitud sellest, et ohver mõistab, et kohtuprotsess on keeruline, vaimselt kurnav ning ei pruugi lõppeda toimepanija süüdimõistmisega. Ohver võib ka kohtueelse menetluse kestel mõista, et pole ise vaimselt piisavalt heas seisundis, et kohtumenetlust vastu pidada. Tihti pole vägistamise puhul muud tõendid lisaks ohvri ütlustele piisavad ning seetõttu lõpetatakse ka sellistel juhtudel kriminaalmenetlus, austades ohvri soovi ja soovides teda säästa.

Vägistamiste puhul, kui kannatanu minuga kaasa ei tule, mul ei ole selle materjaliga mitte midagi teha. Kui tema ütleb mulle ühel hetkel näiteks keset menetlust, et ta enam ei jaksa, siis on kõik. Selles mõttes, et ... kui ta ütleb, et ... Noh, sa ei lähe ainult materjaliga kohtusse. Sa lähed tegelikult inimesega. Ja kui tema psühholoogiline seisund ei võimalda seda, siis lõpetamegi kõik.

Politseinik

Tõdeti, et olgugi et menetluses on alati oma loogika ja süsteem, on iga juhtum erinev tulenevalt väga paljudest teguritest, mis menetlust mõjutavad – alates juhtumi endaga seotud teguritest ja lõpetades menetlusse kaasatud isikute ning nende eripäradega ning menetlust läbiviivate asutuste institutsionaalse korraldusega, mis piirkonniti erineb.

2.2. Tõendamine

Seksuaalvägivald juhtumite menetlemisel on tõenditel eriline roll. Üldiselt püüavad menetlejad koguda erinevat liiki tõendeid, et tõendada vägistamise süüteo koosseisust tulenevalt tahtevastasust ja vägivald kasutamist või abitut seisundit, samuti et hinnata ohvri ja kahtlustatava ütluste usaldusväärsust.

Väga oluline aspekt tõendamise juures on politsei ja prokuratuuri jaoks see, et tulenevalt süütuse presumptsioonist tuleb tõendeid kahtluse korral tõlgendada kahtlustatava/süüdistatava kasuks. Kõrgeid nõudmisi tõendamisele rõhutati korduvalt. Samamoodi toodi korduvalt välja, et meie õigussüsteem on üles ehitatud põhimõttele pigem lasta teo toimepanija vabaks, kui et mõista süüdi süütu inimene.

Teistpidi – me ei saa ju alandada seda nii-öelda ... nõudeid tõenditele. Noh, me peame mõtlema alati ka nagu teistpidi. Me ei saa riskida sellega, et keegi lähebki süüdi, ilma et ta oleks nagu kuriteo toime pannud. Sellist asja ka ei saa. See peabki olema ilma kahtlusteta tõendatud. Ja noh, vägistamine on selline kuritegu, mida on väga raske tõendada väga tihti.

Prokurör

Kuna tõendite kogumine on ajakriitiline, siis võimalusel suunatakse ohver esmalt meditsiinilise tõendusmaterjali kogumiseks SAKi. Analüüsist ilmnes, et tõendusmaterjali kogumisele pööratakse SAKides väga suurt tähelepanu. Ühest küljest aitab see vähendada võimalust, et ohver peab tõendusmaterjali kogumise protsessi (nt pildistamist, proovide võtmist) mitmel korral läbi tegema, teisalt peab protsess tagama kogutud tõendite kvaliteedi. SAKides on olemas vajalik professionaalne tase ja SAKi töötajad on läbinud ka eriväljaõppe näiteks DNA-proovide võtmiseks. SAKis vormistatav seksuaalvägivald ohvri läbivaatuse

protokoll on arstide endi hinnangul väga põhjalik, et seda oleks võimalik vajadusel kasutada ka kohtumenetluses tõendina. Arstlikku protokollit lisatakse muuhulgas ka arsti kirjeldus selle kohta, milline oli SAKi pöördunud ohver psühholoogiline seisund. Eriti kui menetlust ei vii läbi erigrupp, lisavad arstid oma sõnul väga põhjalikud selgitused iga kogutud tõendi kohta ning kirjeldavad, miks need võivad olla olulised.

Noh, see protokoll ja fotod, mis me teeme, need on hästi põhjalikud just selle mõttega, et nende andmete põhjal kohtumeedik, kohtuekspert saab anda oma eksperthinnangu. Enamasti ta siis seda ka teeb.

Arst

Aga et seda [proovide võtmist ja pildistamist] mitu korda ei peaks tegema, sellepärast on tõendite kogumine väga oluline [...] seda tuleb teha äärmiselt, äärmiselt suure pieteeditundega.

Arst

Erakordselt oluline aspekt SAKi töös on ka suhtlus ohvriga. Sealset personali on koolitatud, et töötaja teaks, kuidas seksuaalvägivalda ohvriga parimal viisil suhelda. Ohvrit küsitakse igaks protseduuriks luba ning talle selgitatakse kõiki toiminguid põhjalikult. Sealsete protseduuridega püütakse ohvris taastada tunnet, et ta kontrollib enda ja oma kehaga toimuvat.

[...] palume siis igale asjale inimese nõusolekut. See on tegelikult üks oluline protsess, et inimene võtaks tagasi ... saaks tagasi kontrolli iseenda elu üle. Nüüd siin, selles kohas otsustad sina selle üle, kas me näiteks teeme läbivaatust või ei tee, eksju. Kas me näiteks fotograferime neid vigastusi või me ei tee seda ... Ja niimoodi päris etapi kaupa [...] Ja ütleb ka kirjandus ja näeme ka meie seda tegelikult, et see tõepoolest on selline ... jah, selline enesekontrolli tagasisaamise üks väga oluline võte.

Arst

Ka politseinikud peavad endi sõnul olema tõendite kogumisel põhjalikud ja täpsed, et tõendada kõiki vägistamise koosseisulisi tunnuseid, sh seda, kas toimepanija kasutas ohvri tahte murdmiseks vägivalda või kasutas ära tema abitut seisundit. Selleks esitatakse ohvri käitumise kohta vahetult enne ja pärast vägistamist erinevaid küsimusi.

Aga me üritame siis seda seisundit või seda olekut ja kõike kirjeldada, ehk siis meid tegelikult huvitab väga tihti ... näiteks me küsime küsimusi, mis puudutavad seda, palju inimene oli eelmisel ööl maganud; kui palju ta oli söönud; kui palju ta sõi sellel ajal, kui ta tarbis alkoholi; kui kiiresti, kui palju ta alkoholi tarbis. Ja seda me ei tee mitte selle jaoks, et talle kuidagi midagi ette heita, vaid vastupidi – ta on huvitatud tõendama ära seda, et ta oli abitu, ta oli sellel hetkel abitu. Kahtlustatav pidi seda nägema, aru saama ja toimima viisil, et ta teeb talle liiga teadlikult – et see naine ei olegi võimeline kuidagimoodi vastu hakkama.

Politseinik

Analüüsitulemustest selgus, et teatud tüüpi tõendeid peavad menetlejad paremaks kui teisi. Samuti peeti teatud tüüpi juhtumeid „ideaalseks“ – need on juhtumid, mis reeglina on ajaliselt n-ö värsked ning kus seetõttu on võimalik võtta kohe proovid ja teha ekspertiis. Need tõendid võivad lisaks dokumenteeritud füüsilistele vigastustele ja DNAlle olla ka kaamerapildid, sotsiaalmeedia sõnumivahetus või tunnistajate ütlused. Samas ei tule neid n-ö ideaalseid juhtumeid sageli ette.

... ideaalne on see, kui meil on hästi värske kuritegu – kui ohver kohe pöördub; ei ole käinud pesemas midagi. Ideaalne on, kui on vigastused, onju, he-he – kui ohver on seal vastu hakanud. Noh, siis on selline täiesti lihtne kaasus, eks ole, kui meil on võimalik koguda kõik tõendid, need fikseerida.

Prokurör

Vot see näiteks oli selline, kus see teine paar kuulis neid fragmente ja pluss siis seda, kuidas tüdruk ennast maha veeretab voodist ja midagi karjatas seal; midagi ütles, et „ära tee“ või midagi sellist, või „mida sa teed“ ... Noh, need on juba väga head tõendid, muuseas. Need on nagu väga head.

Prokurör

Vot see oli selline vägistamine, mis toimus õues, nagu niimoodi selja tagant, [asutuse nimi] ees, lumehanges. Ja siis ... siis oli võetud ... Ühesõnaga, seal [asutuses] istus mingi turvamees, kes nägi, et seal midagi toimub. Ja siis selle asemel, et sekkuda või kutsuda kohe abi, ta niimoodi, noh, zoomis sinna sisse. Et selles mõttes me saime sealt superhea tõendi – nagu lihtsalt kõige parema üldse. Aga kui ta oleks õigel ajal sekkunud, võib-olla oleks see vägistamine ära jäänud. Et ... aga toona, jah, see jäi meil ikkagi sealt menetlusest välja, see turvamees.

Prokurör

Prokuröride silmis oli tõendite kogumise alustalaks ohvri esmane ülekuulamine, mille käigus saadakse teada palju fakte. Seda, kuivõrd ülekuulamine õnnestub, mõjutavad palju menetleja ametioskused ja võime luua ohvriga hea kontakt. Just empaatilisust toodi mitmel puhul välja eeldusena ütluste võtmisel.

Hästi olulist rolli mängib esmaste menetlejate ehk siis politsei ülekuulamiste kvaliteet. Selle juures on oluline see, et kontakti saada vägistatuga on ju nagunii keeruline. See on üks asi. Hästi oluline on, et menetleja ... ta ei pea võtma kaasatundja rolli – see oleks vale, sest see on psühholoogiliselt vale. Aga ta peaks jätma või suutma jätta sellele ülekuulatavale empaatilise mulje. Ta ei pea haletsema. See on juba, ütleme, teise inimese kingadesse astumine. Tal on vaja saada objektiivselt kõik faktid kirja, ja võimalikult detailselt. Ehk siis mida detailsem on esimene ülekuulamine – ja see kindlasti oleneb ülekuulaja professionaalsusest, kannatlikkusest – ja mida professionaalsem see on, ja mida empaatilisem – ehk siis see, et kannatanul ei tohi tekkida tunnet, sellist tunnet, mida ma olen korduvalt ju kuulnud, kusagilt meediast lugenud, et ... et „noh, mul oli selline tunne, et ahh, ise olin süüdi – jäi selline mulje, kui mind üle kuulati“.

Prokurör

Tõendite kogumise keerukusest rääkisid läbivalt nii prokurörid, politseinikud kui ka ohvriabitöötajad. Eriti keeruline on tõendite leidmine tükk aega tagasi toime pandud vägistamiste puhul. Nende puhul juhtub, et kriminaalmenetlust ei toimugi, sest on ette selge, et vajalikke tõendeid selle raames koguda ei õnnestuks.

Aga noh, väga palju on muidugi ka neid avaldusi, mille alusel me üldse ei alustagi, kus me juba näeme kohe ära, et siin on nagu võimatu üldse mingeid tõendeid koguda, või siis ... Noh, ikkagi paratamatult ...

Prokurör

Eriti kehtib öeldu ohvri kehaga seotud tõendite puhul. Intervjueeritute sõnul otsustavad iseseisvalt SAKi poole pöördunud ohvrid vaid harvadel juhtudel hiljem politsei poole pöörduda ning sellisel juhul saab SAKis säilitatud tõendeid kriminaalmenetluses kasutada. Tükk aega tagasi toimunud juhtumite puhul ei pruugi olla võimalik kasutada ka avalikus ruumis olevate turvakaamera salvestisi, kuna neid pikalt ei säilitata. Ehk siis vanemaid vägistamisi on üldiselt keerulisem tõendada. Niinimetatud värskete juhtumite puhul on tõendite kogumise mõttes menetlejate jaoks keerulisteks juhtumiteks peolukorrad (sageli noorte täiskasvanutega), kus nii ohver kui ka võimalikud tunnistajad on olnud alkoholi- või narkojoobes ja seetõttu lünkliku mäluaga.

Ehk siis vanad asjad on see, miks jõuab nii vähe ... Noh, ma ütleks, et valdav osa ikkagi nendest ... Ja siis on, jah, tõesti mingi kategooria need, kus ... isegi värsked, kus on tõendid nii segased – vot need on need peolukorrad ...

Prokurör

Ja tõesti, mõnikord ongi see, et see on juba võib-olla juhtunud mõnda aega tagasi [...] seda me ei tõenda ära.

Ohvriabi

Vanade asjade puhul toetatakse sageli rohkem tunnistajate ütlustele. See aga on iseenesest keeruline, sest vägistamisel puuduvad sageli pealtnägijad või selle kohta käivad kirjalikud tunnistused, sest ohver pole pärast toimunut ka sellest kellegagi rääkinud ega kirjutanud (nt sotsiaalmeedia sõnumis). Sellised juhtumid on prokuratuuri jaoks tõendite kontekstis väga keerulised.

Ja vot see puudutabki eelkõige neid vanu asju – kui meil ei ole värsket sündmus ja meil on nagu olnud kasvõi nädal aega tagasi, et oli mingi üritus, või lihtsalt oli, et said kokku, ja siis otsustab kannatanu ikkagi pöörduda. Ja kui ta ei ole, ütleme, sündmuse järgselt pöördunud ei politseisse, ega rääkinud ühelegi sõbrannale või tuttavale, mitte ühelegi inimesele sellest, mis juhtus, ta riided on ära pestud; ta on varasemalt olnud seksuaalvahekorras – noh, siis on tegelikult see tõendamisvõimalus [väga keeruline] ... Ei ole mingeid kaameraid kuskil.

Prokurör

Leida otseseid selliseid tunnistajaid – ma isegi ei räägi mitte pealtnägijatest –, see on nagu haruharv. See on väga haruharva juhtuv. Praktikas mulle meenuvad mõned sellised asjad, kus on olnud grupiviisilised vägistamised. Noh, seal paratamatult on ju pealtnägijad, kui on üks kannatanu ja mitu toimepanijat.

Et isegi leida inimesi, kes oleks kusagil kõrvalt ruumist ja kuuleks mingisuguseid lausefragmente, millest võib siis järeldada kohus pärast, et tegemist on tahtevastasusega – ka neid on muide raske leida.

Prokurör

Ühe aspektina tõendamise keerukuse juures tõi üks prokurör välja ka menetlejate hoiakulise suhtumise ohvrise ning tema käitumisse, mis võib segada tõendite kogumist ning ka menetluse läbiviimist laiemalt. Sellistel juhtudel võib tähelepanu teolt ja sellega seotud objektiivsetelt tõenditelt kalduda kõrvale ja hakata keskenduma ohvri eluviisile.

Miks me räägime nagu sellest, kui palju sul on olnud partnereid või mida sa oled oma elus teinud? Küsimus on ju selles, et me peame nagu tõendama objektiivselt, noh, teo pilti nii-öelda, eksju, kas oli [vägistamine] ...

Prokurör

Eraldi tuuakse välja andmekaitsealsetest piirangutest tulenevad probleemid asjakohaste tõendite kogumisel.

Või kuidas me neid saame võib-olla kuskilt ... Meil on hästi palju kuulda praegu seda, et ühte või teisi andmeid politsei ei tohigi saada, sellepärast, et näiteks terviseandmed on põhimõtteliselt see, et kui inimene ei ole nõus oma terviseandmete avaldamisega, siis riigikohus on öelnud, et siis ei saagi. Teatud juhtudel võib see tõsine takistus olla.

Politseinik

Prokuröride jaoks teeb seksuaalvägivalda tõendamise keerulisemaks see, kui ohvril ja toimepanijal on olnud lähisuhe. Sellistel puhkudel peeti keeruliseks seda, kuidas eristada lähisuhtes neid seksuaalvahekordi, kus nõusolek puudus, teistest, mis toimusid mõlema nõusolekul, ning kuidas tõendada, et kasutati vägivalda. Ühe võimaliku, kuid keeruka variandina vägistamise tõestamiseks nähti partneri vägivaldsuse tõestamist, mida jällegi peeti raskeks.

... on ju ka peresiseseid vägistamisi ja elukaaslaste vaheliselt. Missugused nende suhted olid ja missugune ... kui palju domineeris seal perekonnas... kas seal oli vägivaldsust ja ... kas ta ... noh, ütleme, see toimepanija – kas ta oma olemuselt oli vägivaldne? Kas ta võis kellegi teise vastu olla? Kõik need sellised nüansid on hästi olulised. [...] Need on nagu ... Noh, kuidas sa tõendad seda, et inimesed, kes elavad koos, on seksuaalvahekorras, et täna ja homme, või eile ja üleile ma olin nõus, aga täna enam ei ole? Aga neid asju on olnud.

Prokurör

Üks konsensuslik seks ei tähenda seda, et kõik järgnevad päevad toimub ka konsensuslik – ei. Seesama perevägivald üks osa on ju seksuaalne vägivald. Ma olen kindel, et see on väga varjatud; inimesed ei pöördu. Aga me oleme korduvalt ja korduvalt kohtu alla andnud mehi, kes on vägistanud oma naise, kelle puhul on isegi olnud see, et toimub konsensuslik seks, siis toimub millalgi tema vägistamine, siis toimub veel kaks kuud konsensuslikku seksi; siis toimub uuesti vägistamine ... Hästi keerulised, sest vastaspool hakkab meile kohe ajama seda, et kuulge, me näitame, me toome teile pildid, kus me käisime Maltal puhkamas ... Noh, see on teise poole taktika – kuidas saan mina vägistada, kuidas ... Need arvamused, et vägistaja ... need on need arvamused, mida meie ei pea õigeks – et vägistajaga ju ükski naine ei lähe reisile, või lahutab kohe ära.

Politseinik

Lähisuhtes oleva ohvri ja toimepanija puhul töid prokurörid välja selle, et emotsionaalse seotuse tõttu võib ohver oma ütlusi hiljem muuta. Kirjeldati juhtumeid, kus ohver jätab osa asju rääkimata, see muudab tema ütlused ebausaldusväärseks ning juhtumi raskesti tõendatavaks.

Halvem on siis olukord, kui, noh, tekib see kaastunne ka – võib-olla on selline, et varem oligi näiteks suhe; neid asju on ka. Ja siis oli selline pooltahtevastane see suguühe, ja siis hakatakse ... kannatanu hakkab ka ju teine kord ... kahju hakkab neil. Hakkabki. Ja siis jälle läheb natuke mööda – mõtleb jälle ümber. Ja see teebki asja keeruliseks. Ja siis ei pruugi saada kogu tõe kätte. Ka seda tuleb ette, et kannatanu ei räägi.

Prokurör

Eriti keeruline on lähisuhtevägivald puhul vägistamise tõendamine veel seetõttu, et sellised ohvrid ei pruugi üldse politsei poole pöörduda.

Aga pluss on ju perevägivald ohvrid, kus tegelikult on vägistamist palju, aga lihtsalt see tõendamine on väga keeruline ja need inimesed politsei poole ei pöördu. Aga kui ma ohvriabi töötajana ütlen, siis see inimene on vägistatud.

Ohvriabi

Eksperdid kritiseerisid kohtute praktikat, mille järgi eelistatakse teatud liiki tõendeid (nt hädaabinumbri salvestised, avaliku ruumi kaamerasalvestised, tunnistajate ütlused) või on tõendamise lävend seatud väga kõrgele. Näiteks toodi olukordi, kus SAKis ülevaatuse teinud arsti hinnangul olid konkreetses asjas meditsiinilised tõendid hästi dokumenteeritud ning

need viitasid selgelt vägistamisele ja vägivalla kasutamisele. Samas tegi kohus selles asjas õigeksmõistva otsuse.

Politseinikud tõid välja, et kohtus ei ole kindlaid tõendeid, mis kindlasti vägistamise ära tõendavad, sh ei pruugi piisata ka ekspertiisist. Lihtsamini tõendatavaks peeti juhtumeid, kus vägistamisega kaasneb ka muu füüsiline vägivald.

See on tegelikult see, mis tegelikult kõige rohkem frustrerib. Just nüüd oli üks juhtum [...] meie meelest on seal kõik olemas. [Kannatanul] on genitaalide vigastused, anuse valu, [...] posttraumaatiline stressihäire, [see] oli protokoll[i] ilusti vormistatud – kõik fikseeritud, kõik pildistatud-tehtud, mitu arsti veel [kannatanut] pärast jälginud. Arst käis kohtus tunnistamas [...] ja ikka tuleb see otsus, et toimepanija ei ole milleski süüdi. See oli esimene kohtuaste – ma tean, et nad lähevad edasi, aga lihtsalt seal oli sihuke tunne, et no kuidas [on selline lahend võimalik]?

Arst

Kui meil on näiteks vägivallaga vägistamine, siis reeglina ... Minu jaoks on need vägivallaga vägistamised lihtsamad [tõendada]. Inimesed näevad seda vigastust – näkku löömised näiteks. Noh, siis saadakse aru, et jah [oli vägistamine] ... See on muidugi palju-palju lihtsam.

Politseinik

Keerukusi esineb ka tõendite valikul. Nii selgub, et näiteks kui politseiuurijal on kogemus koostööst konkreetse prokuröriga, siis ta ka juba teab, millist tüüpi tõenditele rohkem rõhku panna ja millist liiki tõenditele mitte.

Meie suhtleme oma prokuröridega. Prokurörid on erinevad. Neil on erinevad nõudmised – kes mida nõuab, kuidas keegi läheneb. Aga need ei ole takistuseks, sest tõesti – uurijana sa pead kohanema prokuröride soovidega.

Politseinik

Arstid rõhutasid, et kui genitaalide vigastusi ei ole võimalik läbivaatusel tuvastada, ei tähenda see, et vägistamist ei ole toimunud, kuna tihti ei jäägi vägistamisest vigastusi.

Ja sinna me alati kirjutame ka selle lause, et kui tõesti vigastusi pole – enamasti ju ei ole – siis see ei välista seksuaalvägivalda, sellepärast et fertiilses eas naise suguorganid on östrogeniseeritud ja tänu sellele pehmed ja venivad, et seal ei tekigi [vägistamisega] vigastusi.

Arst

Vägivalda üldjuhul tarvitatakse vähe ja sellest tulenevalt selliseid meditsiinilisi tõendeid väga tihti ei ole; selliseid, mis üks ühele ütleks, et nüüd oli vägistamine, aga nüüd oli konsensuslik seks, [neid] tegelikult on veel vähem, sest me oleme ära õppinud, et teatud kriimustused, teatud vigastused on võimalikud ka täiesti konsensusliku seksi puhul. Ja siis ükski tõend eraldivõetuna, nagu vahel tahetakse öelda – et kui on kriimustus, siis on kindlasti vägistamine – ei ole nii lihtne see asi.

Politseinik

Prokuröri hoiakust sõltub sageli, kas menetlusega minnakse edasi või mitte. Kui prokurör otsustab menetlusega edasi minna, isegi mõistes, et tõendid ei pruugi olla kohtu jaoks piisavad, võib selleks olla erinevaid põhjuseid. Esiteks toodi olulise asjaoluna välja prokuröri siseveendumus.

Kui siseveendumust ei ole, siis on nii raske saata kohtusse 50/50 tõenditega asja, sest sa tead, et sinus ei ole seda jõudu võitlemiseks. Aga need asjad, mis saadad – mina ise olen saatnud – õnneks on hästi läinud. Selles mõttes, et, noh, mis on eesmärk – on ju kohtule selgeks teha. Ehk siis väga palju oleneb ikkagi sellest ... esiteks tõendid; teiseks prokuröri siseveendumus; ja tegelikult ikkagi hästi palju oleneb ka sellest inimesest, kes asja kohtusse saadab, kui südamega ta on nõus võitlema.

Prokurör

Teise asjaoluna, miks prokurör võib otsustada kohtusse minna ka siis, kui kohus ei pruugi tõendeid piisavaks pidada, toodi välja soov ohvrile näidata, et teda usutakse.

Vot see on ka põhjus, miks me väga tihti tegelikult lähemegi asjadega, vägistamisasjades just, mis on täiesti sihuke 50/60, lähuvad prokurörid kohtusse sellepärast, et lihtsalt näidata kannatanule – kui kannatanu on muidugi selleks valmis, sest see kohtutee on ka muidugi põrgu. Aga noh, mõnikord kannatanud on selleks valmis. Ja siis olen ka mina valmis kannatanuga selle põrgutee läbi tegema, isegi kui on see oht, väga suur tõenäosus, et mõistetakse õigeks. Aga siis vähemalt on tal ... vähemalt keegi usub teda. Noh, nagu näidata, et ikkagi riik nagu usub teda ...

Prokurör

Frustratsiooni võib prokurörile tekitada ka see, et vägivald kasutamise tõlgendamine on kohtupraktikas kitsas, hõlmates vaid füüsilist vägivalda, ehk mitte hõlmates emotsionaalset vägivalda. Samamoodi sisustab kohtupraktika võrdlemisi kitsalt kannatanu sõltuvust süüdlasest (karistusseadustiku § 143) – paljudel juhtudel ei hõlma see nt paarisuhte terrori all kannatava ohvriga tema tahtevastaselt suguühtesse astumist.

... juhtumi puhul oli kohtul võimalik pugeda selle taha ja öelda, et pole ju tõendatud, et oli vägivald. Noh, pole ju teda pekstud ega, ütleme, kinni hoitud – mis sest, et meil oli tõendatud, et ühel hetkel, kui talle narkot oli järjest juurde topitud – seesama mees, kes teda vägistas, ka toppis muuhulgas ... Ta oli enne ka võtnud narkot, aga siiski see mees toppis teadlikult. [...] Aga see ei puutunud asjasse! Mis mõttes?

Prokurör

2.3. Ohvri toetamine menetluses

Intervjueeritavad avasid mitmes kontekstis seda, kuidas pööratakse kohtueelses menetluses tähelepanu ohvri heaolule, õigustele ja tema toetamisele. Ohvri toetamisel näevad menetlejad endal aktiivset rolli (vt all p 2.3.2). Lisaks leitakse, et seksuaalvägivald ohvri heaolu laiemalt, st läbielatuga toimetulekut ja traumast taastumist, toetaks psühholoogiline abi.

2.3.1. Psühholoogiline abi

Psühholoogilise toe ja abi olulisust ohvri jaoks toovad esile nii intervjueeritud prokurörid, arstid kui ka ohvriabitöötajad. Arstid ja ohvriabitöötajad hindavad ohvriga kokku puutudes esmalt seda, missugune on ohvri abivajadus, sh vajadus esmase psühhosotsiaalse abi järele vahetult pärast juhtunut ja psühholoogilise abi järele mõne aja möödudes või isegi hiljem elus (nt kui ohver satub aastaid hiljem ohvriabi spetsialisti juurde). Eksperdid tõid välja, et sageli

ei soovi ohvrid kohe pärast sündmust psühholoogi juurde minna, sest nende esmane vajadus sellel hetkel seisneb tõenäoliselt muus. Seetõttu pakuvad nii arstid kui ka ohvriabi töötajad psühholoogi juurde pöördumise võimalust ohvrile korduvalt – nii mõne nädala möödumisel kui vajadusel hiljem.

3–4 nädalat pärast kontrolli, siis me pakume uuesti [võimalust rääkida] psühholoogi[ga]. Meil on oma küsimused, mis me küsime, mille järgi me hindame seda, kuidas nad hakkama saavad. Ja siis me pakume seda psühholoogi uuesti. Ja siis suurem enamus ikkagi on nõus.

Arst

Psühholoogiline abi võib olla vajalik ohvri toimetulekuks vägistamisega ning tervenemisprotsessiks. Ent nii intervjueritud prokuröride kui ka arstide sõnul aitab psühholoogiline abi ohvril ka menetlusega paremini toime tulla. Professionaalne psühholoogiline abi või ka lihtsalt lähedaste emotsionaalne toetus võivad olla kriitiliseks faktoriks, mille toel ohver on suuteline üldse menetlust läbi tegema.

[...] ta läheb psühhoterapeudi juurde, siis muidugi ta peab selle menetluse paremini vastu. See on ju absoluutselt täiesti selge.

Arst

Ma tean, et see kannatanu psühholoogiline nõustamine, abistamine ... see tugivõrgustik on hästi oluline. See ei ole niimoodi, et ma lähen sinna [politseisse] ma räägin ära, mis minuga juhtus, võetakse proovid, pildistatakse mind ära ja kõik – ma jään ootama. Ei. See kannatanu peab elama kogu selle protsessi läbi [...] kohtuistungini. Ta ju ... tema eesmärk on ju tegelikult, et kurjategija saaks karistada. Ja see ei ole tema jaoks kerge aeg, sest võib-olla ta läheb veel teine kord ülekuulamisele; võib-olla [...] täiskasvanud kannatanu peab veel minema kohtusse rääkima. Ja kui ta siis on nagu nii ära ... noh, nii ära väsitatud ja kurnatud ja tal ei ole seda tuge kohtus, siis ta ei tahagi ... ta ütleb, „ma ei tahagi tulla sinna“. Ka neid asju on.

Prokurör

Ohvriabitöötajad toovad välja psühholoogilise abi olulisuse ohvri jaoks sõltumata sellest, kas toimunu suhtes alustatakse kriminaalmenetlust või mitte. Pärast vägistamisjuhtumit on sageli vaja ohvri edasise toimetuleku tagamiseks tegeleda ohvri enesesüüdistamise vähendamise, millele saab kaasa aidata psühhoteraapia. Viimane võib olla aeganõudev. Samuti nähakse, et psühholoogiline abi on oluline selliste juhtumite puhul, mis leidsid aset juba mõnda aega tagasi. Ohvriabi töötajateni jõuavad vahel (teiste asjadega seotult) ka aastatetagused vägistamisjuhtumid ning nad näevad, et need mõjutavad inimesi veel pikka aega hiljem.

Aga eks see meie roll on siis seda süütunnet nii-öelda maha võtta. Aga see on jälle pikk protsess. See vajabki seda psühholoogilist abi ja tuge sinna ikka kõvasti-kõvasti kõrvale.

Ohvriabi

Mis on veel hästi palju, on need, kellel on varem olnud vägistamislood. Need on just need psühholoogilisele abile suunamised või meie mõistes siis traumast taastumist toetav vaimse tervise abi, eksju – sinna suunamine.

Ohvriabi

Veel üks oluline aspekt, mida tõi välja üks prokurör, on ohvri võimalik langemine uute väärkohtlemiste ringi. Prokuröri arvates on psühholoogiline abi vajalik ohvri toimetuleku taastamiseks ning ka vältimaks tema sattumist uute väärkohtlemiste ohvriks. Tema hinnangul on vägistamine üks kohutavamaid asju, mis saab inimesega juhtuda. Lisaks võib olla kohtumõistmise protsess väga kurnav, kui pole piisavat abi, ning kõige eelneva tulemusel võib ohver sattuda uuesti kuriteo sihtmärgiks.

Ja siin psühholoogiline tugi on kindlasti ka vajalik. Noh, jätkuvalt – sind on koheldud ju kaltsuna. Sa ei ole ju mitte keegi, noh. See kindlasti – noh, vähemalt nende juhtumite puhul, mida mina olen näinud – avaldab ränka muljet sellele kannatanule. Ja seetõttu nende toetamine igati oleks mõistlik nendes olukordades, sest muidu me, vaata, tekitame selle olukorra, et teda koheldakse ... üks kord väärkoheldakse ja ta jääb nagu ... Noh, ta võib-olla isegi saavutab kohtumõistmises süüdimõistmise, aga ta peab seda kadalippu nagu ise vedama või läbi käima, eksju. Tal tuge on nagu selliselt suhteliselt minimaalselt, ja pole harvad juhtumid, kui ta satub jälle järgmisesse ringi, sest ta juba on nii ära... noh, ütleme siis, ära tambitud. [Vägistamine on] selline, noh, et mida veel naisega ette võtta, mis tema enesehinnangut kõige hullemal moel riivab?

Prokurör

Tagamaks ohvri õigused menetluse käigus ning võimaluse teda toetada tõi üks prokurör unistuse ja parima praktika näitena välismaalt välja kannatanule menetluse ajaks tugiisiku pakkumise. See eriväljaõppega tugiisik aitaks kannatanule seletada menetluse käigus toimuvat ning teha protsessi läbimist arusaadavamaks. Sellegi ettepaneku elluviimise peamise takistusena nähti ressursipuudust.

Meil ei ole seda süsteemi, aga kuskil näiteks Inglismaal ongi niimoodi, et kriminaalmenetluse ajaks määrataksegi inimesele tugiisik, kes ei ole menetleja, vaid ongi nagu mingi ohvriabitöötaja, kes käib temaga kohtus koos, on kogu aeg ... Ja oskabki talle seletada ka, et nüüd hakkab nagu üldmenetlus; mida see täpselt tähendab ... Ta ei saa sekkuda sinna menetlusse ega kuidagi öelda, mis toimingud täpselt või niimoodi, aga üldiselt ... Ja ta on nagu ka pärast kohtuotsust selle kannatanuga, et nii, nüüd tuleb kohtuotsus; nüüd on see, et seda võib edasi kaevata. Ja noh, täpselt hoiab teda nagu kursis, mis, ja seletab talle lahti. Seal kõrval on kogu aeg selline tugiisik – on kohtus kaasas ... Noh, meil sellist ressursi ei ole riigil, aga see oleks super.

Prokurör

Veel toodi välja ühe võimaliku lahendusena tulevikus lisaks tavapärasele psühholoogilisele abile ka taastava õiguse praktika kasutuselevõttu.

Et tegelikult see psühholoogi roll ongi väga oluline. See aitab nagu inimesel liikuda edasi, elada edasi isegi siis, kui tema suhtes kuriteo toime pannud inimene ei saa viisteist aastat vangistust. Selle olukorraga kuidagi leppimine selles mõttes on täitsa ulme. Ma ikka lähen selle juurde, mis mulle väga meeldib, mis meil on ka väga levinud – põhiliselt küll alaealiste puhul kasutatav, aga see taastav õigus. Nagu see ... olukorra ... olukorda saab unustada või sellest lahti lasta siis, kui sa sellega lepid, ja lepid sa siis, kui sa saad selle läbi töötada enda jaoks, kasvõi nagu Iirimaa ja kus iganes pannaksegi ... kasvõi kümne aasta pärast antakse võimalus ohvriga näost näkku ja rääkida lahti taastava õiguse põhimõttel oma tunded. Et mida ma tundsin siis, kui sina seda tegid, ja mida tundsid sina, ja miks sa tegid ja ... Neid küsimusi esitada näost näkku – see annab sellise hingelise tasakaalu.

Prokurör

2.3.2. Suhtluspädevus

Järgnevalt käsitleme praktikute suhtluspädevuse rolli menetlemises. Suhtluspädevuse all peame silmas nii konkreetse inimese teadmisi ja oskusi kui ka hoiakuid ja väärtushinnanguid, mis mõjutavad seda, kuidas oma töös suheldakse. Suhtluspädevuse olulisust toovad esile nii intervjuueeritud prokurörid, arstid, politseinikud kui ka ohvriabitöötajad. Nii kerkib suhtluspädevuse roll esile ohvriga suhtlemisel – eriti, kui see hõlmab ohvrile selgitamist, millised on tema õigused menetluses ja mis edasi saama hakkab, miks näiteks menetlust ei alustata või see lõpetatakse. Kuivõrd siinse uuringuraporti järgi on menetlejate tähelepanu keskmes ohvri ütluste usaldusväärsus, siis peavad menetlejad suutma ohvrile anda edasi tunnet, et hoolimata mitmetest ohvrile ilmselgelt ebameeldivatest

küsimustest, mis inimese usaldusväärsuse justkui kahtluse alla seavad, on nende lähtepunktiks siiski see, et ohvrit usutakse.

Patsiendil jääb seal mulje, et siis keegi ei usu teda, eks ole, kui öeldakse, et me ei lähe edasi, sest et sind justkui pole vägistatud, onju. Nad tahavad ikkagi seda kinnitust saada, et jah, me [küll] usume sind, aga kahjuks me ei saa [vägistamist] tõestada.

Arst

Arstid tõid välja, et nende tähelepanekute järgi on menetlejate suhtlus ohvritega menetluse käigus ning ka selle lõpetamisel puudulik. Toodi välja, et veidi rohkem infot ja arusaadavas keeles esitatud selgitused menetlejalt võivad aidata vältida taasohvristamist menetluse käigus.

Üks põhiline, kõige lihtsam, kõige väiksem asi on see, mida me kohe alguses märkasime – et inimestega, ohvritega ei suhelda. Ta teeb oma avalduse ära ja siis ta tuleb mitu korda meile järelravisse ja iga kord, kui me küsime, kuidas politseis läheb, ta ütleb „ma ei tea, keegi pole minuga ühendust võtnud“. Kas ta oma uurija nime teab? Noh, mõni teab, mõni ei tea, eksju. Ja siis see asi lõpeb lõpuks sellega, et tuleb mingisugune juriidiline kiri. [...] Kas tõesti on raske võtta telefon ja öelda „mina olen see-ja-see uurija, teate, me usume sind, aga me pidime selle menetluse lõpetama, sest meil ei olnud tõendeid“. Piisab kahest lausest ja inimese taasohvristamise määr oleks tunduvalt väiksem.

Arst

Samuti kinnitas üks spetsialiseerunud prokurör seda, et piisav suhtlus ja selgitus ohvrile tema menetluse käigust on oluline pettumuse vältimiseks, lisaks on vajalik, et inimene mõistaks, millist abi on tal veel võimalik saada. Ta tõi välja, et juhul kui ohver ei mõista täielikult ametlikku menetlust, võib see viia pettumuse väljaelamiseni meedias.

Aga siis ma olen ikkagi nagu teinud niimoodi, et ma olen ikka inimese välja kutsunud ja rääkinud ja pikalt seletanud. Ma arvan, et see on õige. See nagu ... see on see asi, mis nagu väldib selliseid valesti üksteisest arusaamise momente ja seda pettumuse väljaelamist kuskil, ma ei tea, meedias ja kogu selle ... Mitte, et ma ütleks, et seda ei tohi teha – jumala pärast, kui kannatanu tahab seda. Aga ma arvan, et inimene peab aru saama, miks nii läks, ja millepärast seda asja ei saadetud kohtusse, ja mis tema jaoks edasi tuleb. Kas tal on võimalik abi saada ja kõike seda – seda kõike tuleb uuesti rääkida veel.

Prokurör

Analüüsist selgus, et nii politseinikud kui prokurörid tunnistavad, et ohvriga ei suhelda **menetluse lõpetamisel** alati piisavalt. Oldi nõus, et ohvrile on vaja kinnitada, et teda usutakse, isegi kui pole piisavaid tõendeid, et kriminaalmenetlust alustada või see tuleb lõpetada tõendite ebapiisavuse tõttu. Prokuröride ja politseinike sõnul ei ole selline inimlik juhtumi lõpetamise põhjuste selgitamine ohvrile kohustuslik ja seega sõltub see täielikult konkreetse politseiniku või prokuröri valmidusest ja võimalustest (ajaresurss) nii talitada.

Jah, ei, ma olen nõus, et võib-olla tõesti seda selgitustööd siis ei tehta piisavalt, mida kindlasti peaks tegema. Vot see on see, mida siis peaks veel nendel koolitustel söögi alla ja söögi peale kordama ja õpetama – et ikkagi seletada inimkeeli, miks ma siis ei lähe kohtusse; miks me lõpetame ära. Ja võibki olla nii, et mina tegelikult täiesti usun, et kannatanuga see juhtus, aga ma ei saa minna, sest noh, ma olen nagu 100% veendunud, et siin kohus ei saa teha süüdimõistvat – ta lihtsalt ei saa, sest vaata, siin on sellised tõendid. Ja mina usun sind ja olen täiesti kindel, et nii oli, nagu sa räägid, aga noh ... Oeh.

Prokurör

Siiski toovad intervjuueeritud arstid välja, et on ka menetlejaid, kes helistavad ja suhtlevad ohvriga viisil, mis ohvrit aitab ja toetab.

Kusjuures, ma olen absoluutselt kindel, et mõningatel juhtudel on ka menetlejad sellised, kes seda teevad – ma isegi tean mõnda – kes kindlasti seda teevad, kindlasti. Aga mitte kõik ei tee seda. Et noh, see on nagu üks väga-väga väike asi.

Arst

Prokurörid tõid ohvriga hea kontakti ja inimliku suhtlemise kasutegurina välja ka kvaliteetsemate tõendite saamise ja seeläbi edukama menetluse. Ilma piisava suhtluspädevuseta ei suuda menetleja luua piisavalt usalduslikku kontakti ohvriga ning seega saada asjakohaseid ja põhjalikke ütlusi. Suhtluspädevust peeti vajalikuks ka kahtlustatava/süüdistatava ja tunnistajate küsitlemisel.

Ja see ei tähenda ainult mitte sündmuste kulu detailsust, vaid see tähendab ka kogu selle ... noh, osata küsitleda suhete kohta ja mitte ainult kannatanult ja siis sellelt süüdistatavalt, vaid ka tunnistajatelt, et seda pilti kokku viia, mis ...

Prokurör

Väga palju on kinni menetlejas – väga-väga palju. [...] inimene avab ennast siis, kui ta tajub, et tema probleemi võetakse tõsiselt – et seda ei naeruvääristata ja seda ei pisendata. See on üks hästi oluline asi – et oleks [...] spetsialiseerunud menetlejad.

Prokurör

Prokurörid tõid mitmel puhul välja, et menetlejate positiivsetest hoiakutest ohvritesse ning teadlikkusest vägistamise teemal sõltub suhtlus ohvriga ning seega ka menetluse kvaliteet. Esmaoluliseks peeti, et menetlejad oleks empaatilised ning et nad poleks küünilised.

Ma arvan, et keskmisest empaatilisemad inimesed peavad tegelema vägistamiste uurimisega, mitte sellised, kes ... küünilised inimesed ei tohi olla.

Prokurör

Einoh, kindlasti kõikide menetlejate – nii prokuröride ... Noh, prokurör on ka menetleja, onju. Need mängivad kindlasti rolli, sellepärast, et vägistamise asjades ongi ju lõpuks hästi oluline see, et kannatanu julgeks ennast avada, et ta oleks aus, selleks ta peab saavutama mingi usalduse selle menetlejaga. Noh, see on nagu ülioluline ja sellepärast on hästi tähtis, kes need menetlejad on.

Prokurör

Niisamuti on suhtluspädevus määrav tegur ohvri ülekuulamise õnnestumiseks. Ideaalse ülekuulamise puhul ei ohvristata ohvrit uuesti. Lisaks tundlikkusele ohvriga arvestada on ka vaja, et ülekuulamise tulemusel oleks politseiuurijal piisavalt infot, et uurimises mitmekülgsete ja kaalukate tõendite kogumisega edasi liikuda. Olenemata sellest, kui professionaalsel tasemel politseiuurija ohvrit üle kuulab, on see ohvrile igal juhul raske katsumus, seda nii intervjuu kestuse kui ka sisu osas. Seega on ülekuulamisega seotud politseiuurija või muu menetleja professionaalsus ülioluline. Sellest, kuivõrd ettenägelik ja teadlik on küsitleja, sõltub ka see, mitu korda peab ohver sageli emotsionaalselt kurnavat katsumust menetluse käigus läbi tegema.

2.4. Trauma

Trauma, traumareaktsioonid ja menetlejate teadlikkus neist küsimustest on eraldi laiem teema, mille kohta intervjuueeritavad oma mõtteid avaldasid. Menetlust mõjutab intervjuueeritud arstide hinnangul menetlejate jt ohvriga kokku puutuvate spetsialistide vähene teadlikkus nii traumast, selle mõjust kui selle väljendumisest vägistamisohvrite puhul. Intervjuueeritud arstide sõnul on levinud valearusaamad vägistamise ohvrite tüüpilisest käitumisest ja reageerimisest.

Tänu sellele, loomulikult, ilma teadmatagi seda, mida tähendab ohvri traumareaktsioon – on täiesti selge, et ta võib ennast tunda väga erinevalt. Tõepoolest – see arvamus, et ohvrid peavad ilmtingimata kõik ahastama, nutma ja karjuma, see absoluutselt ei vasta tõe. Seda ütleb kirjandus ja meie enda kogemus ka. Nad võivad käituda väga-väga erinevalt, sellepärast et lihtsalt traumareaktsioonid on küll universaalsed, aga [need avalduvad inimeseti] väga erinevalt.

Arst

Kui sa ei tea mitte midagi traumareaktsioonidest, siis sa loomulikult ei saa sellest aru, et sa lased näiteks ennast metsa viinud kurjategijal, kes sind vägistanud on, ja kellele sa ei ole vastu hakanud, sellepärast et sa oled oma elu pärast mures – äkki ta jätabki mind siia metsa, onju –, lased tal veel rahulikult autoga pärast koju viia.

Sa ei saa aru, kui sa ei tunne neid traumareaktsioone – et mul on hirm oma elu pärast.

Arst

Väideti koguni, et trauma olemust ja traumareaktsioone tundmata on menetlejal raske üldse neid kuritegusid mõista ja seega ka neid adekvaatselt menetleda.

Aga jah, kui sa ei tea neid traumareaktsioone [siis on] raske neid kuritegusid tegelikult menetleda – või noh, mitte ainult menetleda, vaid üldse aru neist saada.

Arst

Intervjueeritud arstid ja prokurörid toovad esile, et kuigi praegusel hetkel ei käsitle kohtupraktika tõendeid ohvri esinenud või esinevate traumareaktsioonide kohta tõenditena selle kohta, et vägistamine toimus, vajaks see praktika muutmist. Asjaolu, et menetlejad ei pruugi mõista traumareaktsioonide tähendust, valmistab praktikutele vahel ka pettumust.

[M]eil on praegu [menetluses] niimoodi, et „kas me saame öelda, et nad on tekkinud selle trauma tõttu? Tegelikult me kuulsime, et tal tööl läks väga halvasti – äkki tal on hoopis see sellest, eksju, et tal tööl halvasti läks?“ Kui sa ei usu sellesse, et neid saab tõendada, et neid traumareaktsioone saab paigutada tõendite hulka – ma ei ütle, et see peaks olema ainukene [tõend] – kui sa ei usu sellesse, siis sa ju ei kasuta [eksperdina] ka neid inimesi, kes võiksid tegelikult sulle sellest rääkida.

Arst

Jah, see tüdruk käitus igas mõttes enesehävituslikult; noh, igas mõttes. Kolm päeva narkopidu pannud, eksju; ma ei tea – rindade vahelt lasknud meestel kokaiini tõmmata, eksju ... Noh, mida iganes. Ja see justkui nagu on argument, et ju ta siis tahtis – olukorras, kus ta niipea, kui ta koju sai ... ta vajus kokku. Nii kui ta oli turvalises keskkonnas, ta vajus kokku; lõpetas hullumajas. Noh, ta sai šoki, eksju. [...] Noh, me saime ju tõendada ka seda, et ... eksperdid ütlesid, et tal oli äge stressireaktsioon, eksju. See on nagu meditsiiniliselt ... Noh, vaata, ma püüdsin vehkida sellega [kohtus] – see oli väga tähtis tõend minu jaoks. Nii kui ta jõudis ema juurde, ta vajus kokku. Aga noh, me oleme harjunud, et me kõik oleme stressis, on umbes vastus, eksju. Ja see on Eesti riigi tase ...

Prokurör

Prokuröride arvates võib vägistamisjärgne trauma mõjutada negatiivselt tervet ohvri järgnevat elu ja toimetulekut.

Ma olen näinud naisi, kes ei saagi jalgu alla, kui teda on vägistatud korra. Satub jälle mingisse jamasse, eksju. Ma seda ... noh, see on nagu pöördumatu.

Prokurör

2.5. Ohvri ütluste usaldusväarsus

Politseinike ja prokuröride silmis teeb vägistamisjuhtumite tõendamise keeruliseks see, et reeglina on tegemist kuritegudega, mis ei toimu avalikus pealtnägijatega ruumis, vaid nelja silma all. Kuigi tundmatu rünnet avalikus ruumis eksisteerib, on sellised juhtumid menetlejate sõnul vähemuses. Politseinike enda vaatest on enamik juhtumeid, millega nende poole pöördutakse, n-ö sõna sõna vastu olukorrad ning seetõttu on menetluse fookuses toimunu kohta antud ütluste usaldusväarsus.

Usaldusväarsust hinnatakse, analüüsides ütluste kooskõllalisust ja võrreldes ütlusi teiste tõenditega, analüüsides ütluste kooskõla nii ohvri kui ka kahtlusaluse varasema käitumisega jms. Seejuures ei ole kahtlustataval kohustust ütlusi anda. Prokuröride vaatest on võimalik saavutada õigeksmõistev otsus ka siis, kui teisi tõendeid (tunnistajaid, salvestusi, kehaga seotud tõendeid) on vähe või need on puudulikud. Kuid sellisel juhul on ohvri ütluste usaldusväarsusel eriti suur kaal.

Sest meil on olukord, kus meil on üks ühe vastu lõpuks kohtus istung, kus istub kahtlustatav või süüdistatav ja kannatanu. Kõik need muud tõendid toetavad ühel või teisel viisil ja me teeme endast oleneva, et tõendeid oleks palju. Aga meie jaoks on ... selle kuriteo puhul on eluliselt oluline või kriminaalaja mõistes oluline see, et kannatanu oleks usaldusväärsem kui on teine pool.

Politseinik

Samavõrd püüab prokuratuur sõna sõna vastu juhtumite puhul ka selgitada välja kahtlusaluse potentsiaalse ebausaldusväärseuse ning näidata, miks ohvri ütlused on usaldusväärsemad kui kahtlusaluse omad.

Noh, nagu ma ütlesin – ongi meil tavaliselt need sõna vastu sõna. Siis kõik, mis seal olid – selle sündmuse ümber, käitumis... käitumismustrid; ma ei tea, sotsiaalmeedia postitused ... Noh, kõik läheb luubi alla. Kui meil on [...] tunne, et siin on tegelikult ... et ma usun seda kannatanut – mul on vaja ta ütlused ... noh, tema ütluste usaldusväärset ja kõike seda, siis jah, loomulikult see toimepanija taust ja kõikvõimalikud tõendid, mis vähegi on võimalik ... Ka tema eelmistest suhetest, tema vägivaldsuse kohta ... Kõik see iseloomustav materjal on hästi oluline nendes asjades, kus meil on sõna vastu sõna.

Prokurör

Menetlejad näevad enda rolli selles, et leida tunnistajad ja muud tõendid, mis ühel või teisel viisil kinnitaksid ohvri ütlusi. Menetluse riskina nähakse seda, kui kannatanu ütlused ei ole kooskõlas teiste tõenditega.

Ja siin me pörkume, et kui kannatanu ütlused näiteks ei haaku muude tõenditega, siis see on meie jaoks probleem. Kui videokaamerast on midagi muud näha kui kannatanu räägib, siis see on probleem. Kui meditsiiniline läbivaatus räägib midagi muud kui kannatanu, siis on probleem. Tunnistajad, kirjalikud tõendid ... Tänapäeval hästi palju me kasutame igasuguseid suhtlusäppe. Kui seal on hoopis midagi muud, siis see on meie jaoks probleem. Ehk siis kõiki neid tõendeid me lõppkokkuvõttes koondame selle kõige tähtsama – selle kannatanu ja tema usaldusväärseuse kinnitamiseks.

Politseinik

Ütluste usaldusväärseuse kinnitamiseks teiste tõendite ja ütlustega võivad menetlejad oluliselt laiendada menetluse kaasatud isikute ringi. Kogenud politseiuurija oskab siin olla ettenägelik, teades, mis on need küsimused, mida vastaspool kohtus tõenäoliselt kahtluse alla

hakkab seadma. Kohtumenetluses püüab süüdistatava kaitsja tõendada ohvri ütluste ebausaldusväärsust ning selleks menetlejad ka valmistuvad.

Teinekord on mul vaja hoopis näiteks kannatanu teist poolt – elukaaslast või endist elukaaslast – kes kirjeldaks mulle nende seksuaalkäitumist. Noh, näiteks kui mul on anaalselt vägistatud olnud [...] ja mul kahtlustatav väidab, et ta ise tahtis, mul ongi elukaaslane selleks, kes ütleb – teate, me olime koos viis aastat ja elu sees ei teinud; ta on täiesti selle [anaalseksi] vastu. Noh, see on jälle kannatanu ütluste usaldusväärsuse tõstmine – puhas see, et mida sa [süüdistatav] luuletad mulle siin? Siis ma lähen küll nende ... eelnevad suhted, ja sellesse ... väga isiklikuks ikkagi.

Politseinik

Analüüsitulemustest ilmnes selgelt, et menetluse keskmes ongi suuresti ohvri ütluste usaldusväärsus. Ohvri ütluste muutlikkus ja/või menetluse käigus oluliseks saanud asjade rääkimata jätmine muudab ohvri ütlused ebausaldusväärseks. Viimase osas on oluline ka politseiametniku roll – kas ja kuivõrd ta oskab selgitada ohvrile tema sõnade kaalu, aga ka ise küsida vajalikke küsimusi.

Ja see on juba hästi suur takistus või oht, sest need lõpuks tulevad sealt välja küsitlemiste käigus, ja see juba ... kui seal on juba midagi valetatud, siis see kuidagi automaatselt muudab selle inimese ütlused ebausaldusväärseks. Ja siis on väga raske ...

Prokurör

Praktikute sõnul on ohvri tunnistuse mittekoherentsusel erinevaid põhjuseid. Ühest küljest toodi välja, et häbi- ja süütunne oma käitumise pärast ning enesesüüdistamine võivad olla põhjuseks, miks oma ütlusi muudetakse või täit tõtt ei räägita. Teisalt võib ütluste usaldusväärsuse hindamise puhul olla probleemiks mälu usaldusväärsus traumaolukorras ja see, et menetlejad ei arvesta trauma mõjuga, niisamuti ka ühiskondlikest hoiakutest tuleneva enesesüüdistamisega. Teisisõnu ei võeta ohvri ütluste usaldusväärsuse hindamisel kuigivõrd arvesse trauma mõju ning neid võrreldakse samaväärselt teiste tunnistajate ütlustega. Seega võivad tunnistaja ütlused tunduda menetluses käigus ebausaldusväärsed.

Aga siin ongi see kõige keerulisem punkt. Paratamatult sul ... See on nii ebameeldiv sündmus; sellega kaasneb ju mingi hull manipuleerimine ja kõik enne seda. Ühesõnaga, see on nii vastik sündmus, ja kannatanud siin hakkavad moonutama võib-olla tõde; jätavad mingid asjad rääkimata ja see kohe muudab need ütlused selliseks ebausaldusväärseks. Selles mõttes on hästi oluline, mida me ka ju kannatanutele alati ütleme, lihtsalt olla hästi-hästi aus. Ükskõik, kui ... ükskõik, mis siis ka juhtus.

Prokurör

Intervjueeritud ekspertide seas oli neid, kes tunnistasid, et senine lähenemine vägistamise tõendamisele ning ohvri ütluste usaldusväärsuse hindamisele võib olla vildakas ning mõjutatud iganenud hoiakutest. Menetleja tööks vajaliku väljaõppe puudumine mõjutab menetluse käiku, kuna professionaalse hinnangu asemel annavad tooni hoiakud või väärarusaamad. Just arstid tõid näiteid, kus menetluse käigus võidakse ohvri ütluste usaldusväärsus kahtluse alla seada menetleja enda väärarusaamade tõttu.

„Aga kuule, sa olid ju temaga üks kord vahekorras?“ – ja ta muutub kohe ebausaldusväärseks selle tõttu, et keegi arvab, kui üks kord ollakse vabatahtlikult vahekorras, siis peab olema kuni elu lõpuni. Et sellised müüdid, mis kehtivad, need töötavad niivõrd inimeste kahjuks, et nad ei ole võimelised lihtsalt seda protsessi läbima.

Arst

Seetõttu seksuaalvägivald uurimisele spetsialiseerunud üksuses kasutusel olev lähenemine, mis toetub justnimelt teadlikkusele, sh traumateadlikkusele – oodata ohvri ülekuulamiseega – võib menetluse kulgu olulisel määral mõjutada.

Et ohvri ütluste usaldusväärsusele keskendumine peegeldab menetlejate endi hoiakud, seda mõistis osa intervjueeritud eksperte ise. See, millist ohvri käitumist tõlgendada tema ütluste usaldusväärsust küsimuse alla seadva asjaoluna, sõltub usaldusväärsust hindava menetleja hoiakust ning teadlikkusest.

Noh, see põhisüüdistaja ehk kannatanu peab olema usaldusväärne. Aga nüüd on küsimus, et vaata, ta nagu on usaldusväärne, aga ... aga ma toon ühe sellise konkreetset elust näite – noh, see on küll aastaid tagasi; üks noor tüdruk vägistati kahe mehe poolt või kahe noore mehe poolt niiviisi ära, ja tekkis ... enne kui ma kohtusse läksin – tõsi, ka kohtus sees tegelikult, kohtuliku uurimise käigus – tekkis meil diskussioon, et „kuulge, aga seesama tüdruk oli nädal enne, kui teda vägistati, vahekorras ühe vägistaja vennaga keset ööklubi aknalauda.“ Ja see oli argument, mispärast võis teda vägistada, onju! Ja see on vastus nüüd küsimusele. Miks me seda arutame? Mis see ööklubi aknalaud seal asjasse puutub, juhul kui see oli konsensuslik?

Prokurör

Olgugi et raporti analüüsitulemused viitavad, et ohvri ütluste usaldusväärsuse hindamisele pööratakse oluliselt enam tähelepanu, siis kinnitati siiski ka seda, et kahtlustatava või süüdistatava ütluste usaldusväärsus on samuti luubi all. Samas kui ohvri puhul on fookuses tema ütluste usaldusväärsus, siis vastupidistest näidetest tuli esile, et süüdistatava puhul keskenduti tema ütluste ebausaldusväärsusele.

Me kontrollime ikkagi mõlema usaldusväärsust. Ja tõendite kogumisel täpselt samamoodi – meditsiinilised tõendid, videod, kõik need tunnistajad, suhtlemised suhtlusäppides – kui need lükkavad kahtlustatava versiooni ümber, siis see on suurepärane; tõenäoliselt jõuab see asi kohtusse ja inimene mõistetakse süüdi. Noh, kohus lõpuks otsustab ...

Politseinik

Vahel võidakse ohvri ütluste usaldusväärsuse ning kahtlustatava või süüdistatava ütluste ebausaldusväärsuse hindamiseks uurida nende varasemat seksuaalelu.

[...] kui palju teil seksuaalsuhteid on olnud – jah, seda ma olen näinud, et küsitakse [kannatanult]. Aga ma ei ole päris kindel, kas see nüüd iga kord on oluline. [Seda...] küsitakse [ka toimepanijalt]. Just selleks, et sealt võib mõnikord välja kooruda ... noh, kui näiteks üliaktiivne on olnud seksuaalelus, siis teine kord võivad olla seal taga isegi mingid kriminaalasjad.

Prokurör

Kuivõrd on ohvrite jaoks arusaadav, miks keskendutakse tema ütluste usaldusväärsusele, ei ole selge. Politsei pigem ei usu, et ohver mõistab alati, miks keskendutakse tema ütluste usaldusväärsusele, ent samas ei seostatud olukorra võimalikku parandamist ka menetlejate suhtlusoskuse arendamisega. Pigem toodi probleemina välja, et ohver näebki vaid protsessi seda poolt, mis on seotud temaga, ent mitte seda, mis on seotud kahtlustatava või süüdistatavaga.

Nii et kui me vahel ka näeme seda, et kannatanud räägivad, kuidas nende poolt nagu väga tugevalt uuriti, siis kannatanutel tegelikult puudubki teadmine selle kohta, kuidas on samamoodi või veel rohkem uuritud ka kahtlustatavat. Nii et kui vähekenegi leiame asju, mis tõendavad seda, et kahtlustatav ei ole rääkinud tõtt või on valetanud suuremas või väiksemas ulatuses, siis see kindlasti ka kohtule esitatakse ja kohus selle pinnalt oma otsuse teeb.

Politseinik

Ma mõistan kannatanut, kes ütleb: „aga mind vägistati ja teie usute kahtlustatavat!“ Me ei usu. Küsimus ei ole uskumises või mitte uskumises. Küsimus on tõendites. Aga ma saan aru, et siin põrkuvad emotsioon, mis tahaks õiglust – ja see on jumala õige, ja meie ka emotsionaalselt võime tahta õiglust – ja õigus, mis ei ole üldse enam emotsiooniga seotud, vaid kus me peame selle kuiva hinnangu tegema, kas meil on tõendeid või ei ole; kas me suudame erist... suudame öelda, et kannatanu on palju usaldusväärsem.

Politseinik

Kahtlustataval või süüdistataval on siin juriidilises vaates aga teatud eelis. Esiteks ei ole ta kohustatud ütlusi andma, teiseks on fookuses pigem tema ütluste ebausaldusväärus kui usaldusväärus ning teda kaitseb süütuse presumpatsioon.

Süütuse presumpatsioon, isegi kui kellelegi ei meeldi, kehtib jätkuvalt [...] Aga see on nagu see koht, mida minu arvates ka kaitsjad väga hästi teavad, et kannatanu on potentsiaalselt see nõrk koht, kelle usaldusväärusust tuleb kõigutada, ja vahel ka saab kõigutada.

Politseinik

3. Menetlejate institutsionaalne korraldus

Vägistamisjuhtumite kohtueelse menetluse kirjeldamisel raporti 2. peatükis mainiti, et menetluse käik võib olulisel määral erineda olenevalt sellest, millises Eesti paigas seda läbi viiakse. Kuigi seadused kehtivad igal pool samamoodi, mõjutavad erisused asutuste institutsionaalses korralduses seda, kuidas ohvraid praktikas koheldakse ning kuidas menetlus kulgeb. Erinevuse peamiseks põhjuseks on politsei ja prokuratuuri spetsialiseerunud üksused suuremates linnades (Põhja prefektuuris ja Põhja ringkonnaprokuratuuris) ning seksuaalvägivaldalla kriisiabikeskused erakorralise meditsiini osakondade juures (Tallinn, Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve). Ekspertidega tehtud intervjuudest ilmnes seoses ametkondliku korraldusega viis peamist teemat: menetlejate spetsialiseerumine seksuaalvägivaldalle ning selle mõju, menetluse kiirus, menetlejate traumateadlikkus, asutustevaheline koostöö ning menetlejate väljaõpe. Järgnevalt analüüsitakse neid teemasid täpsemalt.

3.1. Spetsialiseerumine

Teema, mis analüüsitulemustest selgelt esile tuli, oli seksuaalvägivaldalle spetsialiseerunud menetlejate vajalikkus – sellest räägiti nii politseinike, prokuröride, arstide kui ka kohtunike puhul. Spetsialiseerumise kontekstis toodi välja nii väljaõpe, juhised kui ka vastav töökogemus, mis konkreetsele temale keskendudes koostöös praktikutega organisatsioonikultuuri tööpõhimõtteks kinnitatakse.

Erinevalt ülejäänud Eestist on Politsei- ja Piirivalveameti Põhja prefektuuris seksuaalvägivaldalle spetsialiseerunud üksus, mis toetab ohvri jaoks inimlikuma ja tulemuslikuma menetluse läbiviimist. See on väga oluline abi ka patrullile, kes reeglina puutub politsei poolelt ohvriga esimesena kokku, ent kel samas üldjuhul puudub vastav eriväljaõpe.

Ee ... siin Põhja-Eestis on nüüd ikkagi see reegel, et meil on valvetelefon ja kui näiteks patrullil juhtub, kus ta on, siis ... ei tea, kuidas edasi käituda, siis ta helistab näiteks mulle ja mina saan anda juhiseid. Me ei jäta seda patrulli [tema küsimusega] üksinda.

Politseinik

Samuti on Põhja ringkonnaprokuratuuris eraldi osakond (alaealiste ja lähisuhtevägivaldalla kuritegude osakond), kus on spetsialiseerunud prokurörid, kes tegelevad vägistamisjuhtumitega. Põhja-Eestis on isegi kohtunikke, kes keskenduvad vägistamisjuhtumitele.

On kolmas osakond, kuhu on meil koondatud kõik prokurörid, kes tegelevad nende asjadega, mis vajavad erikohtlemist, ja vägistamised on nende hulgas. Seal on perevägivald, seal on alaealised toimepanijad, kõik laste vastu toime pandud kuriteod, ja ka vägistamised, mis vajavad sellist eri... erikohtlemist.

Prokurör

Üldiselt kinnitati, et on ebaprofessionaalseid menetlejaid, ning kvaliteetse menetluse huvides on väga vajalik menetlejate spetsialiseerumine. Toodi välja, et spetsialiseerumise puhul saavad prokurörid erikoolitusi, väljaõpet ning ka töö käigus tekib hindamatu kogemus. Et menetleja kujuneks vägistamisjuhtumite eksperdiksi, peab tal selles valdkonnas olema aastatepikkune töökogemus, kindlasti pikem kui kolm aastat.

Sellepärast ongi spetsialiseerumine ja need igasugused [täiend]koolitused. Ja noh, konkreetset inimesed, kes nendega tegelevad, ja ... See, kui võetakse suvaline prokurör või suvaline menetleja ja pannakse vägistamist [menetlema] – ta ei tea neid nüansse. See on igal juhul pluss. Ainuke küsimus on selles, et võib-olla peab mõtlema seda ... Ma ei ole nõus sellega, et ... absoluutselt ei ole nõus, kui inimene töötab ära, ma ei tea, kolm aastat, ja arvab, et „oi, ma olen nüüd nihuke proff“. Ei ole. Ei ole – tõesti ei ole. Mina julgen väita, et kui mina olin viis aastat töötanud üldse prokurörina, siis mulle tundus, et ma nüüd nagu tean midagi juba natukene.

Prokurör

Lisaks väljaõppele ja töökogemusele mainiti prokuröride puhul oluliste aspektidena motivatsiooni, iseloomuomadusi ning väärtusi (missioonitunnet), mis on vägistamisjuhtumite menetlemise puhul olulised.

Vägistamise asjades ongi ju lõpuks hästi oluline see, et kannatanu julgeks ennast avada; et ta oleks aus; selleks ta peab saavutama mingi usalduse selle menetlejaga. Noh, see on nagu ülioluline, ja sellepärast on hästi tähtis, kes need menetlejad on. [...] Seal on ikkagi need valitud inimesed, kes tahavad, kellele sobib ja kes on nagu selle missioonitundega.

Prokurör

Kui rääkida meditsiinilise abi spetsialiseerumisest, siis kõigi haiglate ja erakorralise meditsiini osakondade juures ei ole seksuaalvägivallale spetsialiseerunud arste. Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Kohta-Järvel on EMODE juures seksuaalvägivalla kriisiabikeskused, kus töötavad eriväljaõppega naistearstid ja ämmaemandad, kes ohvri pöördudes kutsutakse vägistamisohvriga tegelema. Mujal Eestis kas EMOSse või tavavastuvõtule pöördudes satub ohver arsti juurde, kellel ei pruugi olla eriteadmisi, kuidas vägistamisohvrit kohelda või ka

kuidas nt vigastusi jmt dokumenteerida.⁶ Seksuaalvägivalda kriisiabikeskuste olemasolu hindasid menetlejad kõrgelt.

Noh, muidugi üks asi on, mis on Tallinnas hästi, mujal Eestis on keerulisem – seesama see ... kasvõi need SAKid. Suurlinnas on väga lihtne – noh, õnneks Pärnus ka – et nagu see ligipääsetavus [arstile], see kaugus, et oleks võimalikult kiiresti, saaks need proovid võetud; et võimalikult kiiresti saaks psühholoogilist [abi] ... Psühholoogilise abi osutamine on muidugi kahtlemata [vajalik]. Täna meil vist SKAI on äkki viis päeva [võimalik pakkuda seda] tasuta.

Prokurör

Samas toodi välja, et ohvrid võivad SAKi sattuda ka siis, kui nendega toimunu leidis aset näiteks suurematest linnadest kaugemal. Näiteks Lõuna-Eesti puhul toodi välja, et politsei viib kõik ohvrid ka SAKi.

Aga üldiselt on küll nii, et ega minu teada küll kõik ... noh, võib-olla ma eksin, aga minu teada küll kõik vägistamised, mis ka siinkandis või ütleme siis, perifeerias – noh, Valga näiteks või siis ka, noh, ütleme, kaugem kant, eks – need ikkagi viiakse SAKi Tartusse. Meil nagu Lõuna-Eestis seda muret ... minule ei ole teada, et me oleks jätnud mõne kannatanu lihtsalt ripakile. See on nagu kohustuslik käik.

Prokurör

Prokuröride puhul toodi välja, et väikestes piirkondades ei ole spetsialiseerumine võimalik ning leiti, et prokurörile lisaks oleks sellisel juhul vaja, et ka politseinikud spetsialiseeruksid.

⁶ Mujal kui SAKides ei ole ka õigeid vahendeid, millega asitõendeid koguda ja säilitada. Seega mujal kui SAKis kogutut kohtus kasutada ei saa.

Noh, jälle jõuan selleni, et prokurörid peavad olema ka spetsialiseerunud, mis ei ole võimalik väikestes piirkondades. Eesti on suur; seda on lihtsam teha siis, kui on ... kogu prokuratuur asub kompaktselt, füüsiliselt ühtedes ruumides; ühes piirkonnas, ühes majas, eksju, või vähemalt ühes linnas, onju. Aga kui on ... meil on neli prokuratuuri Eestis; [...] võtame siis nii, et ... noh, ükskõik milline väike maapiirkond – näiteks Lääne-Eestis; on Raplas prokurör ja Paides prokurör, ja paratamatult nende võimekus ju ... mitte prokuröride, aga ... Prokurör üksi ei tee midagi, aga tal on seesama menetlusgrupp – on politsei ja kõik ... nad on kõik hajutatud.

Prokurör

Samas erinesid arvamused selle kohta, kas mingitel tingimustel oleks võimalik ka väljaspool Tallinna prokuröride spetsialiseerumist toetada. Olulise takistusena toodi keskse uurimiserühma loomisel välja näiteks Eesti suurus, sest vägistamisjuhtumite menetlemine on väga aegkriitiline. Teisalt arvati, et Tallinnast väljaspool võiks spetsialiseerumise lahenduseks olla see, kui prokurörid keskenduvad mitmele temale (nt alaealiste kuritegevus ja seksuaalvägivald).

See on üks hästi oluline asi – et oleks nagu need spetsialiseerunud menetlejad. Nad võivad paralleelselt teha nii, nagu Tallinnas – teha ka laste[ga seotud kriminaal]asju. Ega seal vahet ei ole ...

Prokurör

Leiti ka, et spetsialiseerunud üksuste loomine väljapool Tallinna ei oleks võimatu. Toodi välja, et spetsialiseerunud üksused võiks vajadusel määrata ohvrile ka spetsialiseerunud kaitsja ning luua võimaluse menetluse jooksul psühholoogilist abi saada. Samas leiti, et ilmselt pole see siiski ressursi puudumisel võimalik.

No ma teeks monumendi sellele inimesele, kes selle [üleriikliku spetsialiseerumise ja üksuste loomise] nagu läbi viiks. Iseenesest see ei ole ju võimatu [...] seesama, et kas kasutada nüüd vandeadvokaati [kannatanu] esindajaks või süsteem tervikuna suudab ilma vandeadvokaadita teha seda sama, eksju. Noh, rääkimata sellest, et seal automaatselt peab tulema, eksju, see tugi – ma mõtlen see psühholoogiline tugi sellele kannatanule, eks. Kui see tervikuna niiviisi välja joonistuks, siis ma arvan, et me elaksime siis paradiisis.

Prokurör

Politseinikud tunnetasid vägistamise teema kompleksust hästi ja sellest tulenevat teatavat ebakindlust nende juhtumite menetlemisel. Politseinike seas toodi välja, et mujal Eestis piirkondades väljaspool Tallinna tuntakse puudust sellest, et oleks vähemalt mõni valdkonnale spetsialiseerunud kolleeg, kelle poole saaks vajadusel kohe pöörduda.

Aga võiks olla piirkonnas üks-kaks ametnikku, kes nagu on keskendunud nendele vägistamistele. Nad võiksid teha ka teisi krimasju – oleneb piirkonnast; mõnes on nagu vähem asju, onju. Aga see vajab ikkagi süvenemist, kui kannatanu ülekuulamisel mõelda laiemalt, mida sa juba küsid ära, et ta ei peaks teist korda uuesti siia tulema. See vajab natukene kogemust, et õppida ära küsima neid ... näiteks kõik see toksikoloogia abituse jaoks, kõik need küsimused. Või selle meeleseisundi jaoks, mida ... milline ta nüüd pärast on, onju; mis on muutunud. Et see vägistatud kannatanu ülekuulamine ei saa olla nii pealiskaudne.

Politseinik

Sooviti, et oleks keegi, kellel oleks nii teadmised kui ka põhjalikum kogemus, mis võiks ehk kannatanu ülekuulamisel paremaid tulemusi anda (traumateadlikkus) ning toetaks ka paremini ja teadlikumalt menetluse fookuse hoidmist. Ideaalis võiks igas prefektuuris aga olla oma spetsialiseerunud üksus, tagamaks parima võimaliku abi seksuaalkuritegude ohvritele.

Ma olen arvamusel, et spetsialist, inimene, kes tegeleb mingisuguse valdkonnaga, on selle valdkonna parem spetsialist kui selline üleüldine spetsialist. [...] kui mul oleks vaja südant opereerida, siis ma ei tahaks, et oleks üldkirurg, vaid ma tahaks, et oleks südamekirurg. Ja ma möönan seda, et südamekirurgil võib ka midagi valesti minna ja ta võib mulle haiget teha; ma võin tema peale pahaseks saada, nii nagu meie kannatanud meie peale saavad vahel pahaseks. Mul on väga kahju sellest. Aga ma siiski tahaks, et see oleks südamekirurg. Ja samamoodi ma usun, et need on need põhimõttelised vahed.

Me otsustasime ära juba hulk aastaid tagasi Põhja prefektuuris. Teistes prefektuurides ta nii ei ole.

Politseinik

Samas tunnistatakse, et tegemist on ideaaliga, mille realiseerumisse ei usuta valdkonna alarahastuse tõttu. Alarahastuse tõttu kardetakse ka hea väljaõppega inimeste lahkumist politseist, mis süvendaks probleemi veelgi.

[...] mõte on ideaalne loomulikult, aga ma ei näe seda juhtumas – põhimõtteliselt mitte kunagi, sellepärast et me politseina praegu oleme situatsioonis, kus meil ei ole enam ressursi tänavale välja panna. [...] Noh, ma lihtsalt ei näe seda, et inimesed, kes on pädevad, kellel on ettevalmistus, kellel on võimalus mujal töötada, siia alles jääksid.

Politseinik

Arstidega tehtud intervjuudest selgub, et teatavat spetsialiseerumist menetlejate seas tajutakse, kuigi sedagi vaid teatud piirkondades.

Mina olen aru saanud, et politseis muutub lihtsalt nii kiiresti see kontingent ja ka prokuröridel, et mingi spetsialiseerumine on ... ma ei tea, võib-olla Tallinnas nüüd midagi sinnapoole siis on astunud, eksju, ma praegu ei ole kursis sellega.

Aga enne seda pole ju sellist asja olnud. Neil ei olnud ju mingit spetsialiseerumist.

Arst

Üks intervjuueeritav tõi välja ka riski praeguse prokuratuuri spetsialiseerumise korralduse kohta, kus samad menetlejad tegelevad nii täisealiste vägistamisjuhtumitega kui ka alaealiste vastu suunatud seksuaalkuritegudega. Võimaliku ohuna nähti seda, et menetleja ei pruugi vägistamisjuhtumeid piisavalt tõsiselt pidada, kui ta samal ajal tegeleb nt pedofiiliajuhtumitega. Samas aga on just need menetlejad eriväljaõppega nii vägistamisohvrite kohtlemise osas kui ka n-ö keskmisest prokurörist paremini suutelised uurima vägistamisi, mida on keerukas tõendada. Antud mõttekäigus avaldub selgelt ka menetlejate endi hinnang ohvri käitumisele, nagu ohvri riskikäitumine oleks kuriteo tõsidust leevendav asjaolu ning justkui teatud tüüpi seksuaalvägivald oleks vähem tõsine.

Aga kui sa menetled mingi retsi nagu väikse lapse vägistamist, kõige õudsemat kuritegu üldse, ja siis tuleb sulle uksest sisse purjus täisealine kannatanu, kes ütleb, et teda vägistati – noh, siis see kontrast on selline, et nagu ... Mul on siin see kolmeaastane, kes ei saa ennast mitte kuidagi kaitsta, ja sa jõid ennast lihtsalt täis ... ma näen seda ohtu siin, sest mõned asjad on seal lihtsalt nii rasked – noh, ongi need laste vastu toime pandud kuriteod nii rasked, et ... Ja siis sulle tuleb nagu kõrvale see tavaline vägistamine – siis see tundub, noh, et ... et see ei ole prioriteet. Aga tegelikult on, ja noh ... Lihtsalt see kontrast on liiga suur. Aga ... teistpidi jällegi – neil on kõige paremad oskused. Sest noh, vägistamiste puhul ikkagi on hästi oluline kõik see nagu ... noh, see iseloomustav materjal. Kõik see olukorra tajumine; kõik see nii-öelda, noh, üldse väljamõtlemine, et mis tõendeid ma siis veel koguda saan. See nutikus on olemas ikkagi seal lastekaitse talitusel, kes teeb neid keerulisi peitkuritegusid, mis on ju pedofiilide asjad. Kahe otsaga asi.

Prokurör

Menetlejate spetsialiseerumise teema oli oluline pea kõikide intervjueeritute jaoks ning vägistamise teema spetsiifikale keskendumist ning piisavat töökogemust loeti üheks võtmetingimuseks professionaalse menetluse jaoks.

3.2. Koostöö

Üheks menetlusprotsessi toetavaks aspektiks peeti ka head koostööd menetlejate vahel. Uurimisprotsessi mõjutab palju asutustevaheline koostöö. Näiteks võib politsei ja prokuröri parem teineteisemõistmine ja vastastikune teadlikkus teineteise valdkondadest aidata oluliselt kaasa juhtumi põhjalikumale menetlemisele.

Meie suhtleme oma prokuröridega. Prokurörid on erinevad. Neil on erinevad nõudmised – kes mida nõuab, kuidas keegi läheneb. Aga need ei ole takistuseks, sest tõesti – uurijana sa pead kohanema prokuröride soovidega.

Politseinik

Prokurörid rääkisid muuhulgas politseiga koostöö sujumise olulisusest vägistamisjuhtumite menetlemisel. Toodi välja, et koostöö on edukam siis, kui nii prokuratuuri kui ka politsei töötajatel on sarnane suhtumine töösse. Samuti leiti, et hea koostöö võib tuua kaasa parema menetluse, tänu millele on prokuröril kohtus lihtsam oma tööd teha.

No mõnega on lihtsalt, et kui need inimesed on ühel lainel selles mõttes, et samavõrd töökad ja neil on visioon ja see kattub, on ju oluliselt lihtsam. Kui üks neist on jumala laisk, loll ja lohakas, onju, he-he-he, ja teine on väga tubli, onju, siis on keeruline. Ja kui tekivad mingid vastuolud ja ... Noh, ikka neid on.

Mõjutab – kindlasti mõjutab. See on ju koostöö. Tegelikult on prokurör ja politseinik ju ühise eesmärgi nimel väljas, et tuvastada, kes on kurjategija. Ja sealt edasi juba räägime sellest, et prokuröri eesmärk on, et ta süüdi läheb, onju.

Prokurör

Absoluutselt – kui on hästi hea meeskonnatöö, siis on alati parem tulemus, heh. Hea meeskonnatöö on kõige alus ikkagi. Noh, kindlasti on see oluline. [...] Noh, ma ei oska seda seostada nagu mingi läbisaamisega, aga ikkagi ... ikkagi kui on kuidagi kehvasti tehtud toimingud, kehvasti menetletud, siis ... Siis ongi [prokuröril] raske ja võib-olla ei saagi kohtusse saata.

Prokurör

Prokuröride vastutus oli üks teema, millest räägiti. Üks intervjueeritud prokurör tõi välja, et kuna kohtueelset menetlust juhib prokurör, on prokurör vastutav ka selle eest, kuidas korraldab menetlust politsei. Prokuröri vastutus on muuhulgas ennetada menetlejate ebaprofessionaalsust. Allolevas tsitaadis on viidatud olukorrale, kus kogenematu politseiuurija viis ohvri ja kahtlustatava menetlustoimingu käigus kokku ja ülekuulamise lõpus pakkus kahtlustatav ohvrile raha, mida uurija lasi sündida.

Aga ma kordan veel kord – politsei ei saa olla saamatu, kui prokurör ei ole seda võimaldanud, vähemalt tänases prokuratuuris. Noh, nii palju meil on küll ressursi, et nende vägistamiste puhul keskenduda ... Noh, kui me peaksime ... noh, peame keskenduma – meil on see aeg võtta ja analüüsida olukorda ja menetlust juhtida selliselt, et otsuseid ei tee see uurija, kes lasi mehel „litsile“ raha maksta; et see on ikkagi minu otsus.

Prokurör

Uurides prokuröridelt selle kohta, kas PPA ja prokuratuuri kuritegevusevastaste prioriteetide seadmine mõjutab kuidagi praktiliselt prokuröride tööd vägistamisjuhtumite uurimisel, olid vastused pigem negatiivsed.

See, et keegi kuskil mingeid prioriteete seab, see ajab mind haigutama.

Prokurör

Ee ... noh, selles mõttes ei mõjuta, et nad on kogu aeg niikuinii olnud prioriteetsed ja jätkuvalt on. Siin ei ole ... Jah, see juhis nagu seda väga ei ... Noh, see juhis oli ellu kutsutud sellepärast, et ... just nagu need pisivargused, poevargused, et me saaks nagu tõesti need nagu panna sinna kuhja nii-öelda alla, otsa ja saamegi öelda sellele juhisele tuginedes, et need ei ole meil täna prioriteetsed ja ma võtan siit kuhja otsast selle vägistamise, mitte selle poevarguse.

Prokurör

Ohvriabitöötajate kaasamine

Hea praktika näitena mainiti juhtumeid, kus prokurör on kohtuistungile kaasanud ohvriabitöötaja eesmärgiga ohvrit toetada.

Mida ma oma prokuratuuri kiituseks saan öelda, et kui ongi sellised rasked lood ikkagi olnud ... noh, see on ka kõigi lugude puhul, aga ka vägistamislugude puhul, et kui need ongi need üldmenetluse lood, nad annavad ka märku, et vot nüüd on see kohtuprotsess – nüüd on vaja näiteks kannatanuga tulla kaasa.

Ohvriabi

Koostöövõrgustiku toetus

Intervjueeritud arst toob kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiakutest rääkides esile ka haigla juhtkonna toetuse. Kuigi haigla juhtkond ei ole otseselt kohtueelse menetlusega seotud, on nende toetus oluline arstidele, kes SAKi töö kaudu vägistamisjuhtumitega kokku puutuvad.

Tegelikult ikkagi meie haigla juhtkond on pigem ikkagi väga-väga toetav olnud.

Arst

3.3. Menetlejate väljaõpe

Intervjueeritud eksperdid hindasid temaatilist väljaõpet ning eriteadmisi seksuaalvägivalla teemal väga oluliseks. Läbivalt tõid kõik intervjueeritud välja seda, kui oluline on õnnestunud menetluse jaoks eriväljaõppe saanud menetlejate olemasolu.

Noh, see näitabki seda taset, vaata, kui vägistajatega tegelevad politseinikud, kes võib-olla ... noh, ütleme siis läbisegi – nad teevad nii ... narkokurjategijaid ajavad taga; noh, mingit võib-olla mõnda mõrtsukat, aeg-ajalt juhtub mingi olmetapmine, ja midagi veel. Ja siis satub tegelema vägistamisohvriga, mis on väga spetsiifiline minu arvates – noh, võrdlemisi spetsiifiline. Seda peaks ... inimesi peaks koolitama minu arvates.

Prokurör

Hetkel on aga reaalsus see, et seksuaalvägivaldalle spetsialiseerunud politseiüksus on olemas vaid Politsei- ja Piirivalveameti Põhja prefektuuris ning prokuröridel on spetsialiseerunud üksus vaid Põhja ringkonnaprokuratuuris. Seetõttu on teistes piirkondades kõigil menetlejal üldine väljaõpe ja täiendkoolitustel on määrav tähtsus. Seejuures panustavad ka Põhja prefektuuri valdkonnaspetsialistid kolleegide koolitusse ning on välja töötanud miinimumlahendused, mis vähemkogenud ja väljaõppeta kolleege võiks aidata.

Mis meil on olemas, on selline A4-formaadis suhteliselt lihtsasti arusaadav juhend, kuidas käituda, mida teha, mis on need sammud. Noh, muidugi see ei käsitle seda, kuidas inimesega suhelda; kuidas olla traumateadlik; mida öelda, mida mitte öelda. See on pigem see situatsiooni või olukorra lahendamine, mitte inimesele abi pakkumine nagu selles psühhosotsiaalses tähenduses võib-olla.

Aga mis puudutab, jah, tõendite kogumist, juhtumi lahendamist – see info justkui on vähemalt kättesaadav. Aga noh, kuni sa ei ole seda ise läbi teinud korduvalt ja korduvalt, siis see teadmine ei saa muutuda oskuseks.

Politseinik

Põhja prefektuuris on näiteks kokku lepitud, et iga vägistamisjuhtumi puhul – eile oli kaks – helistavad patrullid kohe meile ja me anname neile põhimõtteliselt ükshaaval ette, iga jumala kord. Patrullid vahetuvad – nad ei puutu sellega kokku. Me anname iga kord selle nii-öelda listi, mida peab ära tegema.

Politseinik

Eriväljaõppe ja täienduskoolituse puudumisest tingitud probleeme toodi korduvalt esile, mistõttu sõltub kohtueelne menetlus vägistamisjuhtumite puhul ebaproportsionaalselt palju konkreetse politseiniku isikust ning tema iseloomuomadustest, hoiakutest, empaatilisusest ja traumateadlikkusest.

Aga mis puudutab seda, noh, psühhosotsiaalset tuge või kriisiabi inimesele, siis selle koha pealt ma nüüd tahaks öelda, et ei ole midagi räägitud. Võib-olla ma valetan. Küll aga praktikas see on ikkagi selle ametniku enda tunnetuse või kogemuse baasil, et kui palju nad oskavad seda märgata, kui palju nad oskavad seda pakkuda. Praktikas minu meelest see taandub rohkem sellisele inimlikule tasandile, et ametnik saab aru, et midagi, noh, hullu on juhtunud, ja lihtsalt püüab suhestuda sellega kui inimene, või siis suunata kas ohvriabi poole või kellegi poole, kelle jaoks see ongi põhiline.

Politseinik

Väljaõpe ja täienduskoolitus on see, mis tagavad, et konkreetne spetsialist suudab oma rolli täita sedavõrd professionaalselt, et tema isiklikud hoiakud menetlust ei mõjuta.

Noh, olen näinud ka täielikke rassiste pakkumas väga adekvaatset abi mustanahalisele kannatanule, kuigi ma tean, mida ta tegelikult temast arvab. [...] kus pakutakse kas lähisuhtevägivalla või vägistamisohvritele adekvaatset abi, ja pärast räägitakse, noh, omavahel.

Politseinik

Täienduskoolituse korraldatakse intervjueritud politseinike hinnangul praegu peamiselt lastega seotud kuritegude teemal – see on valdkond, kus koolituse pakutakse ja mille vajalikkust ka politseinikud kõrgelt hindavad. Samas on teatav vaikiv eeldus, et sama koolituse pinnalt peaks spetsialist tegema järeldused ja suutma saadud teadmisi kasutada ka täiskasvanud ohvri ülekuulamisel. Väljaõpe seksuaalvägivallaga tegelemiseks võib aga piirduda vaid õigusliku poole, st vägistamise koosseisu tunnustega.

[...]aste ülekuulamise koolitus kõlbab just nimelt nende seksuaalselt väärkoheldud lastega ümberkäimiseks, mis oma üldises mõistes on siiski sarnane. Noh, samas need juriidilised ... Nii-öelda politseikool või kes, kellel iganes meil milline taust on, seal ju eraldi seda vägistamise plokki üleüldises vaates ... [õppes sees ei ole] Aga kirjeldades ikkagi, mis on üldiselt vägistamise koosseisu tunnused, seda politseikool loomulikult annab.

Politseinik

Valdkondlik spetsialiseerumine, mida toetab tugev kogemusbaas, annab võimaluse oma ametialaseid oskusi arendada. Hetkel on isik ja kogemused vägistamisjuhtumite puhul politseinike hinnangul liigagi tihti määrava tähtsusega.

Väljaõppe puudumine seksuaalvägivalda valdkonnas on probleem, kuna spetsialist peab sel juhul tegutsema oma tavateadmiste pinnalt. Samas ei ole tegemist tavaolukorraga üheski mõttes, juhtumite unikaalsust rõhutasid politseinikud intervjuudes korduvalt, sh inimfaktori ülisuurt rolli. See eeldab muuhulgas, et juhtumiga tegelev spetsialist peaks olema teadlik vägistamisjuhtumite kompleksusest nii menetlustoimingute kontekstis kui ka psühholoogilises plaanis.

Hoolimata kriitikast ja murest nõrga või puuduliku valdkondliku väljaõppe pärast tunnistatakse siiski, et valdkonnas on viimasel kümnel aastal tehtud oluline samm edasi nii praktika kui ka hoiakute puhul. Ent ikkagi nähakse hetkel rohkem arengukohti, millesse panustada, kui põhjust rahuloluks.

Ja kui ma võtan veel kümmekond aastat tagasi, siis Eesti riigis menetleti hoopis teistmoodi – täpselt seesama esmane ülekuulamine; SAKid puudusid; tõendeid oli palju keerulisem ... ja nii edasi, edasi, edasi – siis me oleme selle ajaga suure hüppe edasi teinud ja me ikkagi saame aru, et ohver ei kunagi süüdi.

Politseinik

Valdavalt hindasid prokurörid koolitusi ja eriväljaõpet vägistamisjuhtumitega tegelemisel oluliseks. Alati ei oldud rahul olemasolevate koolituste sisuga. Toodi välja, et lisaks tavapärasele, juba pakutavatele õiguslastele koolitustele on vaja koolitusi, mis tegeleksid laiemalt ohvri kohtlemise ja psühholoogiliste aspektidega (nt traumateadlikkus) ning oleksid suunatud kõigile, kes vägistamisjuhtumitega kokku võiksid puutuda – nii prokuröridele kui politseinikele. Tunti puudust erikoolitustest ja tõdeti, et õpitud on töö käigus või iseseisvalt ning et viimasel ajal on prokuratuuris tähelepanu pigem pööratud korrupsioonile ja majanduskuritegudele.

Ma ei räägi sellest, et on olemas koolitusi, kus riigikohtunikud räägivad, miks nad teevad lahendeid selliselt. Aga kuidas nüüd ... noh, ütleme, kuidas võimalikult parimal moel kannatanuid kohelda, mitte ära väristada. Noh, seesama, millest me praegu ka räägime. Ega need teadmised on mul ikkagi viimaste aastate kaudu või viimaste aastate kaasuste kaudu minus rohkem nagu pähe jäänud.

Prokurör

Muuhulgas laste vastu suunatud seksuaalvägivaldaga tegeleva eriüksuse prokurör avaldas arvamust, et vajalikud on psühholoogiaalased koolitused ning neid peaks pakkuma ka politseinikele.

Noh, ma ei saa nagu öelda – meil oli, päris palju oli ... hästi palju neid psühholoogilise ... noh, vaimse tervise erinevaid koolitusi, ja ... ja mingeid supervisioone. Mulle tundub, et politseil peaks ka olema rohkem neid. See on üks asi, mida ma nagu politseitöös näen, mida oleks vaja. Psühholoogiat on vaja juurde õppida – kõvasti on vaja juurde õppida, et aru saada, miks inimesed käituvad mingites olukordades just nii, nagu nad käituvad; kuidas erinevat tüüpi inimesed käituvad. Aga see nagu ei muuda lihtsamaks. See võib-olla ... Noh, teatud mõttes muudab, jah. Aga see ju parandab selle uurimise kvaliteeti.

Prokurör

Koolituste kohta öeldi ka seda, et nende kättesaadavus on erinev, sõltudes nii asukohast kui ka töökoormusest. Suuremates kohtades, kus on enam spetsialiseerumist, on prokuröridel ja politseinikel rohkem võimalik koolitustel osaleda.

Ei, koolitusvõimalusi on. Aga lihtsalt koolitusvõimalusi, kui pakutakse, pakutakse üle ikkagi nagu ... prokuratuuri üleselt. Aga küsimus on selles, et kas ma jõuan sinna minna ja kas mul need menetlused võimaldavad, ja kui palju ma pean panustama teistesse asjadesse, mis mul hetkel laual on vahialustega näiteks, kui on ikkagi väike piirkond, onju. Ta on keerulisem ja raskem, jah. See ei ole niimoodi, et ... Ma mäletan, et alati ütlesid ka väiksemates kohtades, kui meil olid need ümarlauad, ja prokurörid ütlesid, „noh, mis teil seal viga; teil on seal oma terve osakond ja te õpite ...“ Ja see vastabki tõe. Neil ongi keerulisem.

Prokurör

Menetlejate koolitamise vajalikkusest ja nende teadlikkuse tõstmisest rääkides toodi veel välja, et koolitusi ja tegevusi oleks vaja korraldada pidevalt, et sünniks muutus teadlikkuses.

Mida ... Inimese psüühika toimib ju niimoodi, et mida rohkem talle mingit asja selgitatakse ja räägitakse – keskmise inimese psüühika – seda rohkem ta ju seda omaks võtab. Ehk siis see, et kui me nendest asjadest ei räägi – ei räägi sellest temaatikast, nendest uurimistest, sellest, kuidas ka vigade välja toomine, kaasa arvatud – siis ei muutugi mitte midagi. Ikkagi see ... ma arvan, et ikka see teadlikkuse tõstmine, see on nagu põhiline.

Prokurör

Koolituste vajalikkusest rääkides toodi kriitikana välja sedagi, et töötajate piisava ettevalmistuse ja koolitusega raisatakse uurimisel ametkondlikke ressursse.

[M]e paigutame [uurimisse] mingi ressursi, aga me ei tee seda parimal moel, sest me pole seda ressursi [töötajaid] kuidagi koolitanud. Me ei jälgi seda, et see asi oleks parimal moel tehtud. Me teeme seda küll, aga mitte parimal moel. See on minu etteheide.
Prokurör

Menetluse osapooled ei pruugi ka alati saada aru vajadusest eraldi väljaõppe või koolituse kohta, mis puudutab täiskasvanuid.

Aga spetsiaalselt sellist vägistamise menetluse koolitust nagu ei ole. Siin on vahel ... noh, selles mõttes see ei ole ka midagi nagu erilist. Kui laste puhul sa pead tõesti teadma mingeid erisusi, mis seal on nendel ülekuulamistel ja kõik nii, siis siin ju nagu midagi sellist ei ole. Aga sa pead lihtsalt inimesena olema empaatiavõimeline, ja sul peavad olema paigas väärtushinnangud, ja sa pead suutma nagu kannatanutega rääkida inimkeeli. Noh, seda ei ole igapähe.
Prokurör

3.4 Menetluses ja teadlikkuses toimunud arengud

Intervjueeritud prokurörid nägid, et aja jooksul on toimunud positiivne areng – nii institutsionaalsete muutuste kujul, teadlikkuse kasvuna ühiskonna tasandil kui ka indiviidide tasandil. Institutsionaalse arengu kohta märgiti, et oluline on SAKide loomine ning kättesaadavamaks muutunud psühholoogiline abi. Samuti on menetlejad suuremates paikades spetsialiseerunud. Positiivsena mainiti, et kogu kriminaalmenetlus on viimastel aastatel muutunud ohvrikeskemaks ning see on mõjutanud ka vägistamisjuhtumite menetlemist.

Noh, ma ei mäletagi, millal see kõik hakkas nagu ... Kasvõi need samad SAKid – kõik see on tekkinud viimased, noh, ma arvan, üks kümme aastat, või mis iganes see aeg võib olla. Ma peast ei mäleta neid. SKA teab ise paremini seda kõike. Kogu see psühholoogiline abi, mida osutatakse... Noh, ka, ütleme, ikkagi on aega läinud – Tallinnas on, jah, see aastast kaks tuhat ... ma ei tea – juba ammu-ammu, need nii-öelda spetsialiseerunud menetlejad, ja läheb ka mujal Eestis. Noh, see kõik on ju tegelikult edasiareng. Kõik ju kogu aeg liiguvad ikkagi selles suunas, et kannatanut toetada. Üldse see kannatanukesksus on ju kogu kriminaalmenetluses ... seda on ju viimastel aastatel kogu aeg arendatud – mitte ainult vägistamistes. Et ma arvan, et see areng on toimunud, ja areng on päris korralik.

Prokurör

Koolitamise ja teadlikkuse tõstmise puhul mainiti positiivse näitena, et suhtumine vägistamisse on aja jooksul veidi muutunud. Selleks et muutused oleksid ulatuslikumad, võiks eeskuju võtta sellest, kuidas tegeletakse lähisuhtevägivallaga.

Nüüd on see totaalselt muutunud. See on hästi tore tegelikult, ja see muutus [kuidas lähisuhtevägivalda tajutakse] tuli läbi selle, et see lihtsalt võeti fookusesse; sellest räägiti ja räägiti ja räägiti, nii et rääkijatel endal oli juba süda paha, aga muudkui rääkisid ja rääkisid. Ja lihtsalt mingi hetk toimub see pööre ja arusaamine. Ja noh, siin samamoodi [vaja tõsta teadlikkust vägistamise teemal].

Prokurör

Intervjueeritud arstide sõnul on praeguseks hetkeks paljud SAKis töötavad ämmaemandad saanud asjakohaseid koolitusi jmt, et vägistamisjuhtumite puhul ohvrit enam toetada ja neid juhtumeid oskuslikumalt menetleda. Samuti võrreldakse olukorda nii-öelda algpunktiga, kui Eestis sarnaseid koolitusi ja teadmisi veel ei pakutud, ning intervjueeritud arstide sõnul on aja jooksul paranenud ka eri osapoolte ettevalmistus vägistamisjuhtumite menetlemiseks.

Suurem enamus [vastuvõtutoa ämmaemandaid] on praeguseks ikkagi juba koolituse saanud. Võib-olla seal mõni veel on, kes hetkel ei ole.

Arst

Tegelikult see on olnud väga nagu põhi, kust me tulnud oleme ausalt öeldes. Tegelikult kõik tasandid minu meelest on nii palju edasi arenenud – kaasa arvatud meie meditsiinis.

Arst

Kui me alustasime, siis meil oli päris, ütleme noh, teravaid selliseid ikkagi erinevusi, sest me ei kujutanud tegelikult väga hästi ette, et see ettevalmistus selliste kuritegude puhul on niisugune nagu ta Eestis on. [...] Need võib-olla servad on nagu maha lihvitud ja õnneks on tekkinud ka mõned prokurörid ja mõned menetlejad, kes asjast väga hästi aru saavad. Isegi mõned advokaadid ja isegi võib-olla mõned kohtunikud. Vähe küll, aga siiski.

Arst

Paljud uurijad on ka koolitatud niimoodi ülekuulamisi läbi viima, et kõik oleks sõbralikud. Prokurörid minu meelest ka.

Ohvriabi

Sellele vaatamata ilmneb intervjuudest jätkuv vajadus seksuaalvägivalda käsitlevate (täiendus)koolituste ja üldise teadlikkuse tõstmise järele selles valdkonnas. Nii kerkib esile soov ja vajadus koolituste järele, mis aitaksid avada vägistamisohvriga kokku puutuvate eri osapoolte rolli ja vastutust, tööprotsesse jmt.

Ma ei oska öelda, millised teadmised puuduvad, aga kuidas neid saada – erinevad koolitused. Mitte ainult meditsiinitöötajate omad koolitused, vaid kõik, mis on soetud ... kõik inimesed, kes seotud nende SAKidega ja ohvriabiga. Ja politseist ka oleks hea inimesi kutsuda nendele koolitustele esinema ja kuulama ka, et igal inimesel oleks selline laiem vaade probleemidele, mitte niimoodi, et ma olen nüüd tervishoiutöötaja ja ma tegelen ainult oma asjaga ja ma üldse ei kujuta ette, mis toimub seal politseis.

Arst

Üks olulisemaid aspekte, mille osas koolitusvajadust hinnati väga oluliseks, oli menetlejate ehk prokuröride ja politseinike, sh eriti patrullpolitseinike traumateadlikkus. Nii arstid, politseinikud kui ka prokurörid rõhutasid vajadust koolitada vägistamisjuhtumeid menetlevaid spetsialiste traumateadliku kohtlemise, sh taasohvristamise vältimise teemadel. Üksnes õigusosalast koolitust vägistamise teemal, nagu pakutakse prokuröridele riigikohtu

lahendite kohta, ei peeta piisavaks. Lisaks tuuakse välja ka vajadust edendada advokaatide ning kohtunike teadmisi ohvrisõbralikumast lähenemisest.

Väljaõppe kohapealt – noh, jällegi vastus on see ümmargune null, sellepärast et meil tegelikult ei ole ettevalmistust ei lähisuhtevägivald, ei traumakogemuste, ei seksuaalvägivaldaga toimetulekuks. Või noh, vähemalt mis puudutab reageerivat ressursi. Noh, prefektuuris on meil see seksuaalkuritegude ja lastevastase vägivald grupp – ma võib-olla seda nime nüüd õigesti ei öelnud – kellel on väga põhjalik ettevalmistus just laste intervjuerimiseks ja üldse tundlike teemadega tegelemiseks.

Politseinik

Ma ei räägi sellest, et on olemas koolitusi, kus riigikohtunikud räägivad, miks nad teevad lahendeid selliselt. Aga kuidas nüüd ... noh, ütleme, kuidas võimalikult parimal moel kannatanuid kohelda, mitte ära väristada [taasohvrustada].

Prokurör

See on tegelikult hästi oluline, et kõik see seltskond, kes selle ohvriga tegeleb, algusest lõpuni, kuni kohtuni välja, teaks neid traumareaktsioone. Aga suur osa neist ikkagi ei tea.

Arst

Kui meie näiteks õpetame kõiki oma töötajaid mitte küsima küsimust „miks“ – et miks sa sinna läksid või miks sa seda tegid või miks, ma ei tea ... et palun ärge küsige mitte kunagi ühtegi küsimust, mis algab küsimusega „miks“ – sest see on taasohvrustav – siis politsei küsimused on kõik sellised.

Arst

Teadlikkus traumast ja selle mõjust annab hea aluse välja töötada parim võimalik praktika, mis toetaks menetlust tervikuna. Koolitusvajadusega seostub ka ohvriabitöötajate tõstatatud vajadus panustada rohkem ennetustööle ja seeläbi tõsta üldisemalt avalikkuse ning koolinoorte teadlikkust seksuaalvägivaldast. Küll aga kogetakse, et ressursi ennetuseks on vähe.

Nii palju kui meil vähegi on võimalik käia ma ei tea, koolides kuskil rääkimas üldiselt vägivald teemadel – see seksuaalvägivald käib alati sellega kaasas – siis mitte iga kord, aga mõnikord tullakse kohe, et „mul on üks lugu“ või siis on läinud natukene aega mööda ja potsatab mingi kiri või et keegi helistab, et „ma nüüd oleks valmis tulema“ mingi oma looga.

Ohvriabi

Mida nooremaid me suudame teadlikumaks teha [...] siis võib-olla inimesed teavad ka oma õigusi rohkem, võib-olla julgevad enda eest rohkem seista. Aga seda ennetava[töö jaoks mõeldud] ressursi on vähe.

Ohvriabi

4. Hoiakud

Hoiakute peatükis kirjeldatakse kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide, ent ka ühiskonnas laiemalt, sh ohvrite seas levinud hoiakuid, mis võivad intervjueeritavate arvates menetlust toetada või takistada. Esmalt antakse ülevaade kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiakutest, seejärel ühiskondlikest ning viimasena kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide kirjeldatud ohvri hoiakutest, mis võivad menetlust toetada või takistada.

4.1. Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiakud

Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide all peetakse silmas politseinikke, prokuröre, kohtunikke, arste, aga ka süüdistatava advokaati, kelle hoiakuid intervjueeritavad kirjeldasid. Kuigi kohtueelses menetluses osalevad ka tunnistajad ning ohvri advokaat, ei ole nende hoiakuid intervjueeritavad kirjeldanud. Esmalt kirjeldatakse menetluses osalevate spetsialistide toetavaid hoiakuid, seejärel antakse ülevaade analüüsi tulemusena ilmnenu menetlust takistavatest hoiakutest.

4.1.1. Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide toetavad hoiakud

Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide toetavate hoiakutena ilmnemiseks on vajadus olla professionaalne ja objektiivne kui ka valmidus alustada juhtumi suhtes kriminaalmenetlust. Lisaks on intervjueeritavate sõnul kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiak aja jooksul toetavamaks muutunud.

Professionaalsus

Ennekõike intervjuudest prokuröridega ilmnes vajadus olla professionaalne ning objektiivne sõltumata isiklikust arvamusest. Niisamuti tajusid prokuröride hinnangute mõju olulisust politseiuurijad. Seega, kui menetlejalte võivadki teatud hoiakud isiklikult omased olla, ei tohiks need hakata tema tööd mõjutama.

[...Ü]ks asi on see, mida võib-olla keegi arvab – aga sa ei tohi mitte mingilgi moel seda kannatanule nagu välja näidata või muutuda subjektiivseks, sellepärast, et ta on niimoodi riides või et tal on ... ma ei tea – et ta on võib-olla, ma ei tea, neljas kord abielus või ma ei tea mitmes suhtes või palju ... noh, kindlasti mitte.

Prokurör

Valmidus juhtumi suhtes kriminaalmenetlust alustada

Intervjuudest selgub, et menetlejate hoiakutest võib sõltuda ka see, kas juhtumi suhtes üldse alustatakse kriminaalmenetlust või kas menetlus lõpetatakse, kui tõendid ei pruugi olla kohtusse minemiseks piisavad.

Kui siseveendumust ei ole, siis on nii raske saata kohtusse 50/50 tõenditega asja, sest sa tead, et sinus ei ole seda jõudu võitlemiseks. Aga need asjad, mis saadad – mina ise olen saatnud – õnneks on hästi läinud. Selles mõttes, et noh, mis on eesmärk – on ju kohtule selgeks teha. Ehk siis väga palju oleneb ikkagi sellest ... esiteks tõendid, teiseks prokuröri siseveendumus, ja tegelikult ikkagi hästi palju oleneb ka sellest inimesest, kes asja kohtusse saadab, kui südamega ta on nõus võitlema.

Prokurör

Hoiakute muutus aja jooksul

Mitmed intervjueeritavad rõhutasid, et aja jooksul on kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiakud ja suhtumine oluliselt paranenud, toetades seeläbi menetluse alustamise otsuse langetamist ja ka edasist menetlust. Kuigi tunnistatakse, et negatiivsed hoiakud püsivad, on suhtumine ohvriss läinud aja jooksul paremaks.

Kuigi siin on ka asjad väga palju paremaks läinud – nagu väga palju paremaks. Aga ma kardan, et seda ikkagi veel esineb, sellist suhtumist, sellist niinimetatud „ise läksid liiga lühikese seelikuga“

Prokurör

Arstide ning ohvriabitöötajatega tehtud intervjuudes toodi mitmeid näiteid kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide menetlust toetavatest hoiakutest. Tajutakse, et politseinike suhtumine ja hoiakud on muutunud ohvrite suhtes lugupidavamaks. Samuti võivad hoiakud muutuda, kuna on omandatud uusi valdkondlikke teadmisi – see aga eeldab ametniku avatust muutustele.

Kui üldse politseist üldiselt rääkida, siis tegelikult politsei suhtumine on väga palju paranenud nende aastate jooksul, mis ma olen tegelenud selle tööga [...] aga üldiselt nagu patrullpolitseinike suhtumine on ka väga ... nad on hästi olnud viimasel ajal kuidagi ka naise osas viisakad ja toetavad ja kenad.

Arst

Mulle tundub, et praegu ikkagi on läinud see, et neid kannatanuid koheldakse üha ja üha paremini kui varasemalt [...] ma julgeks öelda, et viimase sihukese viie aastaga on kindlasti paremaks asjad läinud. [...] Noori inimesi tuleb peale. Võib-olla need hoiakud, mõtteviis ja kõik on ... ja teadmised on läinud nagu nii-öelda leebemaks.

[...] kunagi ma ajasin seda küünevihha taga – et kas sa ikka kraapisid ja mis sa tegid, eksju, et vastu hakata või siis olid oimetu, eks. Et – kuidas nii juhtus? Miks sa läksid selle mehega kaasa, keda sa esimest korda nägid, noh, sinna näiteks mehe korterisse? Või miks vannitoas mees ründas sind ja vägistas, aga miks sa ei karjunud – sest toas oli sul sõbranna mingi teise mehega? Miks sa ei teinud seda? Noh, neid nüansse on igasuguseid, mida on võimalik lugeda.

Prokurör

4.1.2. Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide takistavad hoiakud

Kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide takistavate hoiakutena ilmneseid suhtumine nii ohvrise kui ka tõenditesse. Kuigi menetlust takistavaid hoiakuid on täheldatud kõikide kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide puhul, tuuakse enim esile politseiuurijate, patrullpolitseinike ja prokuröride hoiakuid.

Suhtumine ohvrise

Olulise aspektina töid intervjueeritud prokurörid välja menetlejate suhtumise ohvri välimusse ja käitumisse, mida on vahel ka otsesõnu väljendatud.

Ma tean, et ... ma tean seda, et inimestelt on küsitud, jah – või noh, on öeldud sedasama lauset, et „mis teil seljas oli? Noh, mis te siis tahtsite?“ Jah, seda on – kahjuks on, jah.

Prokurör

Ka intervjueeritud arstid ning ohvriabitöötajad toovad taolisi hoiakuid välja nii patrullpolitseinike kui ka uurijate ja prokuröride puhul. Negatiivse hoiakuna toodi välja näiteks suhtumist, justkui asetaks ohver ise ennast oma riskantse käitumisega ohtu või arusaama, justkui ei käituks ohver pärast vägistamist nagu „õige ohver“.

Sellist on ikka olnud, et „aga ta ei käitu nii nagu vägistatu“ ja „ta oli kuidagi liiga rõõmus“ või „miks ta ikkagi läks temaga kaasa“.

Arst

Mul oli ka niisugune kogemus, et mõnikord kahjuks menetlejad ka süüdistavad, et ise on süüdi ja ... ise provotseeris.

Ohvriabi

Joobes ... ma usun, jah, et politsei võib ette heita seda liigset riskialdisust – et „oli sul vaja sinna minna? Tuleb natukene mõelda“, näiteks.

Politseinik

Isegi kui negatiivseid hoiakuid ohvrise avalikult ei väljendata, on prokuröride sõnul need menetlejal sageli olemas. See ilmnes nii politseinike kui ka prokuröride intervjuusid analüüsid ning mainiti, et negatiivsed hoiakud võivad avalduda juba menetluse alguses või veelgi varem ehk mõjutada sedagi, kas kriminaalmenetlust alustatakse või mitte.

No ma ikkagi kardan, et natuke võib-olla ongi see ... see suhtumine – või noh, ma ei tea, kas patrullpolitseinik, kes on see esmareageerija, teeb mingi kulmukergituse või mingi näo, mis ... noh et see on nagu ... kui tuleb purjus naine, ütleb, et mind vägistati ... noh, siis võib-olla isegi ei ütle midagi, aga juba vaatab sihukese pilguga, et noh, mis jood ennast täis. Ma ... ma ei tea tegelikult. See on lihtsalt minu enda nagu tunne, mis võib ... võib ikkagi veel olla.

Prokurör

Me ei pea kannatanule ütleva kohe, et „tõenäoliselt oli sul seelik ikkagi liiga lühike seljas“ või „musi liiga punane“. Noh, paneme jutumärgid sinna, eks. Noh, seesama, et „mida sa ise tegid?“ Nagu ka lugupeetud kohtunikud viitasid – „ma pole ühtki kainet kannatanut näinud“. No kuulge, sõbrad, mis see siia puutus?

Prokurör

Intervjueeritud ekspertide selgitustest ilmneb samas, et alati ei pruugi ohvri välimuse ja käitumise kohta küsimuste esitamine viidata hoiakule, vaid küsimuste eesmärgiks on välja selgitada menetluse seisukohalt olulised asjaolud. Näiteks aitab ohvri välimuse täpne kirjeldus uurijatel teda turvakaamerate videotelt tuvastada või vajavad uurijad väga täpset kirjeldust kogu toimunust.

Igasugused filmimised – me otsime linna pealt filme [st turvakaamera videoid], et näidata, kuidas kannatanu näiteks tuigerdab, ja me ei tee seda mitte tema süüdistamiseks, vaid me teeme selleks, et mõista süüdi see teine osapool.

Politseinik

Samas võib ohver tajuda välimuse kirjelduse küsimist või detailset kirjeldust kogu sündmustest (sh sündmused, mis ohvri hinnangul ehk ei ole seotud sellega, mis temaga juhtus) etteheitena.

Nii et riietus on väga OK küsida. Seda ei tohi ... Aga samas ma kujutan ette, et tegelikult ohver võtab seda ikkagi, et nagu, „kuulge, kas ma ei võinudki seda seelikut selga panna?“ Aga ma pean seda küsima. Kui te näiteks kaameraid vaatate, siis seal on mõnikord ööklubis kõik ühe vitsaga löödud. Ma pean kuidagi eristama, et vot see on see tüdruk, keda ma otsin, onju.

Politseinik

Kui me näiteks tõesti küsime riietust kui patrullpolitseinikud, siis see on meil puhtalt eesmärk, et kas ma leian ta kaamerateist näiteks üles. Pidu – ma pean ta kuidagi üles leidma. Mul on vaja tema riietust.

Politseinik

Kuigi ohvri intervjuerijad mõistavad oma küsimuste tundlikkust, seades just ohvri käitumise tähelepanu keskmesse, ei tähenda see, et kõiki küsimusi ohvrile ka tundlikul viisil esitatakse.

Me küsime palju küsimusi. Ma usun, et me oleme ära õppinud selle, et me vabandame ette, et osa nendest küsimustest ei ole meeldivad. See ei tulene sellest, et me seda tahame, aga lihtsalt meie töö ... Jah – me võtame omamoodi pulkadeks selle, mis nüüd praegu juhtus; mis täna juhtus, või eile või üleeile. Ja erinevalt võib-olla veel siiani levinud legendidest, et meid huvitavad seeliku pikkused – ei huvita. Me tahame aru saada, alates sellest hetkest, kui inimene kuhugi hakkas liikuma, mis siis temaga juhtus; mida ta tegi, kellega ta tegi, kuidas ta tegi. Kui ta läks kellegagi kaasa, siis mis tema nägemuses oli, et mis selle kaasaminemisega nüüd juhtub. Kas nad lähevadki hotellituppa ja, noh, nagu näiteks veini edasi jooma.

Politseinik

Reeglina puutub ohver otseselt oma käitumisele ja välimusele suunatud negatiivsete hoiakutega kokku kohtusaalis, kus süüdistatava kaitse tavapäraseks taktikaks on hinnangute andmine ohvri välimusele ja käitumisele ning kokkuvõttes tema ütluste usaldusväärsele.

Aga ma olen kohtusaalis jumala palju tunnistajatelt kuulnud ... „ah, ta ise oli ju selline“. Noh, need on reeglina muidugi süüdistatavapoolsed tunnistajad olnud.

Et noh, „ta oli ise selline, selline, selline“. [...] Ja sellepärast ongi, et kannatanut peab ette valmistama selleks, et kohtus on väga keeruline, sest sealt võib tulla ...

võib tulla kaitsja poolt seda etteheidet. Võib-olla seal saab, noh, kaitsjat kohe korrale teine pool kutsuda, saab ka öelda tunnistajatele – ja peabki ütlema, eksju, kohus saab öelda, prokurör saab öelda.

Prokurör

Nii tõidki kõik osapooled menetluse peamise takistajana esile just süüdistatava advokaadi ehk kaitsja käitumist. Kuigi mõistetakse, et advokaadi töö on esindada oma kliendi parimaid huvisid, toob see üldmenetluses paratamatult kaasa taasohvristamist.

Advokaadid otsivadki näiteks selle inimese varasemaid mingisuguseid käitumisi, kogemusi, mis on olnud. Kõik halb kaevatakse välja, mis ei puutu asjasse ja siis lükatakse seal nii-öelda letti – et vaat mihuke ta enne on olnud, kuidas ta seal on käitunud, *à la* mis pildid tal, ma ei tea, Facebookis on olnud või

kui lühike see seelik seal on olnud, kellega ta on suhelnud [...] See kannatanu peab sellega seal silmitsi seisma. Ja seal neid küsimusi on palju, et „kui varasemalt sobis, siis miks nüüd ei sobinud, eksju, näiteks. Enne oli ju meeldinud – mis nüüd siis? Noh, enne on võib-olla olnud see suhe okei ja pärast on tulnud ... Et jah, seal kohtumajas on küll, kui on üldmenetlusega tegu, raske kannatanul, ja seal on küll seda taasohvristamist palju, ma ütleks.

Ohvriabi

Ja kohtus kaitsja teeb ju oma tööd, ja tema töö ongi muuta see kannatanu täiesti ebausaldusväärseks läbi oma teravate küsimuste. Ja see võib olla väga õudne.

Prokurör

Menetlejate suhtumine ohvri käitumisse võib mõju avaldada ka sellele, kas kriminaalmenetlust alustatakse või mitte. Üks prokurör tõi ka oma kogemusest näite, kuidas ta on tänu kasvanud teadlikkusele seksuaalvägivallast ametialaselt arenenud. Nimelt oli tema praktikas olnud vägistamisjuhtum, kus ta otsustas kriminaalmenetluse lõpetada, sest oli veendunud, et ohver andis oma käitumisega vägistamiseks põhjuse. Praeguseks on tema hoiakud aga koolituste ja praktika tulemusena oluliselt muutunud ning ta hindas, et õpitu baasil ja praeguste teadmiste valguses oleks praegu tema käitumine sarnases olukorras erinev. Teisalt andis oma kogemust jaganud prokurör mõista, et „keskmine prokurör“ annab ka praegu ülalkirjeldatule sarnaseid negatiivseid hinnanguid.

[K]a sel ajal mõtlesin mina keskmise prokuröri moodi. Kui naine pani ennast ohtu ... mul on konkreetne kriminaalasi meeles [...] kui naine pani ennast ohtu ... Antud olukord oli seal selline umbes, et mingis seltskonnas jõi, tegi seal natuke sületantsu, eksju, ja siis teda vägistati – et siis ... noh, ma lõpetasin ära sellepärast, et ma nagu keskmise prokurörina mõtlesin seda, et noh, vaata, ise sa jõid, noh. Ise sa läksid sinna. Ja mis sa siis tahtsid sealt? See usaldusvääruse küsimus jällegi. Kui sa nagu täiesti ... noh, täiesti ohustad ennast mingis vaates, eks, siis on maru keeruline uskuda, et sa ei tahtnud, mis nüüd järgneb. Noh, [...] oli tol hetkel minu mõtlemine.

Prokurör

Kui sarnased stereotüüpsed hoiakud ohvri suhtes levivad nii prokuröride, politseiuurijate kui ka patrullpolitseinike jt menetluses osalevate spetsialistide seas, levivad need ka kogu ühiskonnas, sh arstide seas. Nii kirjeldataksegi, et takistavad hoiakud ja stereotüübid on nähtavad kõikide spetsialistide puhul.

Ma selle jutuga absoluutselt ei näitaks näpuga prokuratuuri ja politsei poole. Ma ütlesin enne, et ohver on samasuguste stereotüüpide küüsis, nii nagu meie ühiskond, ja ma ütleks, et arstid täpselt samamoodi – me kõik oleme nende stereotüüpide küüsis.

Arst

Prokuröridega seoses ilmnes intervjuudest ka küünilisus. Siinkohal peeti silmas, et vägistamisjuhtumeid saavad politsei ning prokurör menetleda seni, kuni nemad ise ei ole muutunud küüniliseks juhtumite ja ohvrite osas.

Jah, mängivad kindlasti. Kindlasti mängivad, ja sellepärast ma ütlen, et see on selline kuriteoliik, et sellega saab tegeleda täpselt nii kaua, kui sa ei hakka muutuma küüniliseks ja sa ei hakka ütleva „ah, mis te siis ...“ jah, mängib, mängib. Täpsel samamoodi nagu menetlejate puhul.

Prokurör

Vägistamisjuhtumite menetluses osalevate spetsialistide, sh kohtunike hoiakute ja seksuaalvägivaldalla alase puuduliku teadlikkuse mõju peeti nii oluliseks, et intervjueritud ekspertide hinnangul võivad need potentsiaalselt mõjutada vägistamisasjade kohtulahendeid.

Kohtunik ei saa teha midagi muud, kui see õigussüsteem talle võimaldab. Tõsi küll – alati on võimalus mul kohtunikuna teha otsus oma siseveendumusest tulenevalt. Aga selleks on vaja natuke rohkem julgust, et sa hälbid nagu tavapärasest kohtupraktikast. Aga noh, selle koha peal ma paneks nüüd kolm punkti ...

Prokurör

Suhtumine võimalikesse tõenditesse

Intervjuudest kerkis menetlust takistava asjaoluna esile ka menetlust läbiviivate spetsialistide hoiak võimalikesse tõenditesse. Nii on intervjueeritud arstid kogenud, et vigastuste puudumisse suhtuvad menetluses osalevad eksperdid kui seksuaalse vägivalla puudumise näitajasse, kuid arstidena teavad nad, et vägistamise tagajärjel ei pruugigi vigastusi tekkida. Nii lähtuvad menetluses osalevate ekspertide hoiakud nende endi (väär)teadmistest näiteks vigastuste tekkimise kohta, mis võib omakorda menetlust takistada. Lisaks ilmnes analüüsist omaette teemakategooria – vigastuse suurus –, mis võib saada määravaks nii kriminaalmenetluse alustamise kui ka lõpetamise üle otsustamisel.

Protokolli põhjal nad tõenäoliselt vaatavad läbi, et ahah, siin vigastusi pole, järelkult pole midagi tõendada. Sellepärast me ju ekstra paneme selle sinna kaasa, et seal ei pea olema neid vigastusi.

Arst

Täpselt sama ka lähisuhtevägivalla puhul, sest see uskumus on ikkagi olemas, et kui nagu ... kui sinikas oli kolm päeva vana, siis järelkult praegu ka midagi ei juhtunud; kui tahate, siis tehke neti teel avaldus. See on jumalast nagu tavapärase. Seda repliiki, et kuna vigastus ikka väga tõsine ei olnud, siis ma menetlust ka ei alustanud, olen ma ikka väga mitme ametniku suust kuulnud.

Politseinik

4.2. Ühiskondlikud hoiakud

Lisaks kohtueelses menetluses osalevate spetsialistide hoiakutele ilmnes analüüsitulemustest mitmeid ühiskondlikke hoiakuid, mis võivad menetlust ühest küljest toetada, ent teisalt ka takistada. Alljärgnevalt on ülevaade hoiakutest, mida intervjueeritavad omistavad laiemale avalikkusele ning mis võivad menetlust nii toetada kui ka takistada.

4.2.1. Ühiskondlikud toetavad hoiakud

Intervjueeritavad näevad ühiskondlike ja menetlust toetavate hoiakutena võrdõiguslikumat ühiskonda ja suurenenud teadlikkust seksuaalvägivallast. Samuti nähakse väga olulist rolli järjepideval ning süsteemsel ühiskonna teadlikkuse tõstmisel seksuaalvägivallast.

Võrdõiguslikum ühiskond

Intervjuudes ilmneb, et ühiskond on ajas muutunud võrdõiguslikumaks ning inimõigusi ja naisi austavamaks – see toetab omakorda menetlust. Samas ei ole see areng kaugeltki piisav.

Aga ma jään selle juurde, et ühiskonnana peame me arenema edasi ja jõudma järeldusteni, et me oleme võrdsed, kõigi meie soovid – mitte ainult seksi puhul, vaid paljudel muudel puhkudel ka – peavad olema aktsepteeritud kogu aeg.

Inimestele, kes on segaduses või mingil muul moel häiritud on nende käitumine, me liiga ei tee, vaid viime nad magama või paneme nad magama või kutsume sõbra või sõbrad, kes ta viivad ära, ja nii edasi ja edasi, eks. Minu arvates annab see lõpuks tulemusi, mitte see, et me karmistame karistusi ja proovime kõik vangki saata, keda me lõpuks kätte saame.

Politseinik

Meie ühiskond on muutunud. Ta ongi kogu aeg selles mõttes muutuses, eksju, et ta muutub järjest rohkem ikkagi võrdõiguslikuks ja naisi austavaks ja siis inimõigusi rohkem austavaks [...] ja see on mõjutanud kõiki spetsialiste – ma ütleks nii. Kaasa arvatud kindlasti ka menetlust. Ma kindlasti ei näe mingit tagasiminekut seal.

Arst

Ühiskonnas levivate hoiakute toetavamaks muutumist seostatakse põlvkondade vahetumisega. Nii toovad intervjueeritud arstid esile, et ka SAKi puhul jälgitakse, et sealne meeskond ei kannaks endas pigem vanemale põlvkonnale omaseid hoiakuid seksuaalvägivalla ohvrite suhtes.

Tegelikult see muutub kindlasti ka põlvkonnaga, sest praegu meil [...] me võtame sinna teatud tüüpi inimesi, kes on sihukesed rahulikud ja täna ... paratamatult ka nooremad. Me ei saa võtta sinna 60-aastast kolleegi, kes võib olla muidu ... noh, ta ongi ülihea ja pädev inimene, aga lihtsalt tal on seal need ühiskonna ... need vanad ühiskonna hinnangud ja arvamused nii tugevalt võib-olla sees, onju [...]

Arst

Teadlikkus seksuaalvägivallast

Tajutakse, et üldine teadlikkus seksuaalvägivallast ühiskonnas on tõusnud, mis omakorda toetab ohvrit ja menetlust.

Väga tore, et praegu on väga palju inimesi, kes on vot selles teemas kursis ja nemad kohe proovivad seletada, et see on taasohvristamine [...] vot see on nii suur pluss tegelikult. Ja kui isik tunneb, et on sarnased inimesed ja toetajad, see on väga suur abi.

Arst

Järjepidev teadlikkuse tõstmine

Vaatamata sellele, et intervjueritud arstid tajuvad, et ühiskond on seksuaalvägivallast teadlikum, rõhutatakse siiski vajadust järjepideva ja süsteemse teadlikkuse tõstmise järele.

Jah, ikkagi ... korrata ikkagi seda, et tuleb pöörduda, ja ... ja endaga juhtunust rääkida, ja siis menetlejaid järjepidevalt koolitada. Ja ka nende, noh, neid põhisoõnumeid kogu aeg üle korrata.

Prokurör

Paralleel toodi suhtumises lähisuhtevägivalda, mille puhul süstemaatiline teadlikkuse tõstmine on hõlbustanud selle uurimist ja menetlemist. Sooviti, et ka vägistamise teemal toimuks samasugune pidev avaliku arvamuse mõjutamine, nagu on toimunud lähisuhtevägivaldalla puhul, aga ka mitmetel muudel inimeste turvalisusega seotud teemadel.

Minu meelest see peaks olema pidev töö. [...] kuidas siis tehti ... perevägivallas, vaata, ju ka kunagi oli meil ... Sellist asja polnud olemaski ühesõnaga. See oli nagu nii kolmandajärguline. Noh, nüüd on see jällegi meil prioriteet juba aastaid, aastaid, aastaid. Inimesed teavad, mis see on ja pöörduvad ja ... Issand, ma mäletan nii hästi – kakskümmend aastat tagasi, kui ma perevägivalla asju menetlesin, siis küsitlesid naabreid, noh, mingid jõhkrad peksmised kuskil toimusid – kas keegi midagi kuulis? Kuskil Lasnamäe selles majas, onju. Ei, keegi midagi ei kuule. Sa lihtsalt kuuled kõike, mida su naabrid teevad seal. Ja noh, mitte kunagi ... Noh, keegi ei taha sekkuda, keegi ei kuule midagi, ei näe midagi, keegi ei tea midagi. Noh, see oli hästi tavaline. Nüüd on see totaalselt muutunud. See on hästi tore tegelikult ja see muutus tuligi läbi selle, et see lihtsalt võeti fookusesse, sellest räägiti ja räägiti ja räägiti, nii et rääkijatel endal oli juba süda paha, aga muudkui rääkisid ja rääkisid. Ja lihtsalt mingi hetk toimub see pööre ja arusaamine. Ja noh, siin samamoodi.

Prokurör

Inimeste käitumine peab muutuma. Aga ma ei usu, et see seadus seda kohe muudab. Võib-olla see on üks nagu ... Kui ma näiteks toon paralleeli – ega see turvavöö meil ka ei tulnud kohe hopsti nüüd, kuigi seadusesse pandi kirja, onju. Me ikkagi kontrollisime seda üle kümne aasta, nii, et seda nägu. Võib-olla on see ka koht, kus me kirjutame selle seadusesse ära, aga samal ajal hakkame nagu ühiskonda õpetama, et kuulge, küsige see „jah“ – või kui te ei saa seda „jah-i“ küsida, ärge seksige.

Politseinik

Ühiskonna teadlikkuse tõstmisel on intervjuueeritud arsti sõnul roll ka ajakirjandusel.

Õnneks on ajakirjandusse ka jõudnud selliseid lugusid, mis inimesi mõtlema panevad selles küsimuses.

Arst

4.2.2. Ühiskondlikud takistavad hoiakud

Intervjuudest ilmnes kuus peamist ühiskondlikku hoiakut, mida tajutakse menetlust takistavatena. Nii tuuakse esile ühiskondlikku negatiivset hoiakut vägistamisohvrise, mis omakorda süvendab ohvrites häbitunnet ja enesesüüdistamist ohvriga toimunu osas. Samuti tuuakse takistava hoiakuna välja arusaama, et meestel on „õigus“ seksile, aga ka ühiskonna enda madalat teadlikkust seksuaalvägivallast ning usaldamatust õigussüsteemi suhtes. Lisaks tuuakse välja, et väga vähe (kui üldse) on meil teadmisi meestest kui seksuaalvägivalla ohvritest.

Ühiskondlik negatiivne hoiak vägistamisohvri suhtes

Intervjuudest ilmneb, et tulenevalt ühiskonnas levivatest stereotüüpidest, mis on vägistamisohvri suhtes peamiselt negatiivsed, tunneb enamik ohvreid end nendega toimunud ise süüdi olevat (vt pt 4.3 Ohvri hoiakud).

Enamik inimesi tunneb ennast millegipärast süüdi – ja sellepärast just, et ühiskonnas valitsevate stereotüüpide tõttu, eksju. Kõik need lühikese seeliku ja alkoholitarvitamise ja sinna mineku või sinna mitte mineku või ... ükskõik, mis lood, eks ole [...]

Arst

Intervjuudest ilmnevad ka negatiivsed ühiskondlikud hoiakud ohvri käitumisse, mis võivad takistada menetlusi ja menetlejat negatiivselt mõjutada.

Ma ikkagi arvan seda, et põhitakistus on mingis vaates ikkagi seesama, et meil on ühiskonna suhtumine selline. Meis kõigis on see olemas, moel või teisel, rohkem või vähem, eks, mis toob kaasa tagajärjed, et kui me oleme kohtusaalis, siis me vaatame naise suhtes kahtleval pilgul olukorras, kus ta ise on pannud ennast ohtu.

Prokurör

Oh, isegi abielus olles sa pead ju abielunaist ... noh, abielunaise kohust täitma noh. Me oleme seda ju kuulnud igalt poolt. Või siis seesama, selles diskussioonis, mis ühiskonnas on, et „issand jumal, kas ma pean notari paberi võtma?! Tule taevas appi“. Noh, see ju näitabki, mis arengufaasis ühiskond parasjagu on. Siin ei ole nagu pikemalt rääkida. Ja see ajab ka tegelikult selles, ütleme selles uurimises natuke vastu, ja mitte ainult uurimises.

Prokurör

Intervjueeritud arstide sõnul on teatud rahvusgruppides ühiskondlikud negatiivsed hoiakud ohvri suhtes rohkem esil kui teistes rahvusgruppides. Nii on intervjueeritud eksperdid täheldanud, et abiotsijate seas on mitte-eestlastest inimesi vähem. Proportsionaalselt ei esinda SAKi pöördujate rahvus Eesti elanikkonda, vaid venelastest pöördujaid on vähem.

Eesti pöördujatest ei ole proportsionaalselt meie elanikkonna kohta eestlasi või venelasi. Venelasi on oluliselt vähem, vene rahvusest inimesi. Ja me kõik teame, et seal on veel omakorda tegelikult need hoiakud hoopiski ohvrit rohkem süüdistavad [...]. Siin on väga suured rahvustevahelised erinevused.

Arst

Ja me kõik teame ka seda müüti, et kui mees peksab, siis ta armastab, eksju. Noh, eestlastel sellist [ütlust] tegelikult ausalt öeldes [ei ole], noh, ütleme see müüdi levimine ei ole võib-olla kinnistunud, eksole, nendesse kultuurilistesse arusaamadesse. Aga jah, noorte seas uuringud näitavad väga selgesti sellist soolist – ja mitte ainult noorte – sellist rahvuselist erinevust.

Arst

Ohvri häbitunne ja enesesüüdistamine

Ühiskondlikud negatiivsed hoiakud ohvri suhtes väljenduvad omakorda ka ohvri häbitundes ja enesesüüdistamises. Nii tõid intervjuueeritavad välja, et paljudel juhtudel tunnevad vägistamisohvrid, et on ise endaga toimunud süüdi – et nad on ise oma kannatused põhjustanud ning selle asemel, et suunata fookus juhtunu lubamatusele, selle karistatavusele, on liigagi sageli esimene reaktsioon seotud „oleksite“ esiletoomisega ehk sellega, mida ohver ise oleks saanud teha, et juhtunut ära hoida. Intervjuueeritud ekspertide hinnangul võivad ohvrid süü- ja häbitunde tõttu jätta ka mingeid asju rääkimata või isegi nende kohta mitte tõtt rääkida. Lünklikud või vastuolulised ohvri ütlused omavad paraku aga menetlusele negatiivset mõju, kuna menetluses on määrav kaal just ohvri ütluste usaldusväärsusel, mille lakmuseks kehtiva kohtupraktika järgi on mh tema ütluste koherentsus.

Esimese asjana nad hakkavad rääkima sellest, mida nad ei oleks pidanud ise tegema.

Arst

Noh, et „issand jumal, milline ...“ – noh, kuidagi ... ei taha ju endast jätta ... Võib-olla muidu täiesti normaalne inimene, aga ühel õhtul võib-olla tõesti jõi liiga palju või oli ülemeelik või mis iganes. Ja siis ... siis ta tunneb ennast kuidagi ... see on see valehäbi või valesüü [...] Lihtsalt mulle tundub, et miks seal kiputakse valetama või varjama, ilma et selleks mingitki põhjust oleks. Või ei suuda iseendale nagu tunnistada, et ... et selline pidu oli või kuidagi niimoodi läks.

Prokurör

Mehe „õigus“ seksile

Lisaks toodi teemana välja ühiskonna hoiak, et meestel on õigus seksile, sh abielus mehel on õigus nõuda seksi oma naiselt. Kuna see hoiak on levinud, siis tahtevastasesse seksi ei suhtuta piisavalt negatiivselt ja see takistab vägistamisjuhtumite menetlemist.

Tahtevastane seksuaalvahekord on nagu mehe privileeg. Noh, vaata, see on see ühiskonna arengu küsimus. Kust me tuleme? [nimi] eile tuletas mulle meelde, et aastal '92 oli veel abielusisene vägistamine lubatud.

Prokurör

See on nagu mehe privileeg, et ta võib teatud tingimustes vägivalda kasutada, eks. Noh, vägivalda või siis ... mitte vägivalda, aga tahtevastasust, eks [...]

Prokurör

Ühiskonna madal teadlikkus seksuaalvägivallast

Intervjueeritud arstid ning ohvriabitöötajad toovad esile ühiskondlikku madalat teadlikkust seksuaalvägivallast, mis omakorda mõjub menetlusele takistavalt. Madalast teadlikkusest tulenevalt ei pruugi inimesed seksuaalvägivalda äraagi tunda või puudub neil teadmine, kuhu sellistel puhkudel pöörduda.

Näiteks inimene ei tea, kuhu poole pöörduda. Ta pöördub lihtsalt, ma ei tea, noortekabinetti. Seal võtavad kõike, mis vaja – noh, ma mõtlen suguliselt levivate [haiguste] suhtes proove. Aga seda protokollit ei ole täidetud, kuna lihtsalt inimene pöördus valesse kohta.

Arst

Võib-olla lihtsalt riigis rohkem informatsiooni, mis on seksuaalne vägivald. Et ei tähendab ei-d – et isegi kui isik on purjus või tema magab ja see isik on abikaasa, ei tähendab ei.

Ohvriabi

Puudub usaldus õigussüsteemi suhtes

Ühiskonnas leviva menetlust takistava hoiakuna ilmnes ka usaldamatus õigussüsteemi suhtes. Siinkohal tuuakse välja suhtumist, et politsei ja kohtusüsteem ei usu ohvrit ega aita teda, mistõttu kuriteo teadet ei esitatagi.

[...] meie suhtes ollakse ka hästi kriitilised, onju, et asjad ei jõua kuskile, kõik lõpetatakse ära või ei alustata. Ja meil on ka hästi raske ennast kaitsta [...] Meie esimene eeldus ei ole kunagi see, et inimene valetab. Pigem me ikkagi ... noh, ma jälle ei tea. Ma räägin enda eest, aga ... ma tahaks loota, et see on nii, et me ikkagi alati eeldame, et kannatanu räägib tõtt, ja siis hakkame vaatama, kuidas tema juttu saaks tõendada.

Prokurör

Nad ei ole valmis ka politseiga rääkima. Nendele tundub see mõttetu – et see ei viiks nagu kuhugi. See teeks võib-olla lisapingeid neile juurde.

Ohvriabi

Ma ei teagi, kas osadel on see olnud lapseas juhtunud või varases täiskasvanueas, aga „me rääkisime, aga keegi ei uskunud meid“.

Ohvriabi

Mehed seksuaalvägivalda ohvritena

Ühiskondlike hoiakute ühe tagajärjena nähakse ka meeste kui seksuaalvägivalda ohvrite märkimisväärselt vähest pöördumist abi saamiseks.

Ikkagi veel ühiskonnas rohkem rääkida sellest. Ja kui ma enne ütlesin, et minu kogemus on, et kannatanud [...] on rohkem naisterahvad olnud, tegelikult on ju meesterahvaid ka [...] ma arvan, et mehed satuvad samamoodi vägistamise ohvriks. Ka nemad ei julge ammuigi kuskile pöörduda, tulla. Neile on see kindlasti palju raskem. Et seda teadlikkust võib-olla ühiskonnas tõsta.

Ohvriabi

4.3. Ohvri hoiakud

Ohvri hoiakute all mõeldakse seda, kuidas menetluses osalevad eksperdid kirjeldavad ohvri hoiakuid ja veendumisi, arusaamu ja käitumist ning teadlikkust seksuaalvägivaldast ning selle fikseerimisest näiteks SAKis. Alljärgnevalt kirjeldatakse intervjueeritavate kogemustest ilmnunud ohvri hoiakuid, mis on küll tugevalt seotud ühiskondlike hoiakutega, ent menetluses osalevad eksperdid kõnelesid neist kui ohvri hoiakutest, mis toetavad või takistavad menetlust. Silmas tasub pidada, et intervjueeritavad rääkisid ohvri hoiakutest, mis on ilmnunud nende praktikas, ohvritega eraldi intervjuusid ohvrite endi hoiakute tuvastamiseks siinses uuringus ei tehtud.

4.3.1. Ohvri toetavad hoiakud

Kui vaadata menetluses osalevate ekspertide hoiakuid või ka ühiskondlikke toetavaid hoiakuid, võib märgata, et intervjuudes tuleb oluliselt vähem esile ohvri hoiakuid ja suhtumisi, mis menetlust ja selle algatamist toetaksid. Nii ilmnebki vaid üks toetav hoiak, milleks on teiste eeskuju – just teiste ohvrite positiivsed kogemused julgustavad ohvreid politseisse pöörduma.

Mul on olnud üks selline lugu, kus üks naisterahvas siis on olnud ka ... vägistamislugu on olnud ja siis seda on ta öelnud, et „ega ma muidu poleks seda teed ette võtnud, aga mul ühel tuttavaval või koolikaaslasel oli selline lugu, näed, aga ta sai abi ja tal see lugu lõppes hästi. See julgustas mind ka pöörduma.“

Ohvriabi

Siinkohal on aga väga suur mõju just meediakajastusel – kui meedias domineerivad lood, kus ohver abi saanud ei ole, siis see võimendab negatiivset uskumust, vastupidised lood aga toimivad võimestajana ja ohver usub, et ka temal on võimalik siiski saada abi. Oluline on ka õiglustunne – et kuriteole tõepoolest reageeritakse ja kurjategija saab karistada. Samas on need meediakajastused ühelt poolt valikulised, teisalt aga ongi meedia kui nn neljanda võimu roll juhtida tähelepanu probleemidele, mistõttu domineerivad negatiivsed kajastused karistamatusest.

4.3.2. Ohvri takistavad hoiakud

Takistavate hoiakute all peame silmas hoiakuid ja veendumusi, arusaamu ja käitumist, mis menetlejate silmis ei toeta menetluse alustamist või selle lõpuleviimist. Nii ilmnes intervjuudest menetlust takistavate hoiakutena hirm toimepanija ees.

Hirm toimepanija kättemaksu või ohvristamise ees

Intervjueeritud arstide ja ohvriabitöötajate kogemusel, vähemal määral ka politsei praktikas, ilmneb menetlust takistava asjaoluna ka ohvri hirm toimepanija ees, mistõttu ei pöördu ohver ka politseisse.

Ja on olnud muidugi ka seda, kus inimene ütleb, et ta saab aru, et see ei olnud tema süü ja see toimepanija on käitunud valesti, aga ta näiteks ütlebki: „aga teate, tal on nii palju raha, ta saab endale võtta väga head advokaadid, mul ei ole.“ Ja ta lihtsalt ei tee seda endale.

Arst

Hästi suur hirm on ikkagi see, et ma ei ole valmis minema kohtusse või ei ole seal valmis näiteks selle inimesega silmitsi seisma.

Ohvriabi

Seksuaalvägivallast ei taheta rääkida

Kriminaalmenetlus on ohvri jaoks enamasti suur väljakutse – toimunu on ohvri jaoks olnud traumeeriv ning sageli ei ole ohver valmis toimunust rääkima. Siinkohal toob ka intervjuueeritud ohvriabitöötaja välja, et ainuüksi traumeerivast juhtumist rääkimine mõjub ohvritele omakorda traumeerivalt.

[...] naine lihtsalt muretseb ja tal on trauma, siis ma küsin – soovite [avaldust teha]? Kui ei soovi, siis ei soovi, sest ma tean, kuidas see võib olla traumeeriv veel – need uurimised ja küsimused ja isegi haiglas, mis toimub. See on veelkord traumeeriv, mis toimub [menetluse käigus] naisega.

Ohvriabi

Ilmneb ka, et teinekord ohvrid ise ei soovi ega ole valmis kohtumenetlust ette võtma.

Ma ei saagi saata asja kohtusse, sest kannatanu keeldub, kui ta lõpuks saab aru, mis see kohtumenetlus on. Ja kohtus kaitsja teeb ju oma tööd ja tema töö ongi muuta see kannatanu täiesti ebausaldusväärseks läbi oma teravate küsimuste. Ja see võib olla väga õudne. Ja et sa lähed sinna – sa ei ole mitte midagi valesti teinud ja lõpuks sa seisad seal ja sul on sihuke tunne, et sa oled ise kõiges, kõiges süüdi, ja rohkem veel kui kõiges.

Prokurör

[...] mitte kõik pole valmis sellest avalikult rääkima.

Ohvriabi

„Ma ei taha enam – mul on kõrini, ma ei taha“ [ütlevad ohvrid]. Ja sa ei saa ka sundida. Lihtsalt isegi hea menetlemise korral võib-olla mõni kannatanu lihtsalt ei suuda, sest inimesed on erinevad.

Prokurör

Intervjuudest ilmneb, et teatud juhtudel (nt uimastamine) mõistavad ohvrid, et neil ei ole võimalik endaga toimunust täpselt rääkida, kuna uimastamise tõttu ei mäleta nad toimunut.

[...] ja inimesed väga hästi, kui nad on uimastatud, saavad aru, et neil ei ole lihtsalt seda teekonda [menetlust] mõtet ette võtta, sest neil ei ole mitte midagi rääkida.

Arst

Samas tuuakse välja ka juhtumeid, kus ohver jätab seksuaalvägivallast rääkimata, samas kui ta näiteks füüsilisest vägivallast on valmis rääkima.

Tema oli abielus tegelikult ja see oli põhjus, miks tema ei soovinud rääkida [...] Noh, neid on palju, kui naine räägib ainult näiteks füüsilise vägivalda kohta ja üldse ei räägi jälle seksuaalse vägivalda kohta, isegi kui tema on pöördunud politseisse ja fikseerib.

Ohvriabi

5. Kuidas mõjutavad menetlust õigusnormid

5.1. Kehtiv õigus ja nõusolekuseadus

Kehtiva karistusseadustiku eriosa 7. jaos on seksuaalse enesemääramise vastased süüteod, mille hulka kuuluvad vägistamine (§ 141), tahtevastane sugulise iseloomuga tegu (§ 141¹), suguühtele või muule sugulise iseloomuga teole sundimine (§ 143) ning süütegude koosseisud, mis puudutavad alaealisi (§ 143²–147).

§ 141 defineerib **vägistamist** kui „inimese tahte vastaselt temaga suguühtesse astumise eest vägivallaga või ära kasutades tema seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama“. Sellest jäeldub, et suguühte käsitlemiseks vägistamisena peab korraga olema täidetud vähemalt kaks tingimust: suguühe peab olema toimunud tahtevastaselt ning vägivallada kasutades või siis tahtevastaselt ja kasutades ära ohvri abitut seisundit ehk sellist seisundit, milles ohver ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama.

Lisaks sellele on samadel tingimustel, s.o tahtevastaselt ja vägivallada või ohvri abitut seisundit ära kasutades karistatav tahtevastane sugulise iseloomuga tegu (karistusseadustiku § 141¹). Nn tavakeeles vägistamisena on käsitletav ka karistusseadustiku §-s 143 sätestatud „suguühtele või muule sugulise iseloomuga teole sundimine“, mille eeltingimuseks on seatud kannatanu sõltuvus süüdlasest ja selle sõltuvuse ärakasutamine.

Seega on Eestis võimalik olukord, kus tahtevastane suguühe, millega vägivallada ega abitut seisundit ei kaasne, ei kvalifitseeru vägistamiseks. Sellist õiguslikku lähenemist on mitmed rahvusvahelised inimõiguste organisatsioonid kritiseerinud. Näiteks on GREVIO viidanud Istanbuli konventsiooni artiklile 36, mille järgi peab nõusolek seksiks olema antud vaba tahte alusel ning selle puudumist tuleb hinnata olukorra kontekstis.⁷ Samuti juhib GREVIO Eesti kohta koostatud raportis tähelepanu sellele, et vägistamisohvrite käitumist iseloomustab sageli nn paigale tardumise ehk liikumatuse stressireaktsioon, mis seondub ka posttraumaatilise stressihäire (PTSH) ja depressiooniga. Sellest lähtuvalt soovitab GREVIO Eestil viia ellu põhjalik seksuaalvägivalla karistusõiguslik reform.

Naistevastase diskrimineerimise likvideerimise komitee on viimati oma 2016. aasta soovitudes Eestile pannud ette muuta karistusseadustiku vägistamise definitsiooni selliselt,

⁷ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) (2022). *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Estonia*. Veebis: <https://rm.coe.int/grevio-inf-2022-32-eng.../1680a8fcc2>.

et see hõlmaks igasugust nõusolekuta seksuaalset akti sõltumata sellest, kas sellega on kaasnenud valu, füüsiline rünne ja/või tervisekahjustus ja ähvardus.⁸

Elise Rohtmets ja Kadi Viik on koostanud ülevaate sellest, missugused rahvusvahelised organisatsioonid on kritiseerinud Eestit kehtiva karistusseadustiku vägistamise koosseisun vägivallakesksuse tõttu, ning analüüsivad sunni- või vägivallapõhise ja teisalt nõusolekupõhise lähenemise erinevusi.⁹

Nõusolekuseaduseks nimetatakse siinses raportis seksuaalvägivalda õiguslikku regulatsiooni, milles lähtutakse põhimõttest, et igasugune tahtevastane suguline läbikäimine on kuritegu. Tegemist ei ole eraldi seadusega, vaid nõusoleku põhimõtte integreerimisega karistusseadustiku seksuaalse enesemääramise vastaseid süütegusid käsitlevasse osasse.¹⁰

Nõusolekuseaduse kavandatav eelnõu näeb ette, et senise vägivalda või abitu seisundi ärakasutamise asemel on fookuses ohvri nõustumine suguuhte või muu sugulise iseloomuga teoga.

Nõusolekuseadused on teistes riikides lahendatud kas nn jah-mudeli või ei-mudeli alusel.¹¹ Jah-mudeli järgi tuleb nõusolek anda selgelt kas sõnaliselt või kehakeeles väljendatuna. Rohtmetsa ja Viigi seisukohast on jah-mudel Istanbuli konventsiooni artikliga 36 kõige paremini kooskõlas.

Ei-mudelis eeldatakse nõusolekut vaikimisi kuni üks osapool väljendab, et ta ei ole toimuvaga nõus. Ei-mudelit on kritiseeritud seoses ohvrite nn tardumisreaktsiooniga seoses, mis teeb vägistamise tõendamise keeruliseks.¹²

5.2. Tulemused

Alljärgnev peatükk avab esmalt hetkel kehtivaid seksuaalvägivalda ja selle kohtueelset menetlust puudutavaid õigusnorme koos väljakutsete ja puudustega, mida intervjueritavad kogevad. Seejärel antakse ülevaate sellest, kas ja missuguseid muudatusi võiks nõusolekuseaduse rakendamine intervjueritavate arvates tuua.

⁸ Naistevastase diskrimineerimise likvideerimise komitee (2016). *Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Estonia*. Veebis: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhssmw5jHDQuNBd%2BTWAIG8TIFyMfck%2FSkXkftlrSjHpLeOfh%2F2xllBADVZR3uMIEGo3OEW1C%2B0oldQf7%2Fq%2BQkjNfIDwwFF%2BH2pjlqHJpgGa8iE75oatHqVJhf1S2ZaDkrD9w%3D%3D>.

⁹ Rohtmets, E. ja Viik, K. (2022). *Euroopa teekond seksuaalset nõusolekut arvestavate seadusteni*. Feministeerium. Veebis: <https://feministeerium.ee/euroopa-teekond-seksuaalset-nousolekut-arvestavate-seadusteni/>.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

Kehtiva õiguse tõlgendamine ohvri kahjuks

Üks prokurör tõlgendas kehtivat seadust selliselt, et tahtevastane suguühe on lubatud, kui puudub füüsiline vägivald või ohvri abitu seisund.

Aga kui ma vaatan nagu natuke sellist laiemat pilti, siis kuivõrd Eestis, olgem nüüd ausad, on tahtevastane suguühendus lubatud, siis me olemegi ju olukorras, et ... ma pean silmas, vaata, seda, et kui ei ole vägivalda [...] tahtevastaselt võib ju teha.

Prokurör

Menetlejad tõid ka välja, et süüteo koosseisu kolme elemendi asemel pööratakse enim tähelepanu vaid kahele ning tahtevastasuse tõendamine jääb teisejärguliseks, nagu ilmneb ka ohvriabitöötajaga tehtud intervjuudest.

Seadust peaks selles mõttes kuidagi muutma, et ... noh seesama vägivald praegu on meil, eksju, ja see abitu seisund. Sellele nõusolekule ei pöörata [...] tähelepanu siin üldse. Ja need peresisesed lood ... seadus peaks ... ma ei oskagi öelda, kuidas, mis sinna täpselt peaks kirjutama, aga seda seadust peaks natukene muutma.

Või mis natuke, päris palju.

Ohvriabi

Tahtevastasuse tõendamise keerukus

Seda, et tahtevastane suguühe või muu sugulise iseloomuga tegu on kehtiva õiguse järgi karistatav üksnes juhul, kui see on toime pandud vägivallaga või ohvri abitud seisundit ära kasutades, on nende jaoks sisuliselt arusaamatu, tõid välja ka teised intervjueeritud spetsialistid, nt politseinikud.

Kui me räägime niivõrd tõsistest kuritegudest, siis õigus, mis peaks olema kaitstud, ongi just see kehaline puutumatus. Aga tegelikult praegu nagu otseselt seda ei tee, sellepärast, et ... Noh, sisuliselt tahtevastane seks ei ole nagu universaalselt keelatud. On keelatud mingite tingimuste tõttu. Ja ma ausalt öeldes ei saa aru, kust see üldse pärineb või miks see nagu niimoodi sõnastatud on.

Politseinik

Kehtiva õiguse tõlgendamist nii, et see ei ole ohvri jaoks toetav, toodi välja veel mitmest aspektist. Alljärgnevalt tsiteeritud prokuröri sõnul oleks kehtivat õigust võimalik tõlgendada ka ohvrite kasuks, ent praktikas seda pigem ei tehta.

[...] olen täiesti nõus lugupeetud riigikohtunik Paavo Randma mõtetega, kellega ma olen isiklikult diskuteerinud neil teemadel – see, mida ta on ka oma artiklitesse kirjutanud, et tema arvates ka tänane õiguslik regulatsioon annab meile võimaluse võrdlemisi laialt tõlgendades sedasama abitud seisundit, kannatanuid kohelda paremini, eksju. Aga minu küsimus on, mida ma ütlesin ka Paavole – kahjuks kõik ei ole Paavod – miks siis on nii, et me sellest [nõusoleku lisamisest vägistamise koosseisu] täna siin räägime? Kui see oleks ... kui kõik oleks hästi, siis me ei räägiks sellest. Mina arvan, et see on nagu esiteks üldfilosoofiline küsimus, ja teiseks siis ka tegelikult õigusteoreetiline küsimus, kas selline õiguslik regulatsioon, rõhutan veelkord, kus on tahtevastane seks lubatud Eestis ... miks see peaks nagu tolereeritud olema Eestis? Ma sellest ei saa aru. Aeg on ühiskonnas küps, et see peaks muutuma. Noh, mina arvan nii.

Prokurör

Üldsuse ambivalentne suhtumine

Kehtiva seaduse tõlgendamist ohvri kahjuks mõjutab ka asjaolu, et suhtumine tahtevastasesse seksis on ühiskonnas ambivalentne ning veel mitte väga kauges minevikus ei olnud vägistamine abielulises suhtes ka karistatav.

Ühiskonnas valitsevate stereotüüpide tõttu [...] kõik, mis on üles ehitatud sellele, et kellelgi on selline hegemoniaalne õigus nii-öelda oma seksuaalseid vajadusi rahuldada, ja ülejäänud inimesed, ehk siis naised loomulikult peamiselt või muud haavatavad rühmad ka, mille hulgas võivad ka mehed olla, peavad siis kõik tegelikult painduma, eks ole.

Arst

Tõendamise keerukus

Analüüsitulemusena selgub, et menetlejate jaoks on vägistamise tõendamine karistusseadustiku praeguse sõnastuse järgi keeruline, kui miski ei viita vägivalda kasutamisele.

Ma võin võtta selle vägivalda ja abituduse ära tõendada, aga mul peab olema ka kindlasti tahtevastatus. Sageli on meil tahtevastatus ja jäävad meil puudu näiteks muud asjad – kas vägivald või ... ehk ongi see nõme olukord, kus meesterahvas on ennast peale pressinud – käib ja käib peale. Ei ole [mingisugust] vägivalda.

Politseinik

Et see minu arvates on see, noh, meie jaoks nagu murekoht – et kuidas tõendada ära just nimelt seda tahtevastasust. Ja noh, hetkel siis lisaks tahtevastasusele ka ühte neist komponentidest – et ta oli abitu.

Politseinik

Praegune süüteo koosseis eeldab ühe tingimusena vägivalda kasutamist ohvri vastu ning selle tõendamist. Samas võib sellise vägivalda tõendamine olla väga keeruline, kuna vägivaldsest suguühtest ei pruugi vägistamisohvritel olla (suguorganite) vigastusi või kui vigastused ka on, siis võidakse neid pidada konsensusliku „karmi“ seksi tagajärjeks. Politsei tõi ka esile, et sellist vägivalda, mida nemad saaksid vettpidava tõendina kohtus kasutada, ei esine vägistamisjuhtumites kuigivõrd palju. Suuresti on siin ka probleem selles, millist tüüpi vägivalda kohtus heaks tõendiks peetakse, nt vigastused genitaalidel ei pruugi seda olla.

[...T]uleb ka vaadata, et kas on märke mingisugusele võitlusele, vägivaldale, kahlusele, vastupanule, et oleks tõenäolisem, et koosseisu tingimused on täidetud.

Politseinik

Hetkel ei väärtustata menetluses kuigivõrd teaduspõhist käsitlust traumast ja traumareaktsioonides.

Meil on arusaadavalt ... me vaidleme selle üle, et kuidas me ei mõista seda, et selline kivistumine või tardumine on stressi ... väga tugeva stressi loomulik osa. Ma olen isiklikult küsinud ühe korra ja ühe psühholoogi käest, et on ta nõus tulema tunnistajaks kohtusse, et see inimene sellel kuupäeval, see kell tardus. Siis ta ütles, et ei – see on lihtsalt loomulik osa. Aga meie peame lähtuma alati sellest konkreetsest juhtumist. Me ei saa tuua mingisuguseid abstraktseid lugusid. Põhimõtteliselt on see tõesti võimalik – me teame seda. Aga kohtus me peame konkreetse inimese süüd, mitte tõenäosusteooria järgi.

Politseinik

Kohtumenetluseni jõudmine

Mida paremini on tõendatud, et karistusseadustikus sätestatud koosseisule vastav vägistamine toimus, seda suurem on võimalus, et juhtum liigub kohtueelsest menetlusest edasi kohtumenetlusesse. Just kohtumenetluseni jõudmine on intervjueritud ekspertide hinnangul vägistamisjuhtumite puhul väljakutseks. Probleemid tekivad sellest, et kõik karistusseadustikus teo karistatavuse eeldusena sätestatud tingimused pole täidetud või pole nende täitmist võimalik tõendada. Näiteks on tavapärane, et puudub või on tõendamata

vägivalla tarvitamine või ohvri abitu seisund. Olgugi et politseil võivad olla väga head teadmised ohvri käitumisest, mis toetuvad näiteks psühholoogia valdkonnas tehtud uuringutele, siis tunnistatakse, et sellised teadmised võivad aidata neid uurimise käigus, ent mitte kuigivõrd siis, kui tuleb otsustada, kas menetlus jätkub kohtus. Intervjueeritud eksperdid rõhutasid, et menetluse jätkamine kohtus nõuab tõendeid, mis tõestaksid ennekõike abitud seisundit ja vägivalla kasutamist, ning teravalt kritiseeriti seda, millise vastutuse praegune koosseis ohvrile justkui asetab.

Noh, et kuidas üldse nagu saaks öelda, et vastuhakk on toimunud või ei ole, ja et ... ja senikaua, kuni ohvrid ei hakka vastu füüsiliselt – et ei ole küünte alt võimalik võtta neilt näiteks mingisuguseid ... noh, tõendeid koguda, senikaua tegelikult need sellised juhtumid ei jõuagi kohtusse, sellepärast, et sul ei ole tõendeid. Mingis mõttes siis see vastutus lasub sellel inimesel, kes on siis rünnaku ohvriks sattunud. Ta peab see hetk olema siis võimeline mõtlema, et ma pean tulema sellest olukorrast välja nii, et ma vähemasti suudan seda pärast tõendada. Ja isegi kui seesama inimene, seesama politseinik, kes seda räägib, on tegelikult nagu teadlik sellest, et psühholoogilisest inimesed tarduvad, siis ta ütles, et tal ei ole selle teadmisega midagi teha politseinikuna.

Politseinik

Kui karistusseadustikku peaks muudetama selliselt, et süüteo koosseis jääb põhinema vaid tahtevastasusel, siis politseinike kogemusel sellest üksi reeglina ei piisa, et juhtum kohtusse jõuaks. Samas tunnistatakse, et siingi on nii politsei kui ka prokuratuur sageli subjektiivsed. Nii võib juhtumi kohtusse jõudmine olla paljuski seotud konkreetsete isikute hoiakute, arusaamade ja valikutega.

Siit järeldub aga ka vastuolu, millega praktikud kokku puutuvad – kui inimesena mõistetakse, et ohvri vaatest on tegu vägistamisega, siis kehtiva karistusseadustiku järgi ei ole võimalik ohvrit aidata ning kriminaalmenetlus, kui seda üldse alustati, tuleb lõpetada. Just selliseid vastuolusid tõi mitu intervjueeritavat esile.

Vahel võib juhtuda ka tõesti see, et me näeme, et seal koosseisu tunnuseid ... vägistamise koosseisu tunnuseid ei ole ja näiteks menetlust ei alustata, sellepärast, et see tegu, mis oli, ei vasta siis ei vägivallale, ei abitule seisundile.

Politseinik

Sest tegelikult see, kui ... see on nagu ka prokurörile ja menetlejale tegelikult hull üleelamine. Kui mina olen veendunud, et see asi juhtus ja usun seda kannatanut, aga ei ole lihtsalt tõendeid – lihtsalt ei ole – see on vastik tunne.

Prokurör

[...] tema peab lõpuks ikkagi seda vaatama Eesti seadusandluse piires, kas tal seal midagi siis on, millega tõestada. Kui inimestel pole mitte ühtegi vigastust, meie seadusandlus on selline nagu ta on – siis ta ei saa minna sellega kohtusse kahjuks.

Arst

Õiguspraktikat suunavad ka riigikohtu lahendid, mis on kriminaalmenetluse seadustiku järgi samuti kriminaalmenetlusõiguse allikaks osas, mis ei ole lahendatud õigusaktidega. Nii on näiteks riigikohtu lahenditel oluline roll määratlemaks seda, kui laia ajaperioodi võib tõendite kogumisel arvestada. Seda näitlikustab ka ühe küsitletud politseiniku kommentaar, mis puudutab seda ajatelge.

Hästi tähtis on eelnev aeg ja tegelikult ka järelaeg, see järelkäitumine. Need on riigikohtu otsustest juba tulnud, et ma ei räägi ainult sellest, et näed, läksin peole, seal ma siis tantsisin – kõik, pärast ma ei mäleta, onju. Ärkasin üles võõras korteris. Tegelikult ma juba tahan enne teada – kellega sa olid enne pidu? Kus te olite? Kuidas te linna läksite? Kui palju te jõite? Mida te jõite? Kus te läbi käisite? Sest kunagi ei tea – äkki see teekond, mis ta läbis, on hiljem mulle juba tähtis. Äkki ta jäi juba sellel ajal silma.

Politseinik

Ebaproportsionaalselt suur tähelepanu ohvri

Arstidega tehtud intervjuudest ilmnes, et kehtiv õigus asetab suurema rolli ja vastutuse just ohvrile, mitte toimepanijale. Kehtiva õiguse ja selle kohaldamise praktika järgi on vägistamise eelduste – toimunu tahtevastatus, vägivalda tarvitamine ohvri tahte murdmiseks, ohvri abitu seisundi ärakasutamine – tõendamine seotud ohvri või tema käitumisega. See aga asetab tajutavalt suurema tähelepanu ja seeläbi justkui ka vastutuse just ohvrile ja tema käitumisele, mitte toimepanijale.

Praegu ongi nii, et see ohver on see, kellel ka selles õigussüsteemis minu meelest on nagu suurem raskus. Teda küsitletakse pikemalt ja võib-olla mõnda on siin küsitletud mitu korda. Ja seda toimepanijat ... kohati on sihuke tunne, et kas üldse keegi temani jõuab või kui, siis teda küsitletakse ühe korra.

Arst

Nagu ülal sedastatud, peetakse nõusolekuseaduse all silmas seksuaalvägivalla õiguslikku regulatsiooni, mille puhul on igasugune tahtevastane suguline läbikäimine kuritegu. Ekspertide vaated sellele, kas karistuseseadustikus sätestatud vägistamise koosseis võiks vägivallapõhisuse asemel olla nõusolekupõhine, erinesid olulisel määral – nagu ka hinnangud selle muudatuse võimalikule mõjule.

Menetlusvõimaluste laiendamine

Uurides, mis muutusi tooks nn jah-mudelit järgiva nõusolekuseaduse kehtestamine kaasa vägistamisjuhtumite kohtueelsele menetlusele, selgub, et osa ekspertide arvates avardaks nõusoleku põhimõtte rakendamine võimalusi, kuidas tahtevastasust ja vägivaldsust süüteo koosseisuliste tingimustena menetluses avada.

[...] praegu ma küsin tahtevastasust. Küsin ka, kas ta siis näitas seda kuidagi välja või kuidas ... kas oli välja öeldud näiteks või kehaliselt kuidagi väljendatud. Kui mul on nõusolekuseadus, siis ma peaksin küsima, et „kas sa ütlesid, et „jah“? Kas sa andsid märku, et jah, sa tahad seda?“

Politseinik

Me ei pea tõendama, et kuidagi oli vägivald. „Milles vägivald seisnes? Kuidas sind ähvardati?“ – me ei pea tõendama seda. Me peame tõendama ainult seda, millised tegevused näitavad meile praegu kohtule objektiivselt, et siin õhus on entusiastlik „jah“. Mitte see, et „sa panid ennast ohtu“ – see ei ole entusiastlik „jah“.

Prokurör

Lisaks nähakse, kuidas jah-mudeli vormis nõusolekupõhimõtte lisamine süüteo koosseisu võiks anda võimaluse ka konkreetsetele vägistamisjuhtumitele, mille menetlemist hetkel kehtiv süüteo koosseis ei toeta.

Tekib see selline, ma ütleks valehäbi, mis on kasvanud ... meil kunagi sisse kasvanud, et sa pead hästi käituma. Ja siis nad ei ole nagu need naised, kes nad tavaliselt on – nad on sellised nagu ... kui ma ütlen „ei“, siis ta ju kuuleb mind. Aga see on juba kinnisidee – „teeme-teeme-teeme“. Ja see ongi kõige paham olukord. Tegelikult sisemas tunnen, et ma ei taha seda, aga selle pressimise peale ta annab millegipärast järgi.

Politseinik

Ja ka skeptilisemad või seaduse sisust vähem teadlikud ametnikud siiski töid näiteid, kus nõusolekupõhimõtte rakendamine oleks nende meelest võimaldanud anda toimunule konkreetsema õigusliku hinnangu.

Sellistel juhtudel me küsime alati ära selle, noh, tahtevastasuse. Milles see seisnes? „Ma ütlesin talle ei“ – väga hea, olemas. Või kui ta ütleb seda, et „ma ju andsin talle mõista, et mul on noormees olemas, mina suhtes teistega ei seksi“.

Täiesti nõus, sa näitad ära ... mul on teine osapool. Kuidas tema aru saab, mida see tähendab? Ta ütleb: „jah, ta ütleb mulle, et tal on kutt olemas – ja mis siis?

Inimesed ikka seksivad ka teistega. Milles probleem?“ Et ... või siis tekib küsimus, et ta ei mõelnud tõsiselt seda „ei-d“. „Kuidas mina pidin sellest ei-st aru saama? Ta ütles seda nii vaikselt, nagu koketeerides ja mänguliselt, kust mina pidin aru saama, et see ei olnud siis nagu see „ei“ ...

Politseinik

Ohvri roll menetluses

Analüüsist selgub, et nõusolekuseadus annaks ohvrile enesevääriskuse ning vähendaks taasohvristamist, mida nad praeguse kehtiva õiguse rakendamisel kriminaalmenetluse käigus kogevad. Lisaks nähakse nõusolekuseaduses ka võimalust parandada naiste positsiooni ühiskonnas ning tuua kriminaalmenetluses tähelepanu enam ohvrit toimepanijale. Toodi välja, et kuigi seadusemuudatus ei tooks ilmselt kaasa kardinaalseid muutusi kriminaalmenetluse läbiviimisel, siis annaks see ohvrile soodsama positsiooni kui praegu ja tema eneseväärikus oleks senisest paremini kaitstud. Ühtlasi tähendaks see, et seeläbi oleks riik ohvritele loodetavasti rohkem toeks. Toodi ka välja, et seadusemuudatus vajab toimimiseks selle rakendajate, eeskätt menetlejate koolitamist.

Aga kui me jõuaksime ... jällegi, ma võib-olla tõttan ajast ette, aga kui me jõuame nõusolekuseaduse juurde, et me peame hakkama tõendama just seda, et, ütleme, see „jah“ oli moel või teisel õhus, siis paljuski mõnedki küsimused langevad ära, eks. Siis minu jaoks nagu natukene võrdsustub positsioon selles kohtusaalis.

Siis on nagu kannatanu paremas positsioonis.

Prokurör

Tegelikult see nõusolekuseaduse vastuvõtmine ei ole mitte midagi sellist, mis teeks meie võib-olla menetlusi kuidagi võib-olla lihtsamaks, aga see annab lihtsalt inimestele enesevääriskuse ja see aitab seda kuritegu ennetada.

Arst

Eitav ja kõhklev hoiak

Prokuröride seas olid tugevalt vastandlikud hoiakud arutelus selle üle, kas nõusolekupõhine vägistamise koosseis karistusseadustikus midagi muudaks või mitte. Ükski menetleja ei öelnud ka otsesõnu, et jah-mudeli rakendamine muudaks menetluspraktikat keerukamaks. Ühest küljest esines väga selgelt eitavaid seisukohti, et kavandatav seadusemuudatus võiks midagi muuta ja vägistamise tõendamist kuidagi lihtsamaks teha. Vägistamise uurimisel võib menetlejate hoiakutel olla suurem roll kui mitmete teiste isikuvastaste kuritegude puhul. Kui näiteks peksmise puhul eeldatakse, et ohver ei soovinud vägivalda, siis vägistamise puhul võivad menetlejal kerkida ohvri suunas kahtlused. Ainult küsitletud arstid väljendasid kõhklematult seisukohta, et nad ei kahtle ühegi enda juurde sattunud seksuaalvägivalla ohvri puhul, et neid on vägistatud. Politseinikud ja prokurörid leidsid, et vägistamisjuhtumid on igal juhul väga keeruliselt tõendatavad ning eriti sõna sõna vastu olukordades ei teeks nõusolekule keskendumine tõendamist kuidagi lihtsamaks, kui see on praegu. Lisaks leiti, et ei tohi madaldada tõendamise lävendit, sest see võib vastuollu minna süütuse presumptsiooni põhimõttega.

Sest neid asju ongi nii raske tõendada. Ongi, ja ma ei näegi siin mingit võimalust [uus nõusolekuseaduses]. Noh, ma ei näe, et see seadusemuudatus kuidagigi aitaks meid. Teistpidi – me ei saa ju alandada seda nii-öelda ... nõudeid tõenditele. Noh, me peame mõtlema alati ka nagu teistpidi. Me ei saa riskida sellega, et keegi lähebki süüdi, ilma et ta oleks nagu kuriteo toime pannud. Sellist asja ka ei saa. See peabki olema ilma kahtlusteta tõendatud. Ja noh, vägistamine on selline kuritegu, mida on väga raske tõendada väga tihti.

Prokurör

Võib oletada, et kõhkluste üheks põhjuseks on osaliselt see, et osal prokuröridest puudub täpne arusaam, mida nõusoleku elemendi lisamine ja sellest lähtuv tõendamine peaks tähendama, või ettekujutus sellest, kuidas on kujunenud teiste nõusolekupõhist lähenemist rakendanud riikide praktika. Menetlejate seas pigem puudus (mõne erandiga) arusaam jah- ja ei-mudeli erinevusest nõusolekuseaduses. Eeldati, et nõusoleku tõestamine tähendab lihtsalt tahtevastase tõendamist ilma vägivalla ja abitu seisundi lisanduseta, ehk pigem nn ei-mudelit.

Noh, see oleks see mõte, et nõusolek peab olema, jah? Või et vastu tahtmist ... Et täna on nii, et on, onju, vägivallaga või ära kasutades seisundit, milles ei olnud võimeline toime panema [?] ... Et ... et siis oleks lihtsalt nagu see „ei“. Aga täna me samamoodi peame seda ... seda tõendama, sest noh, see vägivald, tavaliselt isegi kui seal on mingi ... Noh, tihtipeale seal üldse ei olegi mingeid jälgi. Lihtsalt kannatanu ütleb, et vastu tahtmist hoiti kinni; ühtegi jälge ei ole – kannatanu ütlushed lihtsalt. Või siis et ta ei olnud võimeline aru saama – ta oli nii purjus. Noh, tagantjärele seda tõendada on ülikeeruline. Me peame ikkagi nagu ... Noh, kuidas me seda „ei-d“ siis tõendame? Ma ei tea.

Prokurör

Sarnaselt pole politseinike hulgas hetkel ühtset arusaama sellest, kuidas nõusolekupõhimõtte rakendamine näiteks tõendite kogumist mõjutama hakkab, ning neil on raske näha konkreetseid eeliseid, mis menetleja jaoks nõusolekuseadusega kaasneda võivad.

Selles mõttes ma küsin sellelt kahtlustatavalt täpselt samamoodi: „miks sa üldse arvasid, et sa võid temaga seksida?“ Ja siis ta selgitabki: „Läksin teda suudlema, ta suudles mind vastu, ta hoidis mu ümber kinni ...“ Noh, täpselt tegelikult me küsime seda täpselt samamoodi, miks sa üldse arvasid, et sa võid seda teha – mis andis sulle mõtte, et ta tahab ka seksida? Täpselt niimoodi küsimegi. Seega ... ma ei tea täpselt. Ma nagu ei oskaks öelda, et mu uurimismeetodid nagu nii kardinaalselt muutuksid. Jah, kindlasti midagi muutuks ...

Politseinik

Süüteo koosseisu laiendamine

Üks prokurör oli koosseisu laiendamise ning nõusoleku jah-mudeli lisamise teemal väga optimistlik ning leidis, et teatud juhtumid, näiteks GHB ja alkoholihoobega seotud intsidendid, võiksid nüüd olla kohtumenetluses oluliselt suurema perspektiiviga. Tema vaatepunktist oleks nõusoleku põhimõtte kehtides oluliselt lihtsam näidata, et tegu oli tahtevastane ja seega vägistamine, isegi kui ei esine toksikoloogiaga tõendatud GHB- või alkoholihoovet. Piisaks näiteks ka kaamerapiltidest.

optimismist oodatava muudatuse suhtes kuni selleni, et ei osatud anda hinnanguid või ei soovitud seda teha.

Võtame sellesama Soome mudeli, kus on kirjas, et tahtevastane seksuaalvahekord on vägistamine, punkt. Esimene löige ... Ja ülejäänud löiked jäävad põhimõtteliselt samaks. Kui on abitu seisund, vägivald, on see raskendav asjaolu, ja veel mingid raskendavad asjaolud seal, ja nii edasi, eksju. Ja mina julgen väita, et maailm muutub paugust.

Prokurör

Üks prokurör tõi välja, et üks ohukoht vägistamise definitsiooni sidumisel nõusoleku põhimõttega võib olla see, et vägistamiskaebuste hulk kooselulistes ja abielulistes suhetes suureneb. Tema hinnangul eksisteerib võimalus, et näiteks keeruliste lahutusvaidluste korral hakatakse seda ära kasutama. Samas väljendas prokurör siiski veendumust, et nimetatud risk pole tema seisukohast piisav põhjus nõusolekuseadust mitte rakendada ning tal oli usku õigusekspertide professionaalsusesse n-ö manipuleerivate juhtumite elimineerimisel.

Noh, kindlasti võib olla juhtumeid ... Noh, seal need lastejagamised ja muud asjad eksju. Me ei ole veel jõudnud abieluvoodini – noh, selles mõttes, et mis toimub nagu abielu keskel või kooselu keskel. Me ei tea, kuhu me siin nagu jõuame. Seda nad ilmselt ... noh, ilmselt ka vastu, ütleme, vastuargumendina [nõusolekuseadusele] esitatakse, et kas me ei ava sealt mingit Pandora laegast, eks. Aga noh, ma julgeks ikkagi arvata, et neid juhtumeid, kus niiviisi tabab meid nagu tohutu laviin [kaebuseid], et kättemaksu[himu]lised naised hakkavad rääkima, kuidas vägistati, ja see lõpeb ka süüdimõistmisega – noh, ma pigem arvan, et mitte. Selleks on terve mõistus, mis viib meid edasi juristiametis.

Prokurör

6. Kokkuvõte ja soovitused

Seksuaalvägivalda kohtueelsele uurimisele keskenduvast uuringus otsiti politseinike, prokuröride, arstide ja ohvriabitöötajate intervjuerimisel vastust neljale põhilisele uurimisküsimusele:

1. Millised on ekspertide hinnangul vägistamisjuhtumite kohtueelse menetluse takistused?
2. Millised on ekspertide hinnangul vägistamisjuhtumite kohtueelse menetluse võimaldajad?
3. Milles seisneb menetlejate ja tugitöötajate hoiakute ja väljaõppe olulisus?
4. Mida võib praktikute vaatest tuua vägistamisjuhtumite kohtueelses menetluses kaasa nõusolekuseadus?

Analüüsitulemused näitavad, et Eestis on viimasel ajal seksuaalvägivalda kohtueelse menetlemise tavad ning menetlejate teadlikkus ning hoiakud muutunud ohvisõbralikumaks. Ometi on endiselt seksuaalvägivalda kohtueelses menetluses terve rida **takistajaid**, mis võivad seksuaalvägivalda kannatanud inimest taasohvrustada, sisendada umbusku õigussüsteemi ning laiemalt seista vägivalda toimepanijate kohtu ette toomise teel.

Takistajad

Laiaulatuslikku takistavat ja negatiivset mõju kohtueelsele menetlusele omavad **ühiskonnas valitsevad hoiakud**, mille järgi võib just naise teatud käitumisele (nt alkoholi või narkootikumide tarvitamine, mehele hotelli vms kohta järgnemine jms) järgneda seks ning naise asi on sellega arvestada. Ohvri nõusolek või selle puudumine ei oleks seejuures justkui oluline. Vägistamisohvrite seas võivad olla ja on ka mehi, ent üldjuhul on ühiskondlikud ootused neile erinevad. Kui üldteada soostereotüüpide järgi on meeste puhul aktsepteeritud alkoholi või narkootikumide tarvitamine, pidutsemine või klubis tantsimine, seksuaalne aktiivsus ja seksuaalpartnerite paljusus, siis naiste puhul on Eesti ühiskonnas soorolli ootus teistsugune. Soolised stereotüübid ning soolistatud ootused, kuidas on naisele paslik või kombekas käituda, võib olla algpõhjus, miks näiteks prokurörid tunnistasid, et naiste puhul nähakse joovet ja teatud viisil käitumist nn riskina, mis võib tuua kaasa vägistamise, ja naised peaksid justkui sellega arvestama.

Ebasoodsad ühiskondlikud hoiakud on takistus, mis mõjutab nii menetlejate, tunnistajate kui ka ohvrite endi hoiakuid ja teadlikkust ning seeläbi ka käitumist. Ühiskonna säärane vaade nõusolekuta seksile võib tingida ohvrite enesesüüdistamise ja valehäbi ning selle, et ohver ei otsi vägivalda kogemise järel abi, sest ta **ei usalda õigussüsteemi ning kardab taasohvrustamist**. Ühtlasi mõjutavad need hoiakud seda, kuivõrd ohvrit usutakse ning kui

suurt tähelepanu pööratakse menetluses ohvri käitumisele, riietusele ning ütluste usaldusväärsele, aga ka sellele, kuivõrd ta ründajale vastu hakkas, st kui palju kasutas jõudu rünnaku tõrjumiseks. Kui ühiskondlikud hoiakud ei soosi menetluses osalevate ekspertide (trauma)teadlikkust, siis hinnatakse ohvri käitumist ja ütlusi teadmise pinnalt, mida võimendavad teaduspõhise käsitlemise asemel stereotüübid ja müüdid. Tunnistajate teadlikkus ja hoiakud mõjutavad omakorda seda, kuidas hinnatakse pealt nähtud situatsioonis ohvri või süüdistatu käitumist, kas osatakse märgata nõusoleku puudumist jms.

Ekspertide hinnangul on vägistamise uurimise **menetlus ohvrile raske isegi siis**, kui kohtueelne menetleja on hea väljaõppega ja asetab ohvri heaolu menetluse keskmesse. Menetlustoimingud on paratamatult ohvrile ebameeldivad või ebamugavad ning menetlejad mõistsid seda, kui inimene ei taha neid läbi teha.

Eraldi suurem teema, millega seonduvad erinevad takistused, on **seksuaalvägivalda tõendamine**. Takistusi täheldati nii tõendamise praktikas kui ka puudulike teadmiste kujul tõendamisvõimaluste kohta.

Kehtiva õiguse vägistamise koosseisu spetsiifikast tulenevalt peab menetleja otsima tõendeid selle kohta, et suguühe oli tahtevastane, samuti selle kohta, et süüdistatav kasutas vägivalda või et ohver oli abitus seisundis. Analüüsitulemuste põhjal on menetlejate fookuses suuresti vägivalda tunnused, sest ka tahtevastasust tõendab praegu eelkõige ohvri aktiivne vastuhakk ja/või vägivalda tunnused ohvri kehal. Nii võivad probleemiks saada menetlejate puudulikud teadmised: näiteks kui menetleja ei tea, et trauma teaduspõhise käsitlemise järgi ei pruugi ohver aktiivset vastupanu osutada, kui ta trauma, stressi ja hirmu tagajärjel paigale tardub, hirmust ründaja tahtele allub või temaga pealtnäha koostööd teeb. Selgelt tuli välja teadmiste vahe spetsiifilise väljaõppe saanud või temaatilistel koolitustel osalenud menetlejate ja teisalt sellist väljaõpet mitte saanud menetlejate vahel. Samuti ei ole menetlejate silmis kohtutes juurdunud teadmine, et vägistamine ei pruugi vigastusi tekitada. Uuringus aga kohtus toimuvat ei käsitletud.

Analüüsitulemused näitavad, et eri liiki **tõendite suhtes on käibel mitteametlik ja subjektiivne hierarhia**, st sõltuvalt menetlejast eelistatakse teatud liiki tõendeid. Vägistamist nähakse endiselt nn sõna sõna vastu olukorrana, kus üldjuhul pole tunnistajaid, ning ohvri ütlused, aga ka arsti ekspertiis, peavad saama kinnitatud veel teistegi tõenditega. Politseinikud tajuvad seejuures, et teatud prokuröridel on omad eelistused tõendite osas või tajutakse, et kohtus on osal tõenditel suurem edu ning seetõttu keskendutakse juba kohtueelses menetluses just teatud liiki tõendite otsimisele.

Ohvriabi ja arstide järgi **ei ole teaduspõhised tõendid, nagu SAKi ekspertiis, alati väärtustatud**, neid ei peeta vahel isegi väga hea dokumenteerituse korral piisavaks. Teaduspõhiste tõendite roll peaks vägistamise tõendamisel kasvama. Praegune olukord, kus teatud liiki

teaduspõhiseid tõendeid ei kasutata, võib olla seotud menetlejate madala teadlikkusega traumast ning trauma teaduspõhisest käsitusest.

Menetlejad tunnistasid, et kohtueelses menetluses on kesksel kohal **ohvri ütluste usaldusväärsus** ehk n-ö ennetavalt valmistatakse võimalikule kohtus toimuvale ohvri ütluste ümberlökkamisele või tema ütluste ebausaldusväärse tõendamisele.

Analüüsitulemustest vaatab vastu menetleja, kes oskab end ning kolleegide tööd kriitiliselt analüüsida. Menetlejate hoiakud ning teadlikkus on nende endi sõnul teinud viimastel aastatel sammu paremuse poole. Tunnistati avameelselt, et kunagi oldi ohvrite ja/või seksuaalvägivald suhtes eelarvamuslikud. Ometi näitavad tulemused, et ka praegu on menetlejal ebasoodsaid eelarvamusi ning ohvrite suhtes tundetuid tõekspidamisi, mis viitavad, et arenguruumi hoiakute kujundamiseks on küll ja veel.

Võimaldajad

Kohtueelse menetluse **võimaldajad** on eelkõige ühiskonna ning menetlejate teadlikkus seksuaalvägivallast ja progressiivsed hoiakud soorollide ning nõusoleku suhtes.

Ühiskonna toetavad hoiakud puudutavad eelkõige seda, kas seksuaalvägivald on tingimusteta hukka mõistetud ning kas nõusolekuta seksi peetakse vägistamiseks. Võimestavaks hoiakuks, mis peaks laiemat kõlapinda saama, saab pidada seda, et meestel ei ole õigust seksile sõltumata naise käitumisest. Seksuaalvägivald ohver ei saa olla ise n-ö süüdi ründes tema vastu ega jagada toimepanija süüd.

Soodsa ühiskondliku hoiakuga kaasneb muuhulgas avalikkuse ja ohvrite usaldus õigussüsteemi suhtes. Intervjueeritavad soovisid, et vägistamise puhul toimuks sarnane süstemaatiline teavitust ühiskondlike hoiakute kujundamise ja teadlikkuse tõstmisega, nagu seda on aastaid tehtud lähisuhtevägivald teemal. Nõusolekuseaduse ühe olulise rollina nähtigi seda, et see aitab kujundada avalikkuse hoiakuid, mh ennetada seksuaalvägivalda.

Valdavalt leiti, et **menetlejate spetsialiseerumine** seksuaalvägivald asjadele aitaks kaasa sellele, et ohvri õigused ja huvid oleks menetluses esiplaanil. Seksuaalvägivald spetsialiseerunud nn eriüksusi peeti heaks lahenduseks, et tagada ohvrisõbralik ja kõrge kvaliteediga kohtueelne menetlus. Arvati, et menetlejad peaksid olema traumateadlikumad.

Menetlejate **teadlikkust** seksuaalvägivallast toetavad eriväljaõpe, spetsialiseerunud kolleegide tugi, juhendid ning koolitused. Teadlikkuse üheks osaks peeti head suhtlemisuskust ning oskuslikku ja tundlikku suhtlemist seksuaalvägivald ohvriga.

Teadlikkusega kaasnevad menetlejate **eelarvumustevabad hoiakud ning põhimõte, et ohvrit tuleb uskuda**, kui pole põhjust mitte uskuda. Teadlikkuse kasvuga kasvab ka teadmine trauma teaduspõhisest käsitusest, mis muudab seni laialt käibel olevaid eksiarvamusi, kuidas n-ö keskmine vägistamise ohver käitub või millised peavad olema vägistamise jäljed ohvri kehal.

Kohtueelse menetluse sujumist soodustab politseinike ja prokuröride hea ja tihe **koostöö**, sh sarnane tööstiil ja ohvrit toetavad hoiakud seksuaalvägivald uurimisel.

Soovitused

- **Jätkata ja tõhustada tööd avalikkuse hoiakute muutmise ning teadlikkuse tõstmisega seksuaalvägivaldast ning nõusolekupõhisest seksist.** Seksuaalhariduse osana peab erinevatel õpitaseanditel õpetama nõusolekupõhist seksuaalkäitumist, muuhulgas selleks, et mõista, mis on seksuaalvägivald. Avalikkuse hoiakute muutmiseks sobivad nii järjepidevad kampaaniad, avalik debatt, teema lisamine üldhariduskooli õppekavasse kui ka kehtiva õiguse mutmine. Avalikkuse parem teadlikkus seksuaalvägivaldast suurendab otseselt ka menetlejate teadlikkust.
- **Muuta karistusõiguslikku lähenemist seksuaalvägivaldale sunni- ja vägivaldakesksest nõusolekupõhiseks.** Nõusolekusse puutuvat muutust kehtivas õiguses on vaja muuhulgas selleks, et saata ühiskonnale sõnum, et ilma nõusolekuta seksuaalne akt on seksuaalvägivald.
- Nõusolekuseaduse eelnõu väljatöötamine võib vajada eri osapoolte (nt JuMi, SIMi, SoMi, kohtunike, prokuratuuri, PPA, ohvriabi jt) **edasisi arutelusid** (ümarlauad, seminarid jms), et eksperdid saaksid kavandatavaid muudatusi ka omavahel ilma meedia vahenduseta selgeks vaielda.
- **Seksuaalvägivald menetlejatele on vaja tagada teadmised ja oskused tööks seksuaalvägivald ohvriga.** Menetlejate teadlikkust saab tõsta koolituste, praktika, juhendmaterjalide (nt menetleja juhendmaterjal, mis on kasutusel Põhja Prefektuuris) ja muude täiskasvanuõppe meetoditega. Erilist tähelepanu peab pöörama menetlejate traumateadlikkuse arendamisele.
- Seksuaalvägivaldaga seotud **menetluspraktikat** tuleb veelgi analüüsida ja kujundada see politseis, prokuratuuris ja kohtutes selliselt, et see oleks **ohvrikesksne ja traumateadlik.**
- **Toetada ohvrit kriminaalmenetluses määrates talle esindaja, kes kaitseb menetluse kestel ohvri huve ning aitab ohvril orienteeruda menetluses.**
- **Ühtlustada institutsionaalne praktika kõikides politsei ja prokuratuuri piirkondades ning asutustes ohvrikesksusest ja traumateadlikkusest lähtudes**, sh mis puudutab ohvrite ülekuulamist ja ohvri informeerimist menetluse lõpetamise otsusest (nt hea praktika järgi helistab menetleja ohvrile, et selgitada põhjusi, miks menetlus lõpetatakse kohtueelses faasis jms).
- **Seksuaalvägivald kohta tõendite kogumine peab toimuma viisil, et kõigile seksuaalvägivald ohvritele, sh neile, kes pöörduvad politseisse kuriteoteatega siis, kui vägistamisest on möödunud nädalaid või kuid, on tagatud tõhus õiguskaitse.**

Selleks tuleks tõsta menetlejate teadlikkust seksuaalvägivald teaduspõhisest tõendamisest ning kaotada mitteformaalne tõendite hierarhia.

- Leida võimalused politseinike ja prokuröride **spetsialiseerumiseks** seksuaalvägivald juhtumitele kõikides prefektuurides ja prokuratuurides. Selleks on vaja koolitada menetlejaid ning määrata seksuaalvägivald juhtumite uurimine vaid vastava väljaõppe saanud menetlejatele.
- Luua mittespetsialiseerunud menetlejatele võimalused saada tuge või nõu seksuaalvägivald menetlemisel seksuaalvägivald menetlemisele spetsialiseerunud kolleegidelt.
- **Jätkata avalikkuse informeerimist sellest, kuidas toimida seksuaalvägivald korral, kuidas toetada oma lähedast, kes on langenud seksuaalvägivald ohvriks, ning ohvri abi saamise võimalustest.** Sealhulgas on vaja teavitada avalikkust SAKide rollist seksuaalvägivald puhul, et võimaldada koguda tulemuslikult tõendeid ja toetada ohvrit.

Summary

In the course of this study police officers, prosecutors, doctors and victim support workers were interviewed. The study has four key research questions:

1. What are the barriers to investigate pre-trial sexual violence cases?
2. What facilitates pre-trial procedure in sexual violence cases?
3. What is the role of attitudes and training of people conducting criminal proceedings in sexual violence cases?
4. How might the amendment regarding consent to sexual act influence pre-trial procedure in rape cases?

The results of the study show that in Estonia the pre-trial procedure of sexual violence has become more victim-friendly, also the awareness and attitudes of those conducting the proceedings have become more victim-friendly. Yet there are still a series of obstacles which may victimize a person who has suffered sexual violence, instil distrust in the legal system and, obstruct bringing perpetrators of the violence to justice.

There are prevailing societal attitudes that impact negatively pre-trial proceedings of sexual violence. For example, many still hold misconceptions that certain behaviour by a woman (such as consuming alcohol or drugs, going to a hotel with a man etc.) alleges that sex that followed must have been consensual. Gender stereotypes and expectations how a woman must behave may be the root cause why, for example, prosecutors acknowledged that intoxication and certain behaviour by women are seen as a "risk" that can lead to rape.

Social attitudes around gender roles are reflected in the attitudes and awareness of those conducting criminal proceedings, also of witnesses and victims themselves. Lack of awareness around consent in the society leads victims to accuse themselves of violence they experienced. Moreover, the victims are less likely to seek help because they do not trust the legal system and fear victimization. These attitudes also affect to which extent the victim is believed in the proceedings and how much attention is given to victim's behaviour, clothing, how much force was used to resist the attacker.

Experts interviewed estimate that the procedure for investigating rape is difficult for the victim even if the pre-trial investigator is well trained, knowledgeable, and respects the rights of the victim. Investigation involves procedures which are inevitably unpleasant or uncomfortable for the victim and the investigators understand if the person does not want to go through them.

An important issue in the study is evidence and proving sexual violence. Obstacles were observed both in how sexual violence is provided and what regards the investigators lack of knowledge of means of evidence.

According to the law in force the official conducting criminal proceedings must seek evidence that the victim of rape did not want the sexual intercourse as well as that the accused used violence or that the victim was in a helpless state. The results of the study show that the investigators focus largely on the visual signs of violence on victim's body. This may result in investigator ignoring the science-based approach of trauma impact according to which the victim might not resist the attacker because of trauma, distress, or fear, resulting in victim freezing motionless or seemingly even cooperating with the attacker. There was a clear knowledge gap between the interviewees who had received specific training and those who had not. According to the interviewees the judges are not aware that in some case rape might not cause physical injury.

The study showed that there is an informal and subjective hierarchy of different types of evidence, i.e. some types of evidence are preferred over the other depending on the person or body conducting the proceedings. Rape is still seen as a crime where the victim's testimony, as well as the medical examination, must be confirmed by other forms of evidence. According to victim support officials and doctors, science-based evidence is not always valued in the criminal procedure. The current situation where certain types of science-based evidence are not used may be caused by low awareness of official conducting the proceedings.

The prosecutors acknowledged that the credibility of the victim's testimony is central to the pre-trial procedure because the prosecution prepares thus for the court trial and the examination of victim in court by the defence lawyers.

What enables effective criminal investigation which is sensitive to victim's interest? Awareness of sexual violence and progressive attitudes towards gender roles and consent are enablers of pre-trial proceedings. Society's supportive attitudes concern in particular whether sexual violence is unconditionally condemned and whether sex without consent is considered rape.

A favourable societal attitude involves, among other things, the trust of the public and victims in the legal system. The interviewees wished that there would be a large-scale awareness raising campaign on sexual violence shaping societal attitudes.

The specialisation of prosecutors in sexual assault matters would contribute to the victim's rights and interests being at the forefront of the proceedings. The specialised police units specialising in sexual violence were seen as a good solution to ensure victim-friendly and high-quality pre-trial procedures. It was also suggested that those conducting the proceedings should be more trauma-conscious.

Good communication skills for sensitive questioning of victims of sexual violence were considered to be part of the necessary skills of investigators.

The smooth conduct of pre-trial procedures is facilitated by close cooperation between police officers and prosecutors, also if both have similar working styles and attitudes on issues how to support victim when investigating sexual violence.